

EN
STATARPOJKES
MINNEN

av

Gösta Apèll

1992

FÖRORD

Denna lilla skrift, **EN STATARPOJKES MINNEN**, har tillkommit efter flera års övervägande från min sida. Orsaken till att jag sedan beslöt mig för att författa något självbiografiskt, var inte för att min uppväxt varit unik på något sätt. Det finns många andra i vårt avlånga land som har haft liknande upplevelser som jag haft. Orsaken var dels att jag har haft en önskan om att mina barn skulle få en inblick i hur min uppväxt har varit och dels har det också kommit en del önskemål från mina barn om någon skrift i den här stilen. Kanske trodde de att jag var kapabel till detta eftersom de vetat att jag varit ganska flitig med pennan redan under min militärtid.

När det gäller mina minnen, så saknar jag väldigt mycket att jag aldrig fick någon uppfattning om mina föräldrars barndom. Jag kan bara i fantasin föreställa mig om vad mor skulle kunna ha berättat för mig, om sina föräldrar och om sina egna minnen från sin uppväxt. Det blev inte så. Hon rycktes bort allt för tidigt. Naturligtvis gällde det i ändå högre grad min far, Albin, som gick bort redan 1929 då jag bara var 10 år.

Det är ju också så att lösryckta berättelser glömmar man snart bort, medan det skrivna ordet alltid finns till hands för dem som är intresserade och vill veta lite mera. Därför har jag nu, medan mitt minne ännu fungerar någorlunda, försökt återge de viktigaste händelserna i mitt liv i kronologisk ordning. Händelserna täcker från det att jag föddes, till i stort sett, mitten på 1940-talet. Att jag inte tagit med mer än så beror på att tiden därefter, mer eller mindre, redan är kända för mina barn.

Tanken är att denna lilla skrift, **EN STATARPOJKES MINNEN**, i första hand ska läsas av mina fyra barn: Mats, Silvy, Gert och Rune samt också naturligtvis av mina syskon.

Slutligen vill jag framföra ett tack till sonen Gert, som har knappat in mitt handskrivna manuskript, på drygt hundra sidor på sin PC, för att få det hela i presentabelt skick.

Ankarsrum i februari 1992

Gösta Apèll

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

DEL 1: 1919 - 1929	sida 1
Torpet Träshagen, Bäreberg 1920 [2].....	sida 1
Götala Herrgård, hösten 1923 [3].....	sida 1
Stora Lund, Lundsbrunn, oktober 1924 [4].....	sida 2
Tomten, Sil, Götene oktober 1925 [5].....	sida 4
Haggården, Kinnemalma oktober 1926 [6].....	sida 6
Godset Ölanda, Istrum våren 1927 [7].....	sida 8
Ranåker, Skånings-Åsaka oktober 1928 [8].....	sida 14
Östtomten, Stenum oktober 1929 [9].....	sida 17
 DEL 2: 1930 - 1935	sida 19
Bockaskede, Öglunda socken 1 november 1931 [10].....	sida 26
Godset Ölanda, Istrum juni 1932 [11].....	sida 29
Kvarnen, Istrum 30 november 1934 [12].....	sida 41
 DEL 3: 1935 - 1945	sida 46
Ekås, Stenum 1 maj 1935 [13].....	sida 46
Näås, Eggby 15 maj 1935 [14].....	sida 47
Gångarebo, Vättlösa 1 november 1935 [15].....	sida 49
Alm, Hallsberg 15 april 1936	sida 52
Finnåker, Fellingsbro 1 november 1936	sida 54
Pökan, Hörnebo, Tibro påsken 1937	sida 54
Borgås, Särö juli 1937	sida 55
Backegården, Bogla juli 1937	sida 57
Tibro september 1937	sida 58
Backegården, Bogla oktober 1937	sida 58
Härrvesta, Hackvad hösten 1938	sida 59
Kyrkbyn, Hallsberg april 1939	sida 60
Skolgatan, Skara hösten 1939	sida 60
I 3, Örebro 8/7 1940 - 19/1 1941	sida 62
Hara, Ekshärad 20/1 - 28/3 1941	sida 62
Värnäs, Stöllet 28/3 - 10/5 1941	sida 63
Staverön, Visnums-Kil, Kristinehamn augusti 1941	sida 64
Graversfors 5/12 1941 - 18/2 1942	sida 65
Staverön, Visnums-Kil, Kristinehamn februari 1942	sida 66
Granbergssdal, Karlskoga hösten 1942	sida 66
Staverön, Visnums-Kil, Kristinehamn februari 1943	sida 66
Kristinehamn sommaren 1943	sida 67
Billtegen, 10/6 - 2/9 1944	sida 68
Östra Haaf, Kristinehamn oktober 1944	sida 68
I 13 Falun, 10/2 - 9/3 1945	sida 69
 BILAGA 1: Var jag har bott mellan åren 1919 - 1945	1 sida
BILAGA 2: Bildsidor	15 sidor
BILAGA 3: Kartor som visar var jag har bott mellan 1919 - 1936	3 sidor

Not: Siffrorna inom hakparentes [] hänför sig till samma siffror på kartorna i bilaga 3.

DEL 1: 1919 - 1929

Min far hette August Albin Apell och var född i Axvall, Västergötland år 1877. Mor hette Anna Maria (Maja) Carolina Ahlkvist och var född i Tyskland år 1881. De gifte sig 1903 och bosatte sig i Molkom i Värmland. Där föddes min äldsta syster Mimmie år 1904. Far arbetade då i en spinnerifabrik, men efter två år blev hemlängtan för stor och i fortsättningen blev det åter jordbruksarbete runt om i Skaratrakten och på Varaslätten.

Min näst äldsta syster Asta föddes troligen på Härlingtorp, Axvall år 1906. Hon avled i difteri vid min födelse (1919), endast 13 år gammal. Difteri var en svår sjukdom på den tiden. Harald föddes på Ökull, Axvall, 1908 och dog 1982. Evert föddes i Norra Lundby, Axvall, 1910 och dog 1975. Iris föddes i Äskekärr, Forshem, 1912 och Harry föddes på Tumleberg, Essunga, 1917.

Jag föddes på torpet Nybygget, Spjutstorp i Essunga, Skaraborgs län [1] den 29 oktober 1919 och jag var nummer sju i en barnaskara på totalt nio barn. Den exakta födelseplatsen är svår att uppge på dagens karta men troligtvis låg torpet strax öster om Bäreberg samhälle. Jag blev döpt till Gösta, fast en tant enträget bad mina föräldrar om att jag skulle heta Joel. Detta lyckades min syster Iris dock avstyra.

Torpet Träshagen, Bäreberg 1920 [2].

År 1920 flyttade vi till torpet Träshagen, tillhörande Germundsgården, i Bäreberg. Från Träshagen har jag bara ett fåtal minnesfragment. Jag minns en gång när jag gick ut i farstun och såg att det blänkte från två punkter under trindbordet. Jag blev väldigt rädd, men det var bara vår snälla hund Nätta som satt där.

Min bror Bertil föddes på Träshagen den 21 oktober 1921 (död i Skara 1989). Bertil kallades "havrepojken" på grund av den svåra missväxten som härjade i Sverige då. Man blandade med havre vid bakningen för att få maten att räcka till men detta försvårade bakningen. Det ville bara bli ett par "skaler mä göra emillan" (två skal med gröt emellan) som en gubbe sa! Det var nog inte så gott att äta heller!

Både Nybygget och Träshagen, samt Tumleberg (där Harry föddes), ligger i närheten av Nossebro på Varaslätten.

Götala Herrgård hösten 1923 [3].

På hösten 1923 flyttade vi till Götala herrgård strax öster om Skara. Jag minns att vi åkte med ett frustande ånglok vid flytten.

Vi bodde nu i en kåk som innehöll två enrummare, varav vi bodde i den ena. Far var statare igen och min mor mjölkade korna morgon och kväll. I andra lägenheten bodde en yngre familj med två pojkar i 5 - 7 års åldern.

Från tiden i Götala har jag däremot flera minnen. Bl.a att far köpte en säng åt sig och mor på en auktion i Skara. Tidigare hade de legat i en gammal träsoffa. Men nu fick de, som vi tyckte, en fin resårsäng, kanske 130 cm bred och med en bakstam så att den såg pampig ut. Han köpte också en skänk till köket. I den låg en liten mässingsbjällra som man numera har på sparkar. Den lyckades jag få och blev jätteglad. Gick och pinglade överallt i flera dagar, tills jag tappade den på en äng med "pipgräs". Jag blev väldigt ledsen och letade länge men kunde inte hitta den.

Pojkarna i grannfamiljen var duktiga på att skvallra på varandra. En gång när deras mor mjölkade korna snattade den minste pojken socker. När mamman kom hem sprang den äldste pojken ut i farstun och ropade:

- Karl-Erik tog sockerbitar!

Den yngste pojken svarade lika snabbt:

- Och Helge svärde!

Och det med att svära var illa nog.

I en annan stuga i närheten bodde Petterssons med två musikaliska pojkar, ca 12 - 15 år gamla. Den äldste pojken, Oskar, hade en fiol. Eftersom min far hade ett tvåradigt dragspel, bytte far och Oskar instrument en helg. Jag vaknade tidigt på söndagsmorgonen av att far satt i sängen och gång på gång gned fram en stump på en slagdänga som jag än idag minns hur den lät. Till sist tröt mors tålmod (hon hade varit och mjölkat tidigt medan far varit ledig) och hon röt till:

- Om du inte slutar tar jag fiolen och slår dig i skallen!

Och då blev det slut på gnisslet!

Denne Oskar talade jag med efter min bror Bertils begravning i Skara i januari 1989. Oskar hade varit granne med Bertil i många år. Oskar var då 80 år och ganska nersupen. Han hade i många år varit orkesterledare för en orkester som hette "Kronbloms Kapell" (han var lik Kronblom). Orkestern var välkänd runt om i Skaratrakten på 1930- och 1940-talet.

Stora Lund, Lundsbrunn oktober 1924 [4].

Efter ett år på Götala, hösten 1924, var det åter dags att flytta. Det var statarens lott för att få se lite mer av vårt land innan något så modernt som semester var uppfunnet. Man hoppades, eller åtminstone drömde om, att det skulle bli bättre på nästa gård. Detta slog sällan in. Istället blev det lilla av möbler som vi hade, sönderskavt i dessa höskrinor som färdades på skakiga grusvägar varje höst (ibland även på våren). Det var under den s.k friveckan, 24 oktober - 1 november, som flyttlassen drog fram i rusk och blötsnö efter vägarna med statarbarnen springandes bredvid åkdonen för att hålla värmen.

Vi kom till Stora Lund vid Lundsbrunn, mellan Götene och Skara och jag var 5 år. Stora Lund var en ganska stor gård med ett tiotal statare och torpare. Gården hade tidigare varit ett spritbränneri.

Gården hade också ett eget mejeri som jag minns väl då jag en gång blev tillsagd av mor att gå dit efter 1/2 kg smör. Mejerskan gav mig då ett nykärnat paket med endast det tunna smörpapperet om. Hon frågade om jag klarade att ta det så och det trodde jag. Jag hade inget begrepp om vad det innebar att gå med smör i sommarvärmen. När jag gått en bit började det naturligtvis smälta! Vad skulle jag göra? Sprang till en stor sten och lade det och det räddade mig från att få stryk av mor. Hon kunde skrapa upp det mesta av denna dyrbarhet som statarfolk inte ofta hade råd med (det fanns margarin även då).

Vi bodde i den mellersta av de tre småstugorna efter vägen. Stugan var på 1 rum och kök. Stugorna stod kvar ända till 1970-talet. I vänstra stugan bodde Silverberg, ett yngre par. Till höger bodde Liljeberg. De hade en pojke i min ålder som jag sällan lekte med för att han var så gnällig. Men denna Liljeberg spelade ett femradigt dragspel och detta beundrade jag honom för. Han satt ibland i mörker och spelade. Jag kunde inte begripa hur han kunde spela när han inte kunde se knapparna! Oj, vad jag önskade att få försöka själv någon gång, men icke!

Harry och jag stod ofta på vedbacken och sågade upp all vinterveden vi behövde. Det såg så konstigt ut sa folk. Vi var båda vänsterhänta och bara 5 - 7 år gamla!

I en hage intill där vi bodde låg en ensam stuga. I den bodde en gubbe med vitt helskägg. Hans fru var tokig sa folk, så vi var lite rädda för henne, fast hon var sällan synlig ute. En söndag när Evert var hemma från sin drängtjänst hos en fiskare på Torsö i Vänern, gick vi upp i hagen för att leta efter smultron. Harry och Iris var också med dit. Vi var hungriga och hade just inget ätit, men till middag senare på dan visste vi att det skulle bli potatis och lökadopp (mjölk, salt och gräslök). Vi var i närheten av gubbens stuga och pratade om mat och vad vi önskade att äta. Plötsligt öppnades dörren och tanten tittade ut. Vi minsta började springa. Tantens ropade:

- Hör ni barn! Vänta, vänta!

Evert var ju nästan 15 år och var naturligtvis inte rädd. Då kom vi andra tillbaka och tanten kom ut till oss i hagen. På en nickel-bricka hade hon fyra stora ostsmörgåsar, en till var och en av oss. Hon sa:

- Varsågoda barn.

Hon hade hört att vi var hungriga. Om hon nu var tokig så var hon i varje fall givmild. Hon sa inget mer utan gick genast in när vi fått våra mackor.

I den s.k fattigstugan vid Lundsbrunn bodde en ensam man, Malkolm, ca 50 år. Han var konstig på många sätt. Fick han t.ex en fläck på huden så satt satan där, trodde han. Han var svår på att stjäla verktyg och sådant som han kunde bära hem. När det blev glest i gårdens redskapsbod gick man till Malkolm och bar tillbaka verktygen. Man visste att han hade dem!

När Harry och jag kom från handelsboden en gång mötte vi Malkolm. Han stannade framför oss med händerna på ryggen. När vi smet förbi skrek han:

- Stanna, stanna!

Sen satte han efter oss. Då vi sett att han hade en yxa bakom ryggen blev det fart på oss! I närheten fanns det en åker med lång råg och där kunde vi komma undan. Malkolm hade fel på ett ben så han rörde sig inte så snabbt. Vi var fruktansvärt rädda. Vi hade varor att bära hem och kanske var det dessa han ville åt. Denne Malkolm dränkte sig några år senare i en liten damm i närheten.

Grannen Liljeberg fick en kväll besök av en vän från Götene. Denne åkte på ett "övahjul", dvs en cykel med hjälpmotor, som var en föregångare till mopeden. Den var en sensation att se, kanske ännu mer att höra, när den puttrade iväg. Liljeberg fick provåka. Han hade en lång ljus rock på sig som flaxade efter sidorna när han försvann mot Götene. När det gått en halvtimme och inte Liljeberg återvänt, fick vännen låna en cykel och åka efter. Nästa dag fick vi veta att Liljeberg inte hade förstått hur han skulle göra för att stanna, fast det bara fanns gas och koppling! Han kom en bra bit mot Lidköping innan bensinen tog slut och fick sen trampa tillbaka! Snopet tyckte jag, eftersom han var så duktig på att spela dragspel!

Livstycken bar alla barn på den tiden för att kunna hålla uppe strumporna. De hjälpte också att ge värme i vinterkylan. En söndag var mitt livstykke trasigt så mor tog fram symaskinen. Hon hade då oturen att få tummen emellan och nålen gick av jäms med nageln, med spetsen kvar i tummen. Det gjorde nog mycket ont men eftersom det var söndag kunde hon inte åka till doktorn. Det var skamligt att sy en söndag så hon plågade sig till måndagen. Far lånade då häst och vagn och for till doktorn. Doktorn fick borra i nageln för att kunna dra loss nålspetsen.

Jag fick ibland gå ensam till handelsboden för att handla åt mor. Då använde jag en liten spånkorg med kupigt lock som rymde precis ett kilo socker. Jag minns en gång att mor hade glömt köpa snus åt far. Far blev då sur. Då fick jag gå med två ägg i korgen för att byta dessa ägg till en dosa "Göteborgs fint".

Jag har inte många minnen av lekar från denna tid. Vi fick ofta hjälpa till i hemmet, inte minst med tillsyn av yngre syskon. Jag gick ofta för mig själv samt gjorde egna små saker. Vi hade ju inga köpta leksaker och naturligtvis ingen boll att sparka med.

Harry och jag gjorde bössor en gång. Späntade torra granstickor som vi klöv i ena änden och där satte vi i en liten träplugg. När man sedan tryckte hårt bakom pluggen sprätte den ut. Med dessa vapen gick vi ut i hagen för att låtsasjaga. Vid en stor enbuske sa Harry:

- Nu skjuter jag räven!

Och han tryckte av sin plugg. Då sprang en hare ut ur busken mitt framför våra fötter! Då blev vi skraja. Sådana händelser minns man hela livet.

Tomten, Sil, Götene oktober 1925 [5].

Det är oktober 1925 och därmed dags för en ny flyttning. Nu till en mindre gård i kanten av Götene, nämligen Tomten, Sil. Ett egendomligt namn på en gård. Här var far ensam statare. Det fanns även en gammeldräng här och han bodde och åt hos bonden Holmberg. Det skapade intriger ibland mellan far och drängen. Min bror Harald var lagårdsdräng på gården.

Vi bodde i en lägenhet på ett rum och kök i en kåk som även var brygghus. Brygghuset fick vi gå igenom för att komma in till vår lägenhet. Alldeles bredvid köksdörren stod en stor potatiskokare som användes till kok för mat åt grisar och höns. Det blev en otäck fukt av ånga och odör när man också kokade självdöda grisar och kalvar, som hände då och då.

När far kom i delo med gammeldrängen en gång, och blev mycket arg, sa han:

- Gjorde ja rätt sulle ja sparke te potåtekokarn så han hamne långt ut på jäert!

Den vägde flera hundra kilo.

Jag var nu 6 år och minns ganska mycket av vad som hände, så jag kommer att sovra av händelserna i fortsättningen.

Tidigt på våren 1926 gick Harry och jag till Silån i närheten. Den forsade och var strid då. Harry lastade en bräda med isbitar och småstenar. Med en käpp stötte han iväg brädan i ån och sa :

- Nu seglar skeppet iväg.

Men han slant med käppen och dök på huvudet i det kalla vattnet!

När han kom upp igen nådde vattnet till hakan på honom och strömmen drog honom ut så sakta. Han försökte säga något till mig men hackade bara tänder i det iskalla vattnet. Då såg jag käppen som han i en reflexrörelse hade kastat iland. Jag tog den och räckte ut den, samtidigt som jag höll mig fast i en videbuske som turligt nog växte just där. Det var i sista sekunden innan strömmen fört bort honom. Fick honom iland och sprang sen snabbt efter ån för att hinna fånga hans luva. Hann upp luvan ca 75 meter längre ner, strax innan ån delade sig.

Innan vi var hemma hade Harrys kläder frusit så det krasade i långstrumporna för varje steg han tog. Han kunde inte tala, var nog nära medvetslös. Som straff fick han ligga resten av dagen, kanske också för att vila. Men hade vi missat luvan hade det nog också blivit stryk! Minns inte att han blev sjuk av det som inträffat. Har ibland tänkt på denna händelse när man läst om folk som fått Carnegiepris.

Tidigt en sommarmorgon vaknade vi av konstiga ljud från köket. Lillebror Bertil sa:

- Höj e kåka (hör en kråka).

Men jag förstod att vi fått ett syskon, den nionde och siste i raden var född. På natten hade far, med häst och vagn, hämtat barnmorskan i Götene. Detta hände den 5 juli 1926. Rune kom till världen och vägde 5,2 kilo. Mor var då 45 år och far var 49 år.

När Rune var ca en vecka, kom mor ut med honom på armen i solen för första gången. Jag minns så väl hans mössa, med ljusblå stjärnor, som mor hade virkat. Harry och jag satt och åt bär i grannens stora körsbärsträd som växte ut över vägen. Vi satt alldeles stilla men mor såg oss och, oj, vad det blev ovett! Senare blev det också örfilar!

Gjorde mig en dag en kärra av läktar från en torvströbal. Jag sågade av en läkt på mitten, spikade dem i ändarna av en annan lång läkta. Sågade sen två trissor av en rund vedklamp. Gjorde hål i mitten med en spik och spikade dem som hjul på ena kortläkten. Tog två järntrådar från balen och fäste mellan hjulaxel och styrstång. Den fungerade riktigt bra och jag var mäkta stolt!

En dag senare på sommaren blev jag och Harry ombedda att hjälpa till vid tröskning i granngården. Vi skulle klara av agnarna. Dammigt och jobbigt för småpojkar, men det gick. Vid matdags sa bonden:

- Nu går vi in och äter.

- Jaha,
sa broder Bertil (som bara varit med och sprungit i vägen),
- Jaha, nu går vi in och äter.

Vad jag skämdes för honom när han larvade med in. Han hade ju inte gjort nån nytta! Men det var snällt folk och han fick också mat. Bonden hade många barn, bl.a Petrus, Simon, David och Johannes. Nu förstår man att denna djupt religiösa familj också var human.

När far plöjde på utmarken "Sibirien" fick jag gå med kaffe till honom. Första gången gick jag vilse i skogen och kom ut i ett kärr. Tur att jag var barfota. Minst en halvtimme försenad hittade jag far. Trodde att jag skulle få stryk, men när han såg mig rödgråten och blöt fick det räcka. Kaffet var kallt i halvliters buteljen, trots att den var omlindad med en tidning och sedan ytterligare trädd i en yllestrumpa.

Haggården, Kinnemalma oktober 1926 [6].

Det är höst 1926 och dags att flytta igen. Nu till Haggården, Kinnemalma, ca 1 mil nordväst om Götene, i kanten av Kinnekulle.

Far och en statare från Haggården, Blomgren, körde var sin höskrinna med våra möbler. Nu hade far fått tag på en fiskhandlare från Kinnemalma som hade en gammal Ford. Jag gladdde mig. Tänk att få åka bil, det hade jag aldrig gjort förut! Pyttsan, alla fick inte plats i bilen men Harry fick naturligtvis åka med fast han var drygt 2 år äldre än mig! Han fick åka med för att han hade sämre skor, dessutom åkte mor samt syskonen Iris, Bertil och Rune med i bilen.

Jag fick gå eller småspringa efter flyttlasset. Det blåste kallt och det föll blötsnö hela vägen. Vid en handelsbod efter vägen fick jag gå in och köpa snus åt Blomgren.

När vi var framme vid Haggården på kvällen var jag trött, ledsen och genomvåt. Jag minns att jag hade en grörandig lång kappa på mig och vattnet från kappan droppade ner i de långskaftade kängorna. Både kappa och kängor var arvegods efter syster Iris!

Här på Haggården bodde vi i en stuga som innehöll två lägenheter, vardera på ett rum och kök. Vi bodde i ena lägenheten, den andra var tom. Huset låg alldeles i vägslänten, så när vi steg ut från trappan stod vi praktiskt taget på vägen! Som tur var fanns det inte så många bilar eller annat motordrivet på den tiden.

Närmaste stuga var ett missionshus där predikanten i byn bodde. Han var naturligtvis angelägen om att vi skulle gå i hans söndagsskola. Vi var i söndagsskolan en gång men skämde ut oss för att vi inte hade några söndagskläder. Sen dess slapp vi gå dit och det är nog enda gången som jag varit glad över att vara en fattig statarunge, för det som pågick i missionshuset var helt främmande för mig. Men det satte igång min fantasi över livets mysterier.

Blomgren hade en dotter som var skolkamrat med Iris. De, liksom många andra, var lusiga. När Iris ibland kom för tidigt till dem satt mamman och dräpte lössen i huvudet på flickan med en bordskniv! När vi avlusade använde vi en finkam och rakade ner lössen på ett papper som sedan brändes i spisen. Mor lyckades ofta göra oss lusfria, men vi fick ständigt nya löss av andra, oftast i skolan, där en del gärna ville byta mössa.

Då och då fick vi även klädlöss. De var betydligt värre att bli av med. De gömde sig i skjortsömmarna närmast kroppen. Vi fick då ligga nakna medan mor stod under taklampan i köket (enda ljuspunkten) och synade alla sömmar och dräpte de löss hon såg med tumnaglarna. Var lössen någorlunda stora kunde man höra hur det small. Men de flesta var små, så alltid blev det någon kvar till nästa gång.

Tänk om vi haft skjortor att byta med! Och tänk om mor hade haft tvättmaskin! Skjortan fick sitta på hela vintern och den var även nattskjorta när vi sov. Var den av flanell kunde man vara lycklig. Då var den mjuk och len men framför allt varm. Den hjälpte oss att klara kylan både ute och inne i dragiga kåkar. Men ibland var skjortorna av blaggarns tyg och då var de både stela och kalla.

Jag minns att vi ibland fick elda inne med sura grangrenar som vi fick direkt efter fällningen. Vi barn fick ofta hålla på med veden. Det var ofta att bära in ved och vatten, samt att bära ut slask. Och det var jobbigt för småungar.

Harald var även här lagårdsdräng, så vi var stadigt 8 personer i enrummaren. Harry, jag och Bertil låg alltid i "jämmerdalen", en soffa utdragbar i tre delar som på dagen var sittsoffa. Bertil som var yngst låg "skafötters" med Harry och mig. Alla förstår nog vilket ryckande det var i det enda täcket! Ofta vaknade man av att ligga naken och frysa, för täcket åkte fram och tillbaka. Vi sparkade även varandra i ansiktet i sömnen men även för att retas.

Julen 1926 hade vi julgran med några ljus i samt karameller med en sockerbit i varje, som vi försökte peta ut och byta mot en träbit. Vi ville gärna ha något sött att suga på.

På julafton var vi bjudna till patron en stund. Där fick vi julklappar! Min första och enda jag kan minnas under uppväxtåren. Det var en flygmaskin av plåt och jag var så glad! Men jag blev sedan tvungen att lämna den till Harry! Han fick nämligen en rund träplatta med 6 hönor som pickade när man skakade på dem. Den leksaken var rolig en stund men inget att leka med, så han tvingade till sig min fina flygmaskin. Det är ett bittert minne!

Otroligt nog hade Evert köpt några småsaker till oss också. Han var då dräng vid Götene över julen. Men de julklapparna blev bortglömda längst ner i skänken! I början av februari var han utan arbete och kom hem. Då erinrade han sig dessa bortglömda julklappar. Men ve och fasa! Evert hade glömt bort att Rune fanns, så jag blev utan julklapp nu också!

En middag åt vi sill och potatis. Den som var minst i familjen fick alltid sillstjärten. Man blev lurad att tro att man då skulle bli stor och kraftig. Just då vaknade Rune i sin vagga och jag skulle vara duktig att ta upp honom åt mor. Han gjorde ett kast med kroppen och föll i golvet och slog sig. Jag fick ovet och en örfil.

Mor försökte alltid att ha några höns var vi än bodde. Alltid blev det ju några ägg till hushållet eller till att byta med i handelsboden. Hönsen fick gå ute, ibland även på vintern. Jag minns en gång att en höna värpte ett ägg i dasset mitt i all skit. Det ägget klarade inte mor att få tag på av naturliga skäl. Hon sa till mig att jag skulle få det om jag tog upp det. Jag kröp ner i hålet, hängde i knäna, och lyckades fiska upp det. Tvättade sen av det i en vattenpöl innan jag stolt gick in med det till mor. Men när mor hade kokt ägget fick jag dela det med Bertil och Rune!

Vi bodde intill både ett kalkbruk och ett skifferbruk. Det var ofta en frän lukt därifrån när kalken brändes. Kan erinra mig den lukten än. Under krigsåren 1940 - 1945 utvann man här flygbensin ur skiffern. Den var dyr men hade fin kvalitet.

Harry gick varannan dag i skolans andra klass och Iris gick i sjätte och sista klass. Båda hade mörkblå tygväskor med band för att kunna bära den över axeln. Dessa väskor hade mor sytt. Jag fick senare ärva Iris väska.

Godset Ölanda, Istrum våren 1927 [7].

Så är det våren 1927 och vi ska flytta igen, nu efter bara ett halvt år!

Nu flyttade vi till stora godset Ölanda i Istrums socken. En liten kommun med ca 300 innevånare utefter järnvägen Skara - Timmersdala, som lades ner året efter. Istrum tillhörde Varnhems pastorat, i Valle härad, som sägs vara sjörikast i Sverige.

Denna gång åkte vi tåg, men fiskhandlaren med Forden körde oss till Kinnemalma. Även jag fick åka, äntligen! Har inte något särskilt minne av flyttningen. Det är ju så att sorg och glädje biter sig fast så det var nog en normal resa.

Vi bodde i "staten", ett hus med sex enrummare, fyra nere och två uppe. Då det inte bodde någon uppe, fick vi även ha den ettan. Morfar som nu kom till oss fick bo där. Vi hade nu större utrymme och bodde bättre än någon gång tidigare.

Det visade sig snart att det var gott om vägglöss, inte ovanligt på den tiden. Även kackerlackor brukade då och då krypa över golvet. Efter en tid fick vi bo 3 dygn på annat håll medan man rökade med cyanväte, ett otäckt gift. Men efter några dagar var de flesta lössen tillbaka. De hade bara krälat över till andra lägenheter under rökningen!

Ölanda gods var stort. Den hade en stor utgård under sig, Bränningsholm, som bara den hade ca 6 statare. På Ölanda gods fanns ännu fler. Han som hade makten på godset var inspektorn och han var klädd i bruna stövlar och spetsbyxor. Han var också ägare till en stor Harley-Davidson motorcykel, som ibland skolläraren Ljunghammar satt bakpå. Även

flyglöjtnant Lundborg satt där en gång. Lundborg omkom året därpå vid räddningen av luftballongen Nobiles expedition till nordpolen (där även Finn Malmgren omkom).

Näste man på rangskalan efter inspektorn var bokhållaren, klädd i spetsbyxor och benlindor. Sedan kom rättsaren Karl Johansson som ringde i vällingklockan och delade ut order morgon och eftermiddag. Sedan följde hela raden av statare, förste-, andre- och tredjekörare osv. Säkert ett dussin och dessutom dagkarlar och torpare som måste göra dagsverken. Några namn: David Blom, Bertil Blom (ej släkt), tre bröder Karlsson (Gustav, Robert och Ernst), Lantz, Fallgren m.fl. Stallare för ca 20 stora ardennerhästar var Kjellkvist.

I lagården var Kjellén förman. Han gick i finare kläder och basade över förste-, andre- och tredjeman. Svinskötare var Gunnar Johansson. Det fanns också en pojke som hjälprea. Han hämtade även posten i Istrum. Fanns även en smedja, snickarbod och mejeri. Får inte glömma mjölkerskorna, ett tiotal, som morgon och kväll handmjölkade kanske 50-talet kor. Mor var en av dessa mjölkerskor.

Runt huvudbyggnad och annex fanns en stor trädgård omgärdad av en hög stenmur. Där fanns ett stort växthus och även många drivbänkar. I ett hörn, lite avskilt, fanns ett s.k lusthus. Det var sexkantigt och där satt herrskapen ibland.

Oxlagården fanns kvar, men var då tom. Intill den, på en höjd, fanns ett gammalt kapell som står kvar än idag (kulturskyddat). Det brukar numera vara högmässa där vid midsommartid.

Jag minns en gång att lilla Rune somnade på vägen i kurvan vid stenmuren. Mor hörde motorljud och tittade ut. Hon fick då se Rune liggandes på vägen och skrek i panik! Evert hann hejda inspektorn, för det var naturligtvis han som kom på sin motorcykel. Det var nog ett hemskt uppvaknande för Rune, ett år gammal, som hade somnat av trötthet mitt på vägen!

Godsägaren själv hade tragiskt omkommit ett par år tidigare. Efter att ha varit på hotellet i Skara körde han sin Ford hem, trots att en vänlig polis bad honom att låta bli. Utan promillegräns var det fritt fram, åtminstone för en godsherre. Följden blev stopp mot ett alléträd vid Götala. Han fick en handpulsåder avskuren.

Den 3 juni 1927 fyllde far 50 år. Då var hans syskon samlade: Karl, Alfred, Hjalmar, Gustav, Ivan och faster Matilda, samt vi barn, utom Harald som var dräng på Järnsyssla utanför Skara. Dagen till ära togs flera kort, både ute och inne, av en fotograf från Skara. Några av dessa fotografier finns baktill i denna skrift. Våra kläder på bilderna hade mor sytt. Hur hon hade hunnit med detta är dock svårt att förstå.

Jag gick gärna ensam i hagar och ängar bl.a för att plocka bär. Minns att jag traskade iväg tidigt en morgon till Åsängarna ca 2 km bort, med en enliters plåtflaska. Den plockade jag nästan full med smultron. Det räckte så alla i familjen fick mjölk och smultron till efterrätt den dagen.

Gunnar Johansson, vägg i vägg, hade skaffat radio, en liten kristallapparat. Oj! vad vi barn var nyfikna på att få lyssna på underverket som alla talade om. En kväll blev far och mor samt morfar inbjudna att lyssna. Vi barn stod i spänning vid väggen för att lyssna på vad de sa på andra sidan väggen. Bertil ropade:

- Stockens runn radi!

(Stockholms rundradio) som han tyckte folk talade om. Vi hörde när Gunnar frågade morfar vad han tyckte:

- Joe, då ä bra, jag hör bra!

När de sedan gick därifrån, sprang vi runt och mötte dem. Så fort morfar kom ut sa han:

- En sånn förbannade dynga, en sånn jävla skit!

- Tyst, han kan höra dig,

sa mor.

- Då ger ja fanken i, för skit va dä!

Han förstod inte ett dugg av surret han hade hört genom dessa hörlurar. Efter en tid gjorde Harald en radio som vi med spänning provade, men det var mycket svårt att träffa rätt med "myggsnabeln" på den lilla kristallstenen.

Denna sommar pratades det mycket om en Lindbergh som hade "flaxat" över Atlanten.

Vi badade i Stjärkholmen, en liten dyig och igenväxt göl, full med näckrosor. Det fanns en brygga med en trappa ner i en bassäng, avsedd för herrskapet. Dit smög vi ibland. En gång halkade Harry på bryggan och dök på huvudet ner i vattnet. Han fastnade i dyn bland växterna! Jag såg hur han sprattlade och hängde mig snabbt i en hand och lyckades rycka loss honom. Han var då blå i synen men klarade sig än en gång!

En söndag följde far med oss till sjön när vi skulle meta. Det var enda gången jag kan minnas att han var med oss på något. Då fick vi både sätta på masken och ta loss den lilla mört han fick. Han kunde inte själv. Han var för blödig! Jag tyckte det var konstigt eftersom han var så stor! Själv hade jag också svårt att sätta på den lilla ringlande masken men det höll jag för mig själv.

Den sommaren lärde jag mig åka cykel. Fick låna cykel av Mimmie en stund när hon hälsade på en söndag. Tänk, det lyckades nästan med en gång! Trodde att Harald höll i, men han släppte taget bara efter några meter. En härlig känsla att kunna balansera själv på två hjul.

Senare en annan söndag fick jag följa med far till Axvall, där farfar bodde i en liten knektstuga intill Vingsjön. Han var då 86 år. Minns att han ofta gick till kommoden och tog fram pottan och det hördes ett litet skvalande. Han stod med ryggen mot oss. Jag smög fram en gång för att se. Såg då att han hade ett hål i västen där ett rör stack fram med en kork som han tog bort. Då rann det en skvätt urin ner i pottan. Det var den tidens lösning på prostata problemen. Han sköttes av faster Matilda (Tilda).

Vi cyklade fram och tillbaka till farfar, en sträcka på ca 3 mil. Det var tröttsamt, jag var ju ovan och räckte inte upp till sadeln på Mimmies cykel. Men fars hoj var mycket dålig. Han hade ingen broms! Han gick både uppför och nerför backarna! På ett ställe fick han gå in i en stuga och be om ett snöre till att binda om framdäcket som hade börjat "kalva". Så inte gick det fort inte, men hem kom vi.

Min farbror Ivan berättade på 1960-talet en del om min farfar. Farfar hette August Larsson och blev som liten föräldralös och då utackorderad till en bonde i Häggum, nära Billingen. Bonden begärde minst ersättning av kommunen för att ta hand om farfar. Så man förstår att han fick göra rätt för sig!

När min farfar August som 13-åring vallade korna, tog knekten Klang honom med till Axvalla hed, där han skulle göra det årliga mötet vid Västgöta Regemente. Farfar blev antagen som musikelev. Där fick han sina första byxor. Han hade alltid gått i kolt förut. Efter några dagar kom bonden och ville ha sin billiga dräng tillbaka men blev skrämmd därifrån av knektarna. Som kronans karl var han nu fri från bonden.

Efter en tid sa kapten till farfar:

- Hädanefter heter du Apell!

Det var år 1854. Vid 49 års ålder fick han sluta som brukligt var. Han gjorde sedan årliga möten vid Västgöta Regemente, tror jag.

Farfar var född i Norra Lundby, Axvall, år 1841, (han dog 1930), där även hans fru var född. Hon hette Anne-Cajsa Johansdotter, 1847 - 1921. De fick sju barn tillsammans, alla utom far blev gamla, flera blev över 90 år, bl.a Gustav som blev 96 år.

En del sommardagar var jag ibland uppe tidigt på morgonen när statarna hämtade hästarna från ängen intill vår bostad där de betade över söndagarna. Det var ett skådespel att se dessa stora ardennerhästar, hur olika de var att få tag på. En del kom självmant fram medan andra försökte slippa att bli hämtade. Det syntes vem som var vän med sina hästar. Jag fick ibland rida på någon av hästarna ett stycke. Då blev jag glad!

Gustav i Hultet var snäll, kanske för snäll. På hans hästar fick jag gärna rida. Han blev ofta utnyttjad av andra och blev aldrig gift. 1990 var jag och Mimmies man, Erik, i Axvall och hälsade på honom. Han var då 90 år.

Den 15 augusti 1927 började jag skolan. Jag var då nästan 8 år. Till inskrivningen var Iris med, tillsammans med Arvid Herrlin och hans syster Karin. Vi fick tala om vad vi hette och när vi var födda för lärarinnan, Ada Lundgren. Arvid först (vi var födda på samma dag). När jag sen upprepade hans datum, fnyste fröken och sa:

- Jaså, du vet inte när du är född!

Hon ursäktade inte när Iris sa att jag sade rätt datum och faktiskt var född på samma dag som Arvid! Hon gjorde mig ledsen många gånger sen dess. Jag fick inte ens skriva mitt efternamn med ett p, det skulle vara två p, Appel.

Ada Lundgren var gift med sysslomannen på Stora Ekebergs sanatorium. Hon körde en Ford till och från skolan. Hon var nog tämligen ensam bland kvinnorna om att ha körkort då. I början var det sensation att se henne köra. Hon var ofta klädd i en fölskinnspäls, ganska sliten där bak. Jag har alltid sen dess tyckt illa om damer i päls (har känt mig så liten) och först på senare år har jag förstått varför! Det var för hennes dikturfasoner.

I skolan gick det skapligt trots att fröken Ada Lundgren var orättvis många gånger. Bl.a när vi hade räkning, som jag tyckte var både lätt och roligt. Jag ärvde Harrys räknebok och den fick också min bankkamrat Arvid Herrlin räkna ur då han ingen hade själv. Hur jag än försökte hjälpa Arvid, fattade han inte addition eller subtraktion, ännu mindre multiplikation. Efter några lektioner var jag på nästa sida i räkneboken så vi fick vända blad fram och tillbaka. När fröken såg det var det bara för mig att börja om där Arvid var! Inget uppmuntrande och boken var ändå min! Jag insåg snart att det inte var lönt att "sticka fram hakan".

På väg till skolan en dag var vi ganska många barn som gick i flock. I en skarp kurva mötte vi två personer ridande, varav en dam. Vi blev häpna och stod bara och glodde. Men en flicka i första klass neg för dem. Då stannade de hästarna och damen stack handen i fickan på sina ridbyxor och tog upp en 2-krona som hon kastade till flickan. Oj, vad vi grämde oss för att vi inte hade vett att lyfta på mössan för dem! Men då hade nog ingen av oss fått något. Vi var ju lärda att alltid lyfta på mössan för fint folk! Det var Sven Winqvist med sin unga fru som vi mötte. Han hade nyligen köpt godset Remmingstorp, så vi visste inte då riktigt vilka de var. Han hade 20 år tidigare uppfunnit det sfäriska kullagret och var ägare till Svenska Kullagerfabriken i Göteborg.

På hösten hittade jag och Harry en svart portmonnä med 20 kr och 20 öre i, när vi var på väg till skolan. Vi lämnade den i handelsboden för att den skulle komma i rätta händer. Det var en ung fru med barnvagn som hade tappat den ur fickan på sitt förkläde. Av hennes far fick vi 25 öre var vid två tillfällen för att vi varit ärliga. Sådant minns man gärna.

Morfar var det svårt att vara vän med. Han hatade bl.a att folk visslade! När jag väl hade lärt mig vissla, visslade jag från morgon till kväll! Försökte vara tyst när jag var i närheten av honom men glömde mig ofta. Han kallade mig "vissleräven" och skrämde mig med att han skulle "smörja pipan med hunnaskit". Han kastade i ilskan saker efter mig; sin vegamössa, sina trätofflor (helt i trä, som han gjort själv av en alkubb). En gång kastade han en potatishacka efter mig som slog av Gunnars radio-jordledning. Han var duktig i att tälja i trä, bl.a gjorde han stora skålar.

När Evert en gång plöjde för sättnings av potatis, sa morfar att Evert gjorde något galet. Evert svarade inte men gubben tjatade vidare:

- Du må tro ja har allt plöjt ja ock!

Evert svarade:

- Det var nog med trähästar och tröplog!

Då hoppade morfar jämnfota av ilska och svor! När han lugnat sig sa han:

- När du ska exersera beväringskommer de att slå ihjäl dig första dan!

Han ville skryta med att han varit värvad vid Kvibergs artilleri i Göteborg i sin ungdom, innan han stack till Tyskland där han träffade mormor (de gifte sig 1879).

Mormor hette Anna Petronella Ax, född 1852 i västra Gerum, söder om Skara. Morfar hette Andreas Ahlkvist och var född i Skepplanda år 1847. Min mor föddes i Harburg år 1881 och var enda barnet.

Morfar flyttade på hösten 1927 hem till sin stuga i Västra Gerum, för att några år senare hamna på Källtorps ålderdomshem. Jag såg honom sedan aldrig mer och han avled 1936 i en ålder av nästan 89 år.

Senhösten 1927 var mycket ovanlig! Vi skulle inte flytta utan stanna kvar där vi bodde ett år till!

Till skolan i Istrum var det ca 3 kilometer att gå. På vintern när det var snö var det jobbigt att gå i "träbottnakängor". De spikade man gammalt läder under, annars blev snart träbottnarna utslitna. Kängorna skulle helst gå i arv till yngre syskon. Nubbarna gjorde att snön frös fast,

så efter några steg hade man växt betydligt! Plötsligt släppte snön och man snubblade och föll. Men ännu värre var trätofflor. Snön bakom hälarna frös till is efter en stund.

I övrigt hade alla barn kortbyxor året runt som kompletterades med långstrumpor på vintern (inte mycket mot vinterkylan). På huvudet bar vi den svarta skolmössan. Var det riktigt kallt fälldes vi ner svettremmen som öronskydd. Alltid något.

På den tiden plogade man bara vägarna vid yrsnö. De flesta transporter gick med häst och släde så det behövdes ett tjockt lager snö för att det skulle glida bra. Men på våren i snösmältningen var det desto svårare att ta sig fram. Man blev både blöt och trött. Tänk om det då funnits gummistövlar! Och pengar att köpa för!

Kan inte minnas att vi hade julgran julen 1927, men vi var på julgransskakning hos Edvin Karlssons, han var svårt låghalt och kallades "svajback". De hade många barn i vår ålder: Holger, Harald, Allan, Ingrid (som hade svårt höftfel och rullade fram, stackaren) samt Naemi som blev Harrys fru så småningom.

Jag tyckte det var löjligt att larva runt en gran (och det tycker jag fortfarande). Men det var gott att få en apelsin som var sällsynt då. Det blev också en karamell, samt en konfekt med ängel på som hängt oskyddad i granen några veckor. Knappast hygieniskt, men ändå en sötsak.

På våren 1928 var både Harald och Evert utan arbete. De gav sig då iväg till Grimmeton utanför Varberg, där en radiostation skulle byggas. Men de fick inget jobb. Det fanns massvis med arbetslösa på den tiden. De fortsatte då på luffen neråt Skåne.

Jag minns sommaren 1928 som den första i raden under min skoltid. Förut hade jag varit barnvakt för mina yngre syskon men nu blev det rovland för hela slanten, från examen till skolstart. Först gallring av rovor sen rensning. Ett evigt krälände med säcktrasor om knäna. Men jag var inte ensam, nästan alla statarbarn var med i detta arbete.

En gång när värmen och solgasset kändes för svårt gick vi upp till Åsängarna strax intill. Där fanns ett körsbärsträd efter ett rivet torp. Det var läskande med några bär men vi tänkte inte stanna lång stund. Just då kom inspektorn för att kolla vårt jobb! Vi sprang snabbt tillbaka men fick en gruvlig utskällning. Det gick inte an att gå ifrån rovlandet för några körsbär i värmen! På kvällen blev det mera ovet hemma. Följden blev att vi efter kvällsmaten den kvällen fick gå tillbaka och rensa rovor så länge det var ljus. Det var knappt att jag orkade gå hem sedan.

En lördagskväll fick jag följa med mina äldre syskon till Istrum. Där visade herr Moqvist rörliga bilder. Minns att de rörliga bilderna handlade om en man med motorcykel som bjöd en flicka på skjuts i sin sidvagn. När mannen fått upp farten på motorcykeln blev flickan rädd. Hon skrek och sparkade när han inte stannade. Till sist sparkade hon håll i botten på sidvagnen så hon fick springa! Det såg både komiskt och dumt ut, men det var mina första minnen av rörliga bilder som var otroligt i sig självt. Många ungdomar försökte krypa under tältduken för att gratis få se detta underverk med rörliga bilder utan ljud. Men Moqvist och hans medhjälpare var snabbt framme och sparkade och slog mot alla ungdomar som försökte "planka" in.

Vi pojkar lekte i hästängen en gång. Flera pojkar klättrade i en rönn efter klasar. Då föll jag ner från trädet och landade alldeles intill en stor sten! Där låg jag avsvimmad. Några pojkar sprang hem och sa till min mor att jag slagit ihjäl mig! Jag vaknade upp när mor burit mig nästan ända hem. Hade en fruktansvärd huvudvärk som satt i flera dagar. Ryser än idag åt vad som hände och i minnet ser jag den stora stenen.

När andra läsåret började i augusti 1928 fick vi ny fröken då den förra, Ada Lundgren, var ganska nygift och skulle ha barn. Den nya fröken gillade jag, men ack, då var det redan sensommar och en ny flyttning skulle snart ske.

Vid potatisplockningen på senhösten kommer jag ihåg att "Herrängarn" som körde upp fårorna, ofta gick efter mor och en annan tant medan han väntade på nästa uppkörning. Hur väl de än plockade upp potatisen så lyckades han hitta glömda potatisar efter dem.

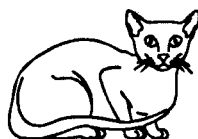
- Här ä ena potäta, och här ä ena

sa han, samtidigt som han glodde efter dem när han böjde sig ner. Till sist tyckte mor att det var konstigt att det bara var dom som glömde potatisar kvar på åkern och dessutom vad gloriös han efter! Tanten förklarade då att hon inte hade några underbyxor på sig! Det var alltså orsaken. Han ville riktigt beskåda vad som fanns under hennes kjol när hon gick böjd (och potatisen hade han redan i handen)! Denne man var pingstvän och predikant. I hans hem Herrängen hölls alla möten tills missionshuset byggdes i början på 1930-talet. På vänster hand hade han en krok sedan han mistat handen i ett tröskverk ca 10 år tidigare.

Ranåker, Skånings-Åsaka oktober 1928 [8].

Ranåker, ca en mil nordost om Skara, var en mera normalstor gård med ca 6 statare, stallare och lagårdskarlar inräknad. Ranåker ägdes av patron Karl Johansson som också var skolstyrelsens ordförande.

Vi bodde nu ovanpå ett nedlagt mejeri. 1 rum och kök. Vi hade nu endast ca en kilometer till skolan. Fröken hette Vendla Ljunggren och vad jag kommer ihåg så var hon hygglig mot mig.

Vi hade alltid en katta som hette Sissi. Namnet gick i arv. Den första katten fick vi av morfar. Den var gråspräcklig och gömde alltid sina ungar så väl den kunde. Visste säkert att den bara fick behålla en kattunge. Det var ofta mitt jobb att leta rätt på kattungarna så fort som möjligt efter födseln. Denna gång följde jag Sissi när hon varit inne och ätit. Runt patrons stora hus och trädgård fanns en stor stenmur, den gick hon på. Katten försökte ömsom springa ifrån mig, ömsom sitta stilla för att tråka ut mig. Efter ca en och en halv timme hade vi kommit runt och var hemma igen. Då försvann hon bakom ett plåtkar, bland bråten i det nedlagda mejeriet på bottenvåningen. Där låg fem kattungar!

Mor valde ut en kattunge som vi skulle ha kvar, de övriga sa hon åt mig att slå ihjäl. Jag bad att få slippa, men det hjälpte inte. Hon kunde inte, sa hon. Och far kunde ju inte ens sätta mask på kroken när vi metade! Det var ruskigt att slå ihjäl dom, de var ju så gulliga och fina! Att tvingas slå ihjäl kattungar som barn, mot en sten, sitter gärna fast i minnet.

Spela "vipa" var en lek som vi höll på med när tillfälle gavs under min barndom. Man använde en lång och en kort pinne. Den korta lades över en grop och sprättes iväg av den långa pinnen. Utelaget skulle då fånga den, helst med en hand. Poäng räknades efter olika svårighetsgrad. Spelet förekommer kanske än idag.

Farbror Ivan kom på besök en gång och far gick en tur med honom i markerna. När de kom tillbaka in tog far fram en butelj och höll upp en sup till sig och Ivan. De skålade för varandra och drack, stod sedan som förstenade och glodde ett ögonblick. Sen sa far:

- Men va i helsefyr ä dä här!

Det blev rabalder tills Mimmie, som också var och hälsade på, tog fram den rätta buteljen. Hon hade på skämt bytt den mot en butelj med vatten!

Kan också nämna att om far någon gång hade sprit hemma, t.ex vid jul eller påsk, så skulle vi barn också smaka, allt efter ålder. Det gjorde kanske att det inte var så spännande med alkohol när man blev äldre.

Far och Sven Lundgren skulle en dag köra grus till ett bygge i Skara med var sitt paråk hästar. Då fick jag följa med för att uträtta ett ärende till Beda Jansson åt mor. Hon hade karamellaffär i Skara och var ungdomsvän med mor. Utav henne fick jag en liten strut med "knaler", färgade karameller av kandisocker, som jag sög på med välbehag. Men, oj vad jag kände mig ensam och bortkommen medan jag väntade på att far skulle komma tillbaka för hemfärd. Jag var ju strängt tillsagd att vänta utanför på gatan. Så inte var det med saknad jag lämnade stan när de kom tillbaka.

Jag minns att jag på examensdan sommaren 1929 skulle läsa något men kunde inte koncentrera mig, bokstäverna bara dansade runt. Det satt folk runt omkring och bakom mig satt patron, kände hans ögon i ryggen. Då sa fröken Vendla Ljunggren:

- Gösta är blyg, han läser så bra annars.

Det kändes skönt att höra henne säga så.

Efter examen sommaren 1929 var det åter dags för dessa rovland, tillsammans med bl.a Bergs två döttrar. Den äldsta av flickorna var då 17 år och hade "fallandesjuka" (epilepsi). Vi barn fick just ingen upplysning om vad det var, så vi trodde nog hon var konstig. Hon var tyst, så sällan något. Var klädd som en tant i huckle och lång klänning. Nu förstår man vilken fruktansvärd tillvaro hon levde i. Vi barn blev tillsagda att stoppa en träsked i hennes mun om hon fick ett anfall, så hon inte skulle bita sönder sin tunga. Skeden hade den yngre system i sin ficka. Men rensa rovor kunde hon. Hon är nog den mest kuvade person jag kan minnas.

Senare på sommaren fick Harry och jag även jobba med annat skördarbete. När far på hösten kom från patron med Harrys och min "avlönning" var summan 42 kronor och 42 öre, minns jag. Det var nästan vad en statare hade i månaden (50 kronor). Jag fick då ett par grova, bruna lågskor. Skulle blivit jätteglad om det vankats en liten, liten strut med karameller också!

En dag kom en bonde och ville ha hjälp med potatisplockning. Tänkte väl närmast på Harald som gick hemma då, men jag fick gå och plocka potatis istället. Det var jobbigt att plocka och bära tunga korgar en hel dag. Men jag fick faktiskt beröm! På kvällen gick jag hem. Det var ingen som tänkte på att säga till mig om kvällsmat eller betalning och jag var för blyg för att säga nåt. Men nästa dag kom bonden in i skolsalen och tackade mig och gav mig en hel 2-krona. Pengarna gav jag till mor när jag kom hem. Det var en rejäl bonde.

När jag och Harry en gång gick upp i ängarna för att plocka smultron, fann vi en kviga som nyss hade kalvat. Vi sprang då för att leta rätt på torparen Ståhl som ägde marken. Vi fann honom till sist på en åker. Någon dag senare fick vi 25 öre var som tack för att vi räddat kalven.

Vid tröskningen var vi några pojkar på logen en middagsrast. Då lossade någon på spärren till elevatoren (transportband). Jag höll i veven men kunde inte hålla emot, den slog mig i bröstet med våldsam kraft. Jag var en hårsman från att bli ihjälslagen! Elevatoren slog i golvet med ett fruktansvärt brak. Vi smög därifrån åtskilligt omskakade och fruktansvärt rädda för vad vi ställt till med. Gubbarna talade mycket om hur detta hade kunnat hända när de kommit tillbaka efter middagen. Men de kunde inte tro att vi barn var orsak till eländet, turligt nog, för då hade nog ingen av oss kunnat sitta på ett bra tag. Men, oj vad jag var rädd när far berättade om det vid kvällsmaten!

En dag gick Harry och jag samt fyra andra barn till Brunnsboskogen för att plocka blåbär. Dit var det drygt fem kilometer att gå. På Brunnsbo bodde biskopen i Skara, Hjalmar Danell, far till Gustav-Adolf, sedermera biskop i Växjö. Vi plockade en 10-liters unika full under dagen. Det var jobbigt att bära hem den och vi fick hjälpas åt att bära den i remmen. Efter en sådan dag sov man gott i "jämmerdalen".

En natt härjade tageltjuvar i stallet. De skar av svanstalget på alla hästarna! På två hästar skar de så illa att de blödde ymnigt. Det var ett sätt att få ihop några kronor, men det var synd om hästarna!

Gick nu i mellanskolans tredje klass. Fröken hette Magnhild Tranberg (tranan), en lång, mager tant som ofta verkade nervös och stressig. Men jag hade inget större obehag av henne. Det gick skapligt för mig i alla ämnena i skolan.

På hösten fick vi under några veckor nya skolkamrater, två flickor i långa tantiga klänningar och huckle på huvudet. De talade konstig svenska. De bodde troligen hos biskopen i Brunnsbo och hade dryga halvmilen att gå till skolan. De var gammalsvensk-bybor, ättlingar till den grupp svenskar som redan under medeltiden bosatte sig på Dagö. Dessa svenskar blev på 1780-talet tvångsförflyttade av ryssarna till Ukraina, där de vid floden Dnjepr grundlade en gammalsvensk-by.

Deras svenska ursprung hotades dock av undergång. Efter förhandlingar med ryssarna fick Sverige lov att föra dem tillbaka. De flesta bosatte sig på Gotland och några fortsatte till Kanada. Dessa två flickor försvann efter några veckor. Blev kanske fosterbarn någonstans.

Så blev det oktober 1929 och återigen dags att flytta, tyvärr.

Östtomten, Stenum oktober 1929 [9].

Östtomten, Stenum ligger ca 8 kilometer sydost om Skara. Där skulle far bli andreman i lagården.

Jag minns när de två höskrindorna var lastade för flytt. Då visade mor att de glömt en zinkbalja med några av hennes kära krukväxter. Far blev arg, var säkert trött också. Han sparkade ner baljan i diket och förbannade blomkrukorna! Jag såg tårar i ögonen på mor när hon samlade ihop det som gick och stoppade in det någonstans i lasset. Hon hade inte mycket att glädjas åt i livet förutom blommorna. Hon hade alltid fina krukväxter i fönstren. Det är inte lätt när man tänker på förutsättningarna: t.ex alla flyttningar i rusk och kyla.

Jag följde flyttlassen till fots de ca två milen till Östtomten. Det var bra väder och jag hade precis fyllt tio år.

På kvällen när vi fått in vårt bohag, var vi inbjudna i salen hos patron Brolin. Det var en upplevelse att se ett så fint och stort rum, med fina möbler och stora guldrumade tavlor. Bakom mor och far på väggen satt en väggbonad. På den stod det: "Välkommen Albin med din fru"! Jag nästan hisnade och viskade till Harry, men han sa att det naturligtvis inte var åt mor och far. Patron hette nämligen också Albin.

Före oss i lägenheten hade en tant bott som var släkt med patron. Hon var så snål att hon svalt ihjäl, påstods det. Kanske även frös ihjäl, för vedboden var proppfull med ved som vi konstigt nog fick överta. En hel vinter utan vedhuggning! Otroligt!

Efter bara tre veckors arbete på Östtomten blev far sjuk med hög feber och frossa. Han tålde inte jobbet i den gamla fuktiga lagården. Han låg med varma havrepåsar och tegelstenar hemma några dagar. Fick även en flaska konjak av patron för att få bättre blodcirkulation. Senare kom patrons ena dotter med en termometer. Temperaturen var hög!

En onsdag när jag var på väg till skolan, körde ambulansen om mig på väg till Lidköpings lasarett. Några dagar senare var mor och faster Hilda på lasarettet. De grät när de kom tillbaka. Jag sprang emot dem och frågade hur det var med far. Det är allt bra, sa faster. Jag var bara tio år men förstod då att far var död. Han dog den 26 november 1929, 52 år gammal, av dubbelsidig lunginflammation och med var i lungsäcken.

Jag har många gånger tänkt på att jag aldrig lärde känna honom riktigt. Det berodde nog på att han aldrig hade tid för oss barn. Har inget minne av att han tog mig i knät någon gång eller gav en klapp som beröm, hur man än önskade sig det. Man vågade sällan säga något heller utan att först blivit tillfrågad.

Till begravningen kom hans bröder och syster. Minns att Alfreds stormhatt var grå av damm och som därför mor i smyg borstade av. Vi gick i gruppkolonn till Stenums kyrka, ca 1 kilometer. Det var först en otroligt lång högmässa. Tankarna irrade omkring. Hade sällan varit i en kyrka förut. Vi sjöng "Vår Gud är oss en väldig borg" så det ekade.

Min fars fem bröder och Harald bar kistan till graven. Där hade de en palaver om varåt öster

låg. Det var viktigt att far var rätt vänd vid uppståndelsen. Ivan visste.

Jag fick en ros av någon att kasta ner på kistan men hade inte förstånd nog att ta av skolmössan. Då var skolläraren Thelander snabbt framme och lyfte av den och jag skämdes mycket för mitt oförstånd.

Evert som ännu gick på luffen i Skåne var svår att nå med dödsbudet. Han kom hem på kvällen efter begravningen.

Nu var mor ensam med fyra barn mellan 3 och 12 år. Själv var hon 48 år. Det fanns två lösningar för fortsättningen:

1. Att flytta till Istrum och där bo i fattigstugan. Vi hade hemortsrätten där eftersom vi hade bott på Ölanda längst under senaste femårsperioden, hela ett och ett halvt år!
2. Att Harald övertog fars arbete.

Mor valde det sistnämnda alternativet. Harald slapp då göra rekryten som han annars skulle påbörjat på våren 1930. Man förstår att mor inte kunde tänka sig att komma till fattigstugan, hur svårt det sen kunde bli. För var det fattigt förut så inte skulle det bli bättre då.

Harald behöll fars lön, 50 kronor i månaden. För mjölkningen fick mor 20 kronor i månaden. Efter en tid fick vi 50 kronor i månaden från Istrum.

Mor gjorde så gott hon kunde. Hon var verkligen duktig i allt. Inte minst när det gällde att sticka på sin maskin, strumpor och tröjor, både på beställning och åt oss. Men som tiderna var då blev det nog inte många kronor för arbetet och hon fick ta nätterna till hjälp.

DEL 2: 1930 - 1935

Så måste livet ändå gå vidare...

Efter min fars bortgång i november 1929 kom Harald hem och övertog fars arbete som andreman i lagården på gården Östtomten, Stenum.

Jag minns inte om vi hade julgran till julen 1929, men i januari var vi barn (utom Rune) bjudna till farfar i Axvall på julgransskakning. Det var ca 5 km dit. Faster Hilda som bodde på Västtomten 2 km bort, var också med, tillsammans med två av hennes barn, Hilding och Sigrid. Bara Hilda och Hilding hade cyklar, så de tog ett barn var på pakethållaren, åkte sedan en bit, vände om för att hämta nya barn osv. På så sätt kom vi något fortare fram till julkaramellerna. Vi gjorde även likadant på hemvägen.

Har inte något glatt minne från själva festen, kanske beroende på att jag aldrig gillat dans kring granen. Farfar var nog också ganska sjuk, för ca 14 dagar senare avled han. Han skulle senare detta år, 1930, fyllt 89 år.

På våren 1930 kom Harry och jag över några kaniner. Dessa ynglade snart av sig så fram på sommaren kunde vi ibland få en härlig söndagsstek. Vi fick själva avliva och flå dem vilket Harry var bra på. Jag tyckte det var hemskt att göra det, men minns hur bra det smakade när mor hade stekt den i ugnen!

Mor hade en "ligghöna" som på vårkanten kläckte fram ett tiotal kycklingar. De skulle förnya i hennes hönsgård. Men när de var knappt halvstora, kom en dag patrons äldste son, Martin, och avlivade dem. Han hade egen hönsfarm och hade vanan inne att avliva kycklingar. Med en pennkniv skar han av halspulsådern genom näbben sedan han först bedövat kycklingen med ett slag med en pinne. Jag frågade mor varför de inte fick leva! Hon svarade med gråten i halsen att hon var tvungen att avliva dem.

Hon hade nämligen en utgift som inte kunde klaras ut på annat sätt. Detta var början till slutet med hennes höns. När vi flyttade därifrån ett och ett halvt år senare var hönsen antingen uppättna eller sålda. Martin blev så småningom bas för Axvalla travbana och hans bror Paul blev polis.

När jag kom in en gång då mor höll på att stoppa ved i spisen såg hon väldigt arg ut och sa:
- Jaså, du kommer in nu! Varför gjorde du så?

Jag stod stum och förstod ingenting! Då slog hon mig i huvudet med vedträ. Jag sprang ut med blodet rinnande efter kinden. Gick omkring ensam ända till kvällen men var tvungen att gå in till sist. Då var mor tyst och jag vågade inget fråga. Nästa dag fick jag reda på att grannen trodde att jag slagit hans vita leghornstupp. Den var blodig på huvud och hals. Så illa skulle jag inte kunna tänka mig att göra!

Jag funderade mycket på hur och vem som skulle kunna gjort så. En vecka senare kom lösningen. Det var vår dvärghönstupp! Mor släppte nämligen ut våra höns ibland och den tuppen var ettrig! Den hoppade meterhögt och hackade den stora tuppen genom hönsnätet så blodet rann. Då sprang jag in och visade mor detta. Hon sa inget till ursäkt men skämdes nog. Jag var rentvådd och nöjd ändå.

Vi hade även en dvärghöna. När jag första gången var till handelsboden med ägg från dvärghönan, tvekade handlaren länge och frågade om det verkligen var hönsägg! Han sa till sist att han skulle smaka på dem själv först. Efter ett tag frågade han efter dem, om de saknades, så de föll honom tydligen i smaken. Den hönan hittade alltid svåra gömställen ute till sina värpta ägg. De andra hönorna kom ofta dit också och värpte sina ägg där så jag hade fullt jobb med att hitta gömställena.

Vi bodde i ett hus med två enrumslägenheter. Till granne hade vi försteman i lagården, Sven Johansson. Han var en stor bjässe, ca 45 år gammal och redan änkeman. Hans mor som också var änka, var hushållerska hos honom. Sven hade en son på sex år, Gunnar.

Våren 1930 stickade mor en verkligt fin kostym till Rune på sin stickmaskin. Tröja, damaskbyxor, toppluva och vantar med band som höll ihop dem genom ärmar och rygg. Kostymen var av sandgult garn med mörkgröna bårdar på alla plagg. Ja, Rune var fin när han traskade iväg ut! Men ack! Första dagen som Rune hade kostymen på sig lurade grannpojken Gunnar honom så att han föll i en tjärtunna vid vagnsskjulet där man tjärade taken! Han var nära att drunkna i tjäran! Och det gick naturligtvis inte att få kostymen ren hur än mor försökte. Stackars mor som hade jobbat till långt in på nätterna. Och all detta dyra garn!

Harald var ledig en helg i månaden. På den lediga lördagen brukade han cykla in till Skara för att se om det kommit in något nytt i Skölds radioaffär. På våren 1930 kom han hem med den första nätanslutna radion. Den hade en stor tratt som högtalare och den stod bredvid radion. Efter ytterligare någon månad kom han hem med sexkantig högtalare som man kunde hänga på väggen. Vi var säkert de första i socknen med att ha högtalare och radio. Vi hade därför ofta besök av folk som ville se och framförallt lyssna på underverket. När det t.ex var landskamp, satt folk utanför i gräset och lyssnade på radion som Harald ställt i det öppna fönstret.

Efter en tid förbjöds Harald av patron Brolin att använda elströmmen till sin radio. Det kunde ju hända olyckor menade patron. Det struntade Harald i och konstigt nog fick han hålla på utan mera krångel. På den tiden fanns ingen stickkontakt i lägenheterna eftersom inga elapparater fanns. Haralds radio var vår första elapparat! Därför behövdes en "tjuv" som man skruvade i taklampans lampsockel. Taklampan var då den enda ljuspunkten i varje rum.

I Stenums skola hade jag Stina Andersson som fröken. Henne gillade jag för hon var inte överdrivet petig eller småaktig och dessutom hade hon humor. Minns inte något speciellt från denna klass utan allt gick nog i normala spår.

En morgon när jag kom till skolan först av alla låg vår fotboll på skolgården. Den var av något starkt, svart sammetstyg och var fylld med trasor. Naturligtvis sprang jag fram och sparkade till den med min bara vänsterfot. Fotbollen låg framför en spetsig sten, så jag slog lilltån i stenen så nageln lossnade! Det gjorde fruktansvärt ont! Nageln hängde bara kvar i ett hörn och dinglade och det blödde när jag linkade in till första lektionstimmen. Jag försökte hålla masken och de som såg hur det var fatt med min fot bad jag att inget säga till fröken. Jag tyckte att det var så förargligt.

Det gick en lektion i taget och jag linkade ut i kapprummet under rasterna. Men sista timman hade vi gymnastik ute på gräsmattan och då var det plågsamt värre. Till sist fastnade nageln i ett grässtrå och rycktes loss. Men utan att fröken märkte något plågade jag mig igenom och linkade hem. Väl hemma tog mor fram sin Lazarinburk och smetade lite av salvan på en trasa som lindades om tån. Trasan fick sitta kvar några dagar och under den tiden fick jag gå lite försiktigare.

Vid en teckningstimme i skolan fick vi prova vattenfärger. Jag målade av ett syrenblad. Jag tyckte teckningen såg hemsk ut men fröken sa att den var bland de finaste i klassen. En annan gång fick vi tävla om vem som kunde göra tryckbokstäver bäst. Då vann jag tillsammans med Åke. Det delade förstapriset bestod av varsin kola som fröken bjöd på. Detta är små händelser man gärna minns, för beröm var man inte bortskämd med.

Sommaren 1930 lärde jag mig att simma. Det gick till så att jag tidigt en söndag gick till Flian, en å som rinner från Hornborgasjön till Lidan. Där skar jag av säv som jag band ihop till en simdyna. Tyvärr skar jag av säven i båda ändarna, vilket resulterade i dålig bärförmåga. Sedan övade jag både ryggsim och bröstsim fram och tillbaka någon meter från stranden. Det gick ganska bra, men med tanke på att det var strömt i ån bara några meter längre ut kunde det ha slutat illa om strömvirvlarna tagit mig mot Väneren. Ingen visste var jag var. När jag kom hem trött och hungrig fick jag en "skrapa" för att jag inte passat middagstiden. Och på natten låg jag och sparkade i sömnen enligt Harald som jag delade säng med. Men jag hade i alla fall lärt mig simma!

Även denna sommar blev det jobb i rovlandet efter skolans slut. I början tillsammans med statare och alla andra barn. Men när skördarbetet började, försvann undan för undan de andra barnen tills jag som var yngst låg där ensam i tre dagar. Jag tiggde och bad mor för att slippa men det gick ju inte an. Hon tröstade mig bara med att om det skulle bli för tråkigt nån gång kunde jag få kasta sten på kråkorna! Men jag fick absolut inte gå därifrån för då skulle jag få "se på annat".

Lyckligtvis klarade inte Harry att ensam ta upp och binda den meterhöga rågen efter sin lieman, så jag fick hjälpa honom. Det var ett stort gärde med många stora stenar så de kunde inte använda självbindaren. Det var sex man som skar med lie och vi barn och ungdomar band nekarna. Det var ett nog så svårt arbete med alla dessa stora och vassa tistlar som vi

ständigt och jämnt stack oss på. Innan kvällen var man sönderskavd överallt. Den sommaren fick jag också vara med och binda runt alla vändtegar.

När hösten kom skulle vi inte flytta. Jag tror att Harald ville komma därifrån men han var rädd för att då få göra rekryten. Kanske också mor bad honom att fortsätta med arbetet på gården. För hur svårt hon än hade det så behövde vi i alla fall inte bo i fattigstugan i Istrum.

Denna höst började jag i fjärde klass med samma fröken som tidigare, Stina Andersson. Allt gick i invanda spår.

När vintern 1930 - 1931 kom lyckades jag få ett par skridskor av mor som hon hade köpt av en granne för 2 kronor. Jag var jätteglad för det och kunde öva skridskoåkning i en liten ankdamm i närheten. Skridskorna saknade dock vristremmar och att binda runt med snören så det sitter är inte lätt. Oj, vad jag slet med dessa "säckasimmor", dvs de snören som självbindaren band nekarna med och som också användes till att knyta säckarna med vid tröskningen.

På gården fanns just då en s.k vandringskomakare. Han kom varje höst och bodde och arbetade i ett litet rum ovanför vår bostad. Han lagade skor och stövlar samt selar och remtyg. Det var en vresig gammal gubbe som jag försökte hjälpa för att om möjligt själv bli hjälpt med mina remmar. Jag vågade inte be honom men efter ett tag frågade han mig hur jag ville ha dem. Mor hade nämligen talat med honom om mina skridskoremmar. Remmarna blev gjorda av svart knottrigt skinn med enkla säljor. Jag kunde nu äntligen åka skridskor på riktigt och var jättenöjd.

Denna vinter på Östtomten lyckades vi få en gammal kälke med järnmedar som vi åkte i backarna med. Tyvärr gick den inte att styra! Det blev inte roligt i längden eftersom vi gång efter annan for in snökanterna eller ner i diket.

Nog avundades man de som hade skidor även om det inte var stort mer än patrons flickor som hade skidor då. Jag fick låna Gittans skidor en gång. Men då var min enda tanke när jag for nedför backen "Tänk om skidorna går sönder! Då blir det inte roligt att heta Gösta". Så det blev bara en tur nedför med lånta skidor.

Efter en resa till Skara kom Harald hem med ett nytt, mörkrött, enradigt dragspel av märket Hohner. Det kostade hela 25 kronor. Nu fick jag äntligen själv pröva att spela! Efter en tids träning kunde jag åstadkomma några enkla låtar och höll jämna steg med Harald. Vi kunde t.o.m spela samtidigt. Den ena skötte tangenterna och den andre skötte basen och bälgen.

Jag brukade även slå på trumma när Harald spelade dragspel. Men trumman var en gammal karamellburk som jag fått av mor och pinnarna hade jag tillverkat själv. Av Harald fick jag

senare ett litet munspel som jag snart kunde spela enkla melodier på. En gång i femte klass, då jag hade lärare Thelander, tog jag med munspelet till skolan. Flickorna ville att jag skulle spela så de skulle få dansa. Flickorna fick inte vara ifred för pojkarna, som bara skulle jäklas. Men dansa med flickorna vågade de inte. Då var de för blyga och generade.

En av flickorna föreslog att vi skulle gå in i skolsalen, fast alla visste att det var förbjudet. Sagt och gjort. Vi låste dörren och jag klämde i med "Kväsarvalsens". Sex flickor dansade i tre par. Jag märkte inte att läraren hade kommit tillbaka förrän en flicka låste upp för honom. Jag blev så rädd att jag var nära att pinka i byxorna! "Nu blir det smörj och en grundlig utskällning", tänkte jag! Men han gick fram till katedern och hämtade något han glömt och gick sedan småleende ut igen utan att säga något. Han såg väl det komiska i vår träning och att vi inte gjorde någon skada, utan ville vara ifred på middagsrasten. När jag hämtat mig från rädslan fortsatte vi övningen. De andra barnen var avundsjuka för att vi vågat låsa in oss och fick vara kvar för läraren.

I skolsalarna eldade vi med brännstöv i kaminerna. Stöven kom från en mosse på Östtomten, där Harry och jag också fick jobba under stövsäsongen. Ett stort mudderverk sprutade ut sin fyrkantiga blöta korv på brädor som sedan gick på linbana till torkplatsen. Där fick vi vända på stöven allt eftersom det torkade och sedan stapla korvarna på ett visst sätt för riktig genomtorkning innan de kördes in i lador. Så nog fanns det jobb under sommarlovet. Även på vintern fick vi ibland hjälpa till vid stövkningen, oftast med agnarna. Det var otäckt dammigt.

En söndag på våren 1931 när Harald var ledig gick vi redan vid tvåtiden på morgonen till Hornborgasjön för att meta. Där i en "hölj", en grop i Flan alldeles vid utloppet från sjön, stod mycket mörkt och abborre. Det var roligt att meta om vädret var fint. Vi kunde en lyckad dag komma hem med flera kilo fisk men då var vi både trötta och hungriga. Det var ett stort jobb för mor att fjälla fisken som var torr och stel efter flera timmar i solgasset. Men det blev dock ett litet tillskott i matväg.

Hornborgasjön var efter sista sänkningen 1914, en mycket grund sjö där man kunde vada långt ut, dock med risk att trampa i små gyttehål. Därför gick vi på led och höll varandra i händerna. Genom sänkningen hade bönderna runt sjön fått åtskilliga tunnland, s.k mader, som tyvärr ofta översvämmades vid åskregn då vatten från Billingen snabbt rann ut i sjön. Då flöt höstackarna omkring och blev förstörda. Men fågellivet var rikt med många arter.

Vi besökte också Röde Mosse, som är en stor stövmosse efter vägen till Axvall. Vi tjuvlånade förvaltarens dressin och åkte på spåret ca 1 km genom mossen till Hornborgasjön. På varje vassrugge, stor som en rågnök, fanns flera bon, mest för måsar och tärnor. De åstadkom ett fruktansvärt oväsen och gick till anfall mot oss och ibland fick de tag på våra skolmössor. De ryckte oss i håret och försökte hacka oss i ögonen så vi fick snabbt vada iland.

Det var vackert om våarna när tranorna kom i hundratal in över området. På kvällarna gick tranor och betade på gården och ängar runt gården innan det var dags att flyga till sjön för övernattnings.

Jag försökte ibland smyga mig närmare tranorna. Det var omöjligt att komma närmare än ca hundra meter. Det stod alltid några tranor på vakt och hela högen tranor flög iväg en bit och fortsatte sitt ätande och dansande. Numera kommer mycket folk för att se dessa tranor vid Dagsnäs och Trestena.

I år (1990) talas det om att återställa Hornborgasjön till samma nivå som före första sänkningen. En stor invallning som höjer sjön nästan metern ska vara klar om ca tre år. Sjön är nu nästan helt igenväxt. En höjning är nog enda möjliga lösningen om fågellivet ska finnas kvar i framtiden.

Vi sparkade också lite fotboll på en äng i närheten. Någon hade lyckats komma över en gammal fotboll som var mer oval än rund och som dessutom inte höll luft. Det var ett drygt jobb att pumpa den och sedan snöra ihop då "snoppen" gärna ville komma fram. Men alltid blev det en stunds barfotasparkning då även någon flicka var med. Astrid Lövgren var duktig trots att hon var liten.

På vårterminen 1931 hade vår klass en utflykt till fornminnesmuseet i Skara. Vi cyklade dit. Jag fick låna Haralds fina Hermescykel. Harald sänkte sadeln så jag nästan kunde sitta normalt. Då kände jag mig som en stor karl och jämnbördig med bondbarnen!

Senare fick mor tag på en gammal cykel åt Harry och mig. Den hade träsadel men var allmänt i ett dåligt skick. Hur vi än försökte laga den var t.ex däck och slangar så slitna att de var omöjliga att laga. Det blev därför inte så mycket åkning. Att köpa en ny cykel var uteslutet - det kostade för mycket pengar.

Till 1 maj 1931 sålde vår klass majblommor. Jag skulle sälja 10 blommor. De kostade 10 öre styck på den tiden och av dessa pengar fick säljaren 1 öre. Jag gick upp till patrons trappa när jag såg att byggnadsarbetarna kom för att bli bjudna på kaffe i köket. Arbetarna höll på med ombyggnad av stallet. Jag tog mod till mig och räckte fram majblommorna till den förste i raden. Han var basen i gänget. Han köpte två stycken blommor och alla andra arbetare köpte var sin. Sen hade jag bara en kvar, vilken blev min egen. En av arbetarna betalade med 25 öre. När jag då letade efter växelpengar vinkade han avvärjande och sa att jag kunde behålla växeln! Jag tänkte "är du så rik eller är du bara snäll"? 15 öre var stora pengar för mig.

Sommaren 1931 köpte Harald en ny resegrammofon samt flera skivor. För att riktigt markera att den var bärbar, gick vi långt ut på en klövervall, vevade upp grammofonen och klämde i med marschen "Alte kameraden"!

Jag kom bra överens med Harald trots att han var 11 år äldre än mig. Jag fick ofta hjälpa honom med dessa radioantennor som han ville ha provade på alla upptänkliga ställen. Han var höjdrädd. Det var alltså jag som fick klättra i träd, på stegar m.m och flytta och ändra allt eftersom han fick nya ideer eller ville testa nya material. Harald var verkligen duktig på allt som gällde radio, en s.k radiot! Men samtidigt var han ganska naiv i vanliga livet.

En söndag var det flyguppvisning på Axvalla hed. Vi stod hemma och såg när de bl.a hoppade med fallskärm från ett flygplan. De hoppade en och en, föll en bit och fallskärmarna

vecklade ut sig. Men plötsligt hoppade en person vars fallskärm inte vecklade ut sig som den skulle. Han föll som ett bylte! Det var ruskigt att se det. Vi hörde senare på radion att det var Löjtnant Karl-Gustav Davost som hade omkommit vid fallskärmshoppningen.

Vid samma flyguppvisning blåste ett flygplan ut rök när den flög uppe i luften. Röken bildade bokstäverna PERS "Aha", tänkte jag. "Det blir naturligtvis Persson". Harry Persson var då en mycket välkänd boxare. Men det blev ytterligare IL. PERSIL, tvättmedlet, blev därför mitt första reklamminne.

Genom en fond för fattiga barn fick två av oss tre barn som gick i skolan, kängor från Bryntessons skofabrik i Skara. Lärare Thelander provade ut kängorna åt Harry och mig. Läraren lyckades inget vidare med urvalet, för både mina och Harrys kängor var för små! Mor löste detta genom att jag fick Harrys kängor, Bertil fick mina och mor fick sedan köpa nya åt Harry. Kängorna var grova, knottrigt svarta och för vinterbruk.

En söndag i mitten av juli spelade Harald på sitt dragspel, jag slog på min plåtbuk. Plötsligt kom Bertil inrusande och ropade:

- Lagårn brinner!

Vi sprang dit. Hela lagården och logen var redan övertänd. Rune och Gunnar kom samtidigt storgråtande gående. Före oss till lagården hade ett gäng från SLU med Karl i Gräsgården kommit. De hade lyckligtvis gått förbi i det ögonblick det började brinna och hade redan fått ut tjuren och en kalvko och försökte sedan med fem kalvar. Jag lyckades faktiskt rädda den minsta kalven. Den envisades med att springa tillbaka in i lågorna. Två kalvar smet dock tillbaka in. När väggarna rasade stod en av kalvarna inklämd i springan mellan den gjutna vattenbassängen och gavelväggen där den fått någon svalka en stund. Det var ruskigt att se den halvstekt innan den föll ner i brandresterna.

Mor var olyckligtvis då i Istrum på Mimmie och Eriks barndop den dagen. Det var inte roligt för henne att se den nedbrända lagården när hon kom hem framåt kvällen och att dessutom få reda på att Rune och Gunnar hade tänt på.

På Gunnars order hade Rune varit inne och tagit våra tändstickor vid spisen när Harald och jag satt och spelade. Jag såg honom när han var inne, men såg inte att han tog något. Först försökte de klättra upp på höskullen på den utvändigt väggfasta stegen. Men som tur var saknades översta pinnen och de slapp själva bli innebrända. Istället tände de på en halmstack alldeles vid logeväggen. Vinden blåste snabbt över elden till hela byggnaden. På några minuter var allting övertänt.

Några dagar efter branden bestämdes att stallet skulle byggas om till lagård och ett lagom stall och loge skulle byggas. Det var bråttom för att få det klart till vintern.

Nu fick korna gå ute dygnet runt och mjölkas i regn och rusk av mor, Harald och Sven. Jag provade själv mjölkning en söndagsmorgon. Mor väckte mig tidigt och klockan halv fem följde jag henne till kohagen. Där fick jag en hink och en pall och visades till en snäll och lättmjölkad ko. Och faktiskt! Jag lyckades ganska snabbt få in tekniken, mjölkade två kor medan de andra mjölkade de resterande, kanske 8 - 10 kossor vardera. Den träningen hade jag nytta av när jag några år senare började som lagårdsdräng på Nääs i Eggby.

När vi barn någon gång hade riktigt ont i öronen, örsprång, fick vi följa med mor till mjölkningen. Där fick vi huka oss ner vid en ko och mor greppade en spene och sprutade en

stråle varm mjölk i det onda örat. Det brukade ge lindring.

Bockaskede, Öglunda socken 1 november 1931 [10].

När hösten kom var det bestämt att vi skulle flytta. Varken mor eller Harald ville stanna längre. Sedan förstod jag att mor redan var märkt av sjukdom. Hon kände att hon inte orkade och fortfarande fick hon mjölka ute.

Iris som nu var 19 år hade kommit hem för att gå en vinterkurs på Axvalla folkhögskola. Hon hade i några år arbetat på pensionatet Mölndalsbro 54 i Mölndal.

Harald och Iris cyklade omkring och sökte bostad åt oss. De fick tag på en lägenhet på ett rum och kök i en stuga som innehöll två lägenheter. Det var i Bockaskede i Öglunda socken, vid västra kanten av Billingen.

Den 1 november 1931 flyttade vi med Franssons lastbil från Eggby.

Min första skoldag i Öglunda glömmar jag aldrig. När jag traskat de dryga två kilometerna och såg skolan på femtio meters håll, såg jag att alla barnen stod på linje efter skolgården och väntade på mig. Några ropade högt:

- Den ska vi spöa!

Jag var jätterädd, men visste att jag måste vara modig. Jag gick rätt på ledet av barn och ledet öppnade sig så jag kom förbi. Men jag var beredd på att de skulle hoppa på mig bakifrån. Hade tur med att läraren just då kom ut från sin bostad och blåste i pipan för samling till nästa lektion.

Öglunda var en typisk socken med småbönder som inte behövde statare. Möjligen behövde de en eller annan dräng, så deras barn skulle kunna visa hur en statarunge borde behandlas.

Den värste och störste busen var en sjätteklassare som hette Folke Sahlqvist. Han och jag hade samma skolväg en bit. Han trakasserade mig ständigt och jämnt i början. När han trakasserat mig tillräckligt tänkte jag att "nu får det bära eller brista". Jag började försvara mig. Det blev ett praktfullt slagsmål. Redan då hade jag långa armar med bra räckvidd så han fick både en rejäl fläskläpp och en blåtira innan han gav upp! Efter den dagen blev jag "godkänd" som likvärdig, trots mitt ursprung.

Mor som inte var van vid att gå sysslolös hittade några pärmar på vinden där små lappar av fårskinn var fastklistrade. Allt var prover från en agent som bott där tidigare. Mor tillvaratog ullen från dessa lappar och kardade och spann till garn. Av garnet blev det till slut ett par strumpor. Det var ett otroligt tidsödande arbete som hon hellre gjorde än att sitta med armarna i kors.

Vi gick nu mot en hård vinter på alla sätt. Nu hade vi ingen "stat", dvs 3 liter mjölk dagligen samt viss mängd av råg och vetemjöl. Inte heller hade vi fri bostad och ved. Dessutom inga 20 kronor i månaden som mor tidigare fått för mjölkning.

Veden var ett ständigt återkommande problem. Att köpa ved var uteslutet. Oj, vad Harry och jag slet för att få hem dessa grangrenar från Billingens branter. Antingen bärandes eller dragandes på vår kälke. Ibland fick vi pulsa i djup snö och försöka sparka fram grenarna ur snön. Eller på våren, halka i branternas isgata. Vi fick bara ta de grenar som var för

tidsödande för bonden att forsla hem. Sedan skulle grenarna huggas och bäras in. Jobbet gjordes efter skolans slut och då var det ofta mörkt.

I huset intill vårt fanns en affär. Minns att jag en gång tog upp en cigarrstump som en bonde kastade när han gick in i affären. Jag höll på att kvävas av röken men det var spännande och förbjudet!

Senare gjorde jag en rökipipa genom att få värma järn i spisen för mor. Därefter brände jag ur för "skulten". Till skaft tog jag en färsk hasselbit som det var lätt att få ur märgen på. Det blev en riktigt bra pipa. Jag provade med torra körsbärslöv i vedboden. Fy, vad det var starkt och otäckt. Samtidigt var det spännande. Tills mor kom på mig och gav mig en riktig utskällning. Hon blev hemskt arg när hon förstod att jag ljugit för henne när jag hade haft järnet i spisen.

Mor blev sämre. Vid juletid 1931 fick hon uppsöka läkare. Hon fick medicinen Tegal. Det var tabletter i små glasflaskor. Hon visade mig sina sår som hon hade på bröstet och upp mot halsen. Det var öppna kratrar som inte ville läka och det kom ständigt var ur dem.

Senare stod det klart att det var tuberkulos hon hade. På den tiden var det en ganska vanlig sjukdom. Troligen hade hon blivit smittad av de kor hon hade mjölkat, samtidigt som hon var försvagad av sin svåra tillvaro. På den tiden hade många kor tuberkulos. Människorna, framförallt barnen, blev smittade genom mjölken. Genom pastöriseringen som nu för tiden all mjölk genomgår är risken för tuberkulos borta dessutom som korna i regel är friska.

Julen och nyårshelgen 1931 har jag inget minne av. Har ofta tänkt på detta och kommit fram till att jag troligen har förträngt minnena p.g.a att vi inte hade tillräckligt med mat att äta. Jag minns att det talades om att vi inte hade några pengar att köpa för vid ett tillfälle. Det hörde grannfrun som var i vårt gemensamma skafferier just då. Hon erbjöd oss att få låna 5 kronor. Mor tog tacksamt emot lånet. Eventuellt hände detta efter nyåret.

I februari 1932 blev mor ännu sämre så hon blev inlagd på Lidköpings lasarett. Detta gjorde inte livet lättare för oss. Iris var på folkhögsskolan i Axvall på dagarna. Och hon kunde ju inte som mor, troligen med det lilla som fanns i matväg samtidigt som pengar för det nödvändigaste saknades för det mesta.

Jag hade ofta ont i magen vid den här tiden. En dag kunde jag inte längre hålla masken i skolan utan blev liggande på en bänk i kapprummet med svåra smärtor. Läraren kände på magen med sin pekpinne utifall det var blindtarmen som ömmade. Men det trodde han inte. Fick då en kamrat som följde mig hem. När jag äntligen var ett femtiotal meter från hemmet och kamraten redan vänt tillbaka, fick jag plötsligt spy. Det som forsade ur mig var grön galla. På morgonen hade jag bara druckit surrogatkaffe och en brödbit. Men värken i magen släppte fast jag var matt och hungrig.

När jag en gång krockade mot en stenmur med Iris cykel och fick styret i bröstet så jag nästan tuppade av, var jag hemskt rädd en lång tid efteråt att jag skulle få samma sjukdom som mor.

Trots vår eländiga tillvaro gick dagarna och det började våras igen. Vi fick hjälpa till på gården med att bli plocka ihop alla stenarna på klövervallarna som vinterns tjäle hade fått upp till ytan. Stenarna var många. Vi fick bära ihop till högar. Från knytnävsstora stenar till stenar stora som fotbollar. De flesta ovalt slipade av inlandsisen en gång. De stora högarna med stenar lastade vi på ett häståk som forslade iväg dem till stora stenrösen. Dessa stenrösen hade efter århundraden av stenplockning, växt sig väldigt stora. Jobbet med stenplockning gjordes de tre år som åkrarna var klövervall. Då var stenarna lättast att komma åt.

Harry, som redan hade slutat skolan, var en tid drängpojke hos Lövgren i Öglunda. Fick sedan vara lilldräng på gården där vi bodde. Han hjälpte till så att vi åtminstone fick mjölk och även lite potatis.

På våren 1932 hade vi en tillställning i skolan för att få ihop pengar till en skolresa till Läckö slott efter examen. Alla skolbarnen medverkade på olika sätt. Läraren ville att jag skulle spela dragspel och att Bernhard skulle spela fiol. Någon kamrat hade skvallrat till läraren om att jag spelade enradigt dragspel. Men jag ville inte spela för jag kände mig så liten och blyg. Istället fick jag läsa två verser om en abborre. Abborren "sam i det lugna vattnet när det plötsligt damp en metmask ner". Jag kan det mesta än av verserna trots att det är nästan 60 år sen. "Åh pytt han säger, nog märker jag spratten, nu äter jag ingenting".

Vid en lektion där tredje klass hade läsning skulle min bror Bertil en gång läsa om Baltzar von Platen. Då han kom till namnet blev han tyst en stund, han försökte väl stava. Utan att få grepp om det svåra ordet klämde han i med Pansarplåt! Då blev det skratt i salen. Oj, vad jag skämdes över honom! Fast alla visste att han var skral i de flesta ämnen. Stackars Bertil!

I denna skola gick tredje, fjärde, femte och sjätte klass för samma lärare, Ahlstrand. I skolan fanns trätofflor som behövande fick låna under skoltid.

Så kom då äntligen examensdagen den 15 juni 1932 som jag just inget minns av. Jag satt kanske och tänkte på att när Bertil och jag kom hem från skolan skulle allt vara klart för flyttning. Sedan någon vecka var det bestämt att vi skulle flytta tillbaka till "staten" på Ölanda i Istrum, där vi bodde i ett och ett halvt år 1927 - 1928 och där vi hade vår s.k hemortsrätt.

(Knappt två år efter vår flyttning från Bockaskede blev patron Eriksson tragiskt ihjälkörd av sin egen son. Patronen kom cyklande till högmässan en söndag. Strax efter hade en av sönerna tagit bilen för en åktur. Då sonen kom ifatt fadern, cyklade denne på fel sida av vägen. Eftersom fadern var helt döv ville sonen inte störa honom utan tänkte köra om sakta på fel sida. Fadern vinglade emellertid snabbt över till rätt sida av vägen och blev överkörd. Det måste vara fruktansvärt att leva med dessa minnen för sonen efter avtjänat straff.)

Godset Ölanda, Istrum juni 1932 [11].

Flyttningen gick bra i fint väder med Franssons lastbil från Eggby. Han tog 15 kronor för flytten, men han ville även ha 10 kronor för körningar av Evert i sin taxi tidigare som han inte fått betalt för. Och snälla som Iris och Harry var fick han även betalt för taxiresorna. Alla kunde räkna ut att det skulle bli hårda bud resten av månaden när halva summan av matpengarna försvann på en gång! Evert som nu gjorde sin värnplikt som malaj (eldare) på I 9 i Skövde, kom ofta hem och våldgästade.

På Ölanda fick vi redan nästa dag börja i rovlanden. Två dagar senare var skolresan till Läckö. Jag gjorde mig redo tidigt på morgonen för det var ca 5 kilometer till Eggby där jag skulle stiga på bussen. Fick en liten Vichyvatten-flaska med mjölk. Frågade sedan Iris om jag kunde få 50 öre till att köpa något under resan. Hon sa att vi hade så lite pengar kvar så vi får ändå svälta resten av månaden. Då förstod jag att det inte hade blivit någon rolig skolresa hur mycket jag sen hade väntat på den. Så jag stannade hemma. Så gick det med min första och enda skolresa med buss under mina sex år i skolan.

Och så låg vi då i rovlanden igen. Dag efter dag. Efter några dagar hade vi inte någon matsäck att ta fram när det blev matrast. Då vi skämdes för att tala om det, sa vi att vi skulle gå hem och äta. Vi bodde ju i närheten. Sedan var det bara och gå tillbaka och fortsätta rensa som om ingenting hade hänt. Ibland hände det att det svartnade för ögonen på mig där jag låg i solgasset. Turligt nog så fick vi hämta mjölk vid gården varje kväll, annars hade vi inte klarat oss.

Jag minns andra söndagen när Rune, som då var 6 år, kom in och gnällde att han var hungrig. Iris sa då:

- Vi har ingen mat.

Han lufsade ut för att återkomma efter någon timme igen, bara för att åter få samma svar på sin matfråga. När han kom in för tredje gången och fick samma svar av Iris, ryckte han i sin mösskärm och sa med gråt i rösten:

- Allri har du nån mat sketkärring!

Sedan gick han ut igen.

Men Rune hade ofta tur att få följa med Sven i Apelbacken (bror till Erik, Mimmies make) på pakethållaren när han cyklade hem på middag. Där fick han mat av snälla mor Selma för hon förstod nog hur bedrövt vi hade det.

En som nog också förstod hur vi hade det var Tekla Herrlin. Tekla kom efter några dagar hem till oss och undrade om vi ville ha några härska sillar som hon inte ville äta upp själv. Vi fick även en hink potatis som vid den tiden på året var både skrumpen och mjuk. Vi tog ju tacksamt emot det för hur det än smakade var det bättre än inget alls. För de sista fyra dagarna var detta den enda maten vi hade.

Vår äldsta syster Mimmie bodde också på Ölanda med maken Erik och ettåriga dottern Gunvor. De hade det också knapert för Erik gick också utan fast arbete. Så de kunde inte hjälpa oss särskilt mycket.

Många år senare sa Rune till mig att han inte visste att Mimmie var vår syster utan bara en snäll tant som kom till oss ibland.

Sista dagen i denna långa juni månad, en söndagsmorgon, kom Rune upp till oss där vi låg på övervåningen och sa:

- Nu har jag fått mat!

Vi rusade ner och fann en liten degklump som han hade skurit en bit av. Iris hade tagit sista mjölet, kanske 3 - 4 nävar och rört ihop med vatten och satt in i ugnen utan jäst. Vi fick var sin bit som vi snabbt åt upp.

På eftermiddagen låg Harry, Bertil och jag och fantiserade om mat och vad vi helst önskade få äta. Jag kan försäkra att inte var det tårta eller bakelser vi fantiserade om. Nej, potatis och köttbullar eller fläsk eller enbart en god sås hade varit tillräckligt till fina potatisar. Även risgrynsgröt fanns högt på vår önskelista.

Just då kom en granne in med några pepparkakor från mor. Märkligt tänkte jag. Det var som om hon hade vetat att vi var hungriga. Grannen hade hälsat på mor på lasarettet samtidigt som hon också besökt en bekant. Nog var det gott med tre kakor var men ack ingen mat! Men jag förstod att mor hade gett oss dessa kakor som hon fått av någon besökare istället för att äta dem själv.

Senare i livet är det inte mycket som berör mig så illa som bortskämda barn. Jag blir fortfarande både ledsen och arg när jag ser barn som leker med maten och kanske inte alls vill smaka. Då väller minnena fram, man försökte bevaka så man fick sin rättvisa del av det som bjöds. Och jag har fortfarande svårt att finna någon mening med tillkrånglad mat när den enkla är god nog.

Nästa dag var det äntligen 1 juli! Jag fick ta Iris cykel och åka till fattigvårdsordförande, slaktare Erik Persson i Istrum och hämta femtiolappen för juli månad. Då försökte jag vara artig, buga och tacka, när jag skrivit mors och mitt namn på ett papper. Men ändå var jag beredd på någon sur kommentar för min klumpighet. Sedan cyklade jag till affären och handlade det som Iris skrivit.

Efteråt kan man konstatera att det var slut på en mardrömslik period sedan hösten 1931. I fortsättningen kan jag inte minnas så många och långa svältperioder även om det alltid var knapert, inte minst när det gällde kläder.

Vi hade nu åtminstone mjölk och bostad som vi alltid fick arbeta av. Harald fick så småningom arbete som statare på Bränningsholm, som nu var egen gård, ägd av Ljungberg.

Ölanda hade genomgått en stor förändring sedan 1928. Inspektorn, bokhållaren och stallaren var borta och även förmannen i lagården. Minst hälften av arbetarna var borta, så det fanns lägenheter tomma i staten. Det var därför vi nu fick bo där om vi istället jobbade när det behövdes. Ägaren kallades nu patron och hette Nordström. Han var efter dåtida begrepp human och hade genomlevt många egna svårigheter. Patron Nordström var änkeman med en dotter, Ingeborg, då ca 17 år.

I mitten av juli 1932 fick mor komma hem från lasarettet några veckor. Det var ledsamt att se hur svag och avtärd hon var. Jag fick stötta henne när hon ville komma ut i solen en stund och sitta på en stol. När hon var inne låg hon för det mesta. Hon delade säng med Iris. Det var

samma säng som far tidigare köpt när vi bodde i Götala. Det måste ha varit svårt för henne att ligga och se hur vi hade det utan att kunna göra något åt det. Iris gjorde så gott hon kunde men inte hade hon fått lära sig allt som mor.

En dag kom en taxi från Istrum och körde oss till Stora Ekebergs sanatorium utanför Axvall. Där undersöktes vi alla och fick genomgå ett s.k tuberkulinprov. När vi skulle lämna urinprov var Bertil så nödig att hans skål blev full. Sköterskan fick tummen i pinken när hon bar bort skålen! Jag skämdes så för detta! Varför kunde inte Bertil sköta sig när Rune kunde uppföra sig skapligt?

Efter några dagar kom beskedet. Vi barn var inte smittade men mor var illa däran. Ändå fick hon återvända till lasarettet i Lidköping, för på sanatoriet var det fullbelagt och många stod före mor i kön. På den tiden var det många som drabbades av lungshot.

Tjugo år senare hade den byggfirma i Kristinehamn, som jag då jobbade åt som chaufför, ombyggnad av samma sanatorium till sjukhem för alkoholister. Och nu (1990) är Bert Karlsson i Skara ägare. Han har sitt Sommarland intill.

Så gick några veckor i jämn lunk med grå dagar i rovlanden och med andra sysslor. Snart var det den 15 augusti då skolan började igen.

Jag började nu i sjätte och sista klass i samma skola som jag började i 1927 och fick återse de barn som jag hade haft i första klass. Här är några som jag särskilt minns:

Arvid i Kvarnen
Börje och Sylvia från Oxönera (tvillingar)
Sven Breman
Arvid Herrlin
Elsa i Lugnet
Signe i Apelbacken
Asta från Närsäter

Signe tyckte jag om. Hon var yngsta syster till Mimmies man, Erik. Hon var en lugn och fin tös som sedan gifte sig med Knut på Stjälkholmen. Båda avled dock tidigt i magcancer.

Asta var en blek men snäll flicka som efter några månader kom på sjukhus. Efter något år dog hon i lungshot.

Som sjätteklassare var jag nu både störst och starkast av skolbarnen så nu fick jag vara i fred. Nu såg jag noga till att ingen större grabb gav sig på en mindre och det fick jag uppskattning för vid många tillfällen.

Jag fick även försvara skolan mot Olle på Storö. Olle hade redan slutat skolan men försökte ibland ge sig på de av barnen han kunde klå upp. Till sist gav jag honom en rejäl omgång när han ville hindra oss en gång då vi var på hemväg från skolan. Efter den dagen höll han sig borta och det var för det mesta lugnt i skolan.

En eftermiddag fick jag hjälpa trädgårdsmästare Hagberg med att flytta blommor i det stora växthuset. Där i växthuset såg jag härligt röda bär, stora som äpplen, hängande på långa rangliga buskar. Oj, vad de måste vara söta och goda tänkte jag! I ett obehagat ögonblick kunde jag inte hålla mig utan tog den minsta frukten jag såg. När jag smugit mig bort och börjat smaka på den blev jag grymt besviken! Den var långt ifrån söt, smakade helt enkelt riktigt illa, så jag kastade den bland växterna illa kvickt. Detta var min första kontakt med tomater.

I den stora trädgården fanns också ett rejält tilltaget hallonland. En gång smög jag dit för att (tjuv)plocka. Trädgårdsmästare Hagberg och Tekla Herrlin var i närheten, men jag lyckades plocka nästan två liter hallon i min flaska utan att de såg mig. Jag kunde höra allt vad de pratade om och därför kunde jag också parera så att jag alltid var i skydd av några rader hallonbuskar. Det var verkligen en spännande upplevelse som jag inte skäms över än idag. Kvällsmaten blev sedan ovanligt god, hallon och mjölk. Koka sylt hade vi inte nog med socker till. Sockret kostade då 33 öre per kilo.

Hösten 1932 fick jag min första overall. Overallen hade jag sedan hela vintern. Jag hade vuxit mig så lång att kortbyxor och långstrumpor inte räckte ihop vid låren. Och det är naturligtvis inget skönt i vinterkylan! Men inte blev det varmare med overall, då mina grå arbetsstrumpor var så korta. Strumporna kostade ca 65 öre paret.

På den tiden var det mycket klister i det billiga tyget och efter första tvätten krympte min Algotsoverall ca 1 dm! Kylan och vinden blåste rätt igenom overallen och jag såg ut som en fågelskrämma i den!

Läraren i skolan var smålänning och hette Lars Thure Ljunghammar. Jag gillade honom för han försökte vara någorlunda rättvis. Men en gång visade han sin makt på ett klumpigt sätt. Det var när vi hade sångövning. Själv hade han inget s.k musiköra, utan fick använda stämgaflöjt eller ett finger på orgeln för att ta rätt ton. När vi en gång övade sången "Mandom mod och morske män" trestämmigt, blev det fel vid ett visst ställe, gång på gång. Till slut sa han:

- Gör ni om det en gång till så sänker jag era betyg till B!

Naturligtvis blev det samma fel igen! Utan att vi fått klart för oss vad vi gjort för fel sänktes våra betyg till B! Jag hade tidigare haft AB.

Inte heller julen 1932 har jag något större minne av. Men jag tror inte vi hade julgran, antagligen därför att vi inte hade något att klä granen med och ljusen var sedan länge utbrända. Att köpa nya ljus eller andra saker till granen hade vi naturligtvis inte råd med då det fanns nödvändigare behov.

Under vinterlovet hjälpte jag Harry och Harald med skogshuggning. Gick då ofta blöt och kall. Ibland gick jag och drömde om att, som Harald, vara ägare till ett par gummistövlar så jag åtminstone fick vara någorlunda varm och torr om fötterna.

Iris reste några dagar till sitt tidigare arbete i Mölndal. Då bad hon mig att vara kock under tiden. Havregrynsgröten jag kokade första gången blev både stampig och seg. I övrigt blev det sill och potäter för det mesta samt surrogatkaffe och bröd.

Under Iris bortavaro hade jag oturen att riva sönder mina byxor. Jag var förtvivlad! Vad skulle jag göra nu? Jag måste ju gå i skolan. På vinden, i en skrubbe med bråte, hittade jag ett par gamla blåbyxor efter Evert som var någorlunda hela. Men alldeles för stora! Runt midjan räckte de ett halvt varv extra och på fötterna hade jag sedan några dagar tidigare ett par arbetskängor som var minst två nummer för stora!

Inte var man välklädd förut men detta var hemskt! Kände mig som en fågelskrämman i skolan och såg att alla tittade på mig i smyg. Men ingen pikade mig eller gjorde narr av mig. Det var skönt när jag sedan fick andra byxor, fastän de var ärvda efter Harry.

I början av maj 1933 fick jag ledigt från skolan i två dagar för skogsplantering i Brännebro. Vi var sex barn som satte plantor i hål som några karlar hade korpat upp. En av de som högg med korpen var patron Nordström. Evert som var med tyckte att det var dumt av patron att sätta plantor som han själv inte fick någon nytta av. Patron sa att det var nog sant men ni barn kan få vara med och hugga ner dem en gång.

När jag åkte förbi Brännebro i slutet på 1980-talet var det mesta av vad vi hade planterat, avverkat. Patron Nordström avled i maj 1954. Just då var jag i Eggby på 20-års träff efter min konfirmation.

I början av juni 1933 kom ett 75 tal remonter (hästar) från Kavalleriet K 3 i Skövde till sitt sommarbete på Ölanda. De övervakades av korpral Karl Rydmark som också var hovslagare samt av hästskötare Andersson. Rydmark som var närking från Hallsberg blev snart Iris fästman. De var då båda 21 år. I år (1990) har de varit gifta i 55 år. Iris är sedan många år rullstolsbunden.

När jag visade upp min sista slöjdade sak i slöjden före examen, ett yxskaft som jag hållit på med länge, sa läraren när han skrev på mitt namn:

- Inte har Gösta gjort många saker i slöjden, men han har gjort dem själv, utan min hjälp. Jag fick AB i slöjdbetyg. Tidigare under året hade jag gjort en piedestal och ett klappträ.

Så kom den 15 juni 1933 och min sista skoldag, examensdagen. Den gick troligtvis planenligt för jag minns inget särskilt från examen. Däremot var mina tankar koncentrerade på hur de närmaste två månaderna skulle avlöpa. Direkt efter examen skulle jag och Rune nämligen bege oss till Eggby, där en buss skulle frakta oss till Flämslättis barnkoloni, som ligger mellan Eggby och Lerdala.

Genom dispensärsköterskans försorg hade vi blivit uttagna att få komma dit. Bertil fick dock stanna hemma. Vi fick bråttom efter examen, men vi hann precis. Iris och Bertil följde oss till bussen.

På kolonin var vi 20 pojkar och 15 flickor. Pojkarna och flickorna bodde på var sin våning i en f.d herrgård, alldeles intill Flämsjöns nordspets. Alla kolonibarnen fick två stycken uniformer. Pojkarna fick blåa kortbyxor och jacka med blanka knappar och flickorna samma typ av kostym men med röda färger.

Vid klädbytet blev vi uppmätta och vägda. Jag vägde då 44 kilo och var 170 cm lång, och såg nog anskrämlig ut - som en stör! Till mig fanns ingen så stor uniform, men föreståndarinnan lovade att sy en åt mig. Redan nästa morgon hade hon den första uniformen färdig. Den passade perfekt, så jag gick omkring och kråmade mig i början. Jag hade aldrig känt mig så fin förut!

Vid första dagens frukost trodde man knappt sina ögon! Stora brickor med massor av ostsmörgåsar och biträden som sa till oss att vi skulle äta så mycket vi kunde! Därtill fanns gröt, välling och kakao och allt var otroligt gott. Jag som knappast tidigare smakat vare sig ost eller smör.

Före middagen kom ett biträde ut på gården med en massa matskedar i ett handfat. Det var fiskleverolja som serverades ur en 5-liters svagdricksflaska. En del försökte smussla för att slippa dricka, men jag räckte ofta fram min sked en extra gång. Tänkte att "är det nyttigt så vill jag göra allt för mitt bästa".

Efter middagen blev det vila i sängarna en timme. Därefter var det dags för dagens nakenbad i träbassängen ute i sjön. Varannan gång var det pojkarnas tur att bada först, varannan gång var det flickornas tur. Ett ungt biträde vakade över oss och jag minns att hon var generad över min nakenhet eftersom jag redan hade fått lite fjun på "apparaten".

Nästa dag fick vi ännu en sporre att äta rejält med mat. Alla som ökade minst 2 hekto i vikt per vecka, fick kakao till frukostmackorna, medan de övriga fick gröt eller välling. För mig spelade det ingen större roll eftersom jag åt allt men andra barn ville bara ha kakao.

Eftersom jag var äldst fick jag vara något av allt-i-allo på kolonin. Hålla ett vakande öga på mina kamrater, en del av dem var bara fem, sex år. Även biträdena behövde hjälp ibland. Men det var bara roligt att hjälpa till och jag fick ju äta så mycket jag ville. Personalen på kolonin var rättvisa och bra på alla sätt.

Två söndagar under sommaren kom syster Anna-Lisa från dispensären och hälsade på. Hon var trevlig och pratade mycket med mig, hur vi hade det, om det var bra osv. Först senare i livet förstod jag hur mycket jag hade henne att tacka för. Utan hennes hjälp hade jag inte varit där på kolonin för jag var egentligen för gammal. Hon förstod så väl att jag behövde detta grönbete.

En dag gjorde vi en utflykt till Billingen. Vi gick genom skogen och hagarna förbi Bockaskede där jag bott ett år tidigare. Jag blev naturligtvis "färdledare" eftersom jag kände terrängen så väl. På berget åt vi vår matsäck i det fina vädret och blickade ut mot den praktfulla utsikten. Vi pojkar tävlade sista kilometern på hemvägen, vem av oss som skulle komma först hem. Jag vann med min bror Rune som god trea. Rune var bara 7 år då. De flesta av kolonibarnen var stadsbarn och hade inte lika bra kondition som vi lantisar.

En dag hjälpte jag de mindre barnen med att göra svalor av skrivbokspapper som fanns på vårt utedass. Jag klättrade upp i en hög lind och släppte ner två svalor från toppen. De seglade flera varv runt trädet på vägen ner. Under tiden trallade jag på låten "Alte kamraden". Föreståndarinnan hörde mitt trallande och jag fick beröm för min "sångkonst".

En söndag tog vi ekan och rodde en tur på sjön. Ett biträde var med men jag var den ende som kunde ro. Jag tog det extra lugnt i det fina vädret för jag visste att de flesta av barnen inte kunde simma. Flytvästar var okända säkerhetsbegrepp då.

Vid varje veckas vägning låg jag klart över 2 hektos ökning. I själva verket låg jag ibland på över 6 hektos viktökning per vecka!

Vårt hår kontrollerades också. Då fann man att några av kolonibarnen var lusiga. Biträdena tvättade deras hår i sabbadill-ättika och över natten fick de ha en "turban" gjord av gasväv över huvudet.

Men även denna härliga tid har ett slut. Vid sista vägningen var min ökning totalt 5,2 kilo. Nu vägde jag nästan 50 kilo trots att jag varit sjuk i halsfluss näst sista koloniveckan.

När jag nu tänker tillbaka är det bara att konstatera att dessa två månader sommaren 1933 på barnkolonin nog är min lyckligaste tid. Inga bekymmer och hur mycket mat som helst att äta.

Så var jag åter tillbaka i den grå verkligheten igen. Nu var det ingen skola som pockade på, utan jag kunde arbeta när så behövdes.

En dag när Harry och jag låg utanför huset i gräset och vilade på middagsrasten, kom en skrothandlare åkande i en gammal Ford med nedfälld suflett. I baksätet stod en järnspis med ett meterlångt rökrör pekandes upp. Han stannade vid vår ingång, klev ur bilen och steg in i huset till Iris som just då stod i köket. Vi hörde genom det öppna fönstret när han frågade:

- Har i non ben lomp och putell?

Iris fattade inte riktigt vad han sa, så han fick upprepa samma sak igen. Då fick hon en snilleblix och sa:

- Det skulle i så fall vara om ni tog brorsan som ligger där ute i gräset!

Han fattade inte vad hon menade så nu var det hennes tur att upprepa. Då ryggade han tillbaka, samtidigt som Harry reste sig och tog några steg mot bilen och klämde i med:

- Då ä dä la bäst att jag vräker mej i!

Då fick skrothandlaren brått! Sprang ut, drog i en järntråd för att få rätt tändning, vevade igång bilen, hoppade in och försvann. Han trodde säkert det var riktiga dårar han träffat. Det var så komiskt att vi skrattade länge åt detta. En ljusglimt i en grå vardag.

Vi pojkar samlades en dag i vår vedbod. Jag stod barfota med en fot på huggkubben medan en annan pojke stod och högg så smått med yxan mot kubben. Då undrade han om jag vågade ha foten på kubben när han högg till. Naturligtvis tordes jag det. Han lyfte yxan högt och högg till. Jag kände hur yxan snuddade vid stortå nageln. Vi trodde nämligen båda att den andre inte skulle våga! Men pojken lyckades styra yxan en aning i sista ögonblicket. Jag ryser än idag när jag tänker på hur lätt jag kunnat bli lemlästad för resten av livet genom min dumdristighet.

När augustipärönen var mogna beslöt jag och Harry oss för att smyga oss till trädgårdens enda päronträd för att palla en kväll. Bertil var också med. Jag klättrade upp i det rätt höga trädet och skakade ner päron medan Harry plockade i dem i sin unika. När vi hade hållit på en stund hörde vi grinden i närheten knarra. Förbaskat! Det var patron Nordström som kom på sin cykel! Han fick syn på Harry och ropade:

- Va, ä då äppeltjuvar!

Han kom snabbt närmare päronträdet. Harry krafsade efter unikans bärrem i skumrasket, för han ville ju naturligtvis få med väskan. Jag undrade, där jag satt uppe i trädet, vad jag skulle ta mig till. När patron närapå fick tag i Harry åkte jag snabbt kana ner på grenarna och landade bakom ryggen på patron! Han blev totalt överraskad av att jag kom neddampandes och vände sig om. Då lyckades vi springa åt var sitt håll och kom därmed undan.

Nästa dag när jag stod i mjölkkön hörde jag Tekla säga till smedens Lovisa att patron tog två äppeltjuvar i går kväll och han hade spöat upp dem rejält. Bertil hade han alltså aldrig sett. Det var svårt att inte röja mig då eftersom det hon sa var ju lögn!

Senare blev Bremans pojkar, Sven och Herbert, beskyllda av Hagberg att ha pallat, när de kom och ville köpa äpplen:

- Helsicke! Räckte det inte med de i stal härom kvällen?

En dag fick jag ett litet postpaket från Oxygonal, innehållande en liten tub tandkräm och en tandborste. Det var min första reklamgåva, vilket var en stor händelse. Jag hade aldrig borstat mina tänder förut och fick nu känna på hur detta kändes. En lördagskväll något senare stod jag i köket och borstade tänderna vid läggdags. Då kom Evert inraglandes, full och dessutom arg på någonting. Han röt åt mig:

- Va gör du?

- Borstar tänderna!

Jag darrade av rädsla. Det var inte första eller sista gången han bar sig illa åt. Han vinglade närmare och röt:

- Försvinn för helvete, annars slår jag ihjäl dig!

Då köket var ganska smalt, fick jag ett slag över ryggen när jag försökte smita förbi honom. Jag for iväg långt in i rummet.

Evert kom ofta hem och våldgästade. Han var också ofta hård och orättvis. Men senare i livet ville han ibland skryta och ta åt sig äran av att ha hjälpt mor och oss andra vid många tillfällen. Men en gång i början på 1970-talet kunde jag inte hålla mig utan sade min åsikt till honom.

När hösten 1933 närmade sig skrev jag till I 9 i Skövde och bad att om möjligt få bli musikelev där. Snart fick jag svar från regementet att jag skulle infinna mig där för prov den 30 oktober, klockan 12. Det var dagen efter min 14-års dag!

För 3-mila färden över Billingen till Skövde fick jag låna Mimmies cykel och handskar. Jag startade (som tur var skulle det visa sig) i god tid. När jag närmade mig Varnhem började det

snöa kraftigt. Tung blötsnö. Blötsnön rann från min lånade överrock ner på långstrumporna och in i kängorna. Det hjälpte inte att jag hade lånta galoscher! När jag kämpat mig uppför berget och kom fram till byn Våmb, förstod jag att det var omöjligt för mig att komma så kall och genomsur till regementet.

Jag valde därför ut det minsta huset i Våmb och beslöt mig för att knacka på. Skakande knackade jag på dörren. En gammal tant öppnade och jag fick komma in. Det var ett snällt gammalt par som bodde där. Mina skor och strumpor hängde hon upp över vedspisen för torkning. Under tiden som kläderna och skorna torkade blev jag bjuden på kaffe och smörgås.

När klockan blev halv tolv klädde jag på mig, tog i hand och tackade dem och fortsatte till Skövde i uppehållsväder. Jag har många gånger sedan dess varit ledsen på mig själv för att jag inte någon gång medan de levde kunde ha stannat till där och tacka för det de gjorde för mig den gången.

Cykeln rullade lätt vidare utför berget och jag var framme vid kasernvakten i Skövde i rätt tid. Jag visade upp mitt brev. En vakt med gevär på axeln följde mig till musikpaviljongen. Jag tänkte (p.g.a. geväret) att de är rädda för mig fastän jag kände mig så liten och obetydlig. Innan jag gick in tog jag av mig galoscherna och ställde dem på trappan!

Väl inne i musikpaviljongen var det ett otroligt oväsen. Flera personer övade olika instrument. När så musikdirektören satte sig vid pianot för att prova min tonförmåga, tänkte jag att han kommer inget att höra i detta oväsen! Men när han väl slog an första tangenten blev det alldeles tyst. Tystnaden varade hela tiden medan vi höll på. Jag fick pröva ett horn och fick fram ett bölande och han verkade rätt nöjd. När han sedan tittade i mitt skolbetyg och fick se mitt betyg B i sång, undrade han:

- B, det förstår jag inte?

Jag hade naturligtvis inte kurage att tala om hur det låg till.

Fick också visa upp mig naken för två läkare vid en läkarundersökning. De synade mig noga och diskuterade mina möjligheter i kronans kläder. De tittade särskilt på mina händer. Händerna hade nämligen blivit anilinfärgade av de våta handskarna! Efteråt fick jag vänta i korridoren medan ett gäng som sökte vanlig värvning hade teoriprova i en lektionssal. Medan jag satt där blev jag mer och mer kissnödig och kunde till slut inte hålla mig längre. Jag visste inte var dasset låg, så jag sprang nerför trapporna och ut och ställde mig bakom några buskar som växte utanför efter väggen. Troligen såg ingen mitt tilltag.

När jag var klar på I 9 i Skövde, letade jag upp ett kafe i stan och köpte kakao och en smörgås för den 50-öring som jag fått av Iris. Var trots detta ganska hungrig och trött när jag kom hem framåt kvällen efter min händelserika dag.

Efter en vecka fick jag svar från regementet i Skövde. En person med realskola hade fått tjänsten, tyvärr. Mitt olyckssaliga B i sång gjorde nog också sitt till.

Så gick ett antal gråa veckor och både jul och nyår passerades.

Efter nyår 1934 började min första fortsättningsskola. Den pågick under vinterlovet mellan 2 januari - 15 februari.

Första gången jag skulle svara på en fråga (man skulle stå upp bredvid bänken) hade jag svårt att komma ur bänken! Benen var för långa och det blev ett väldigt oväsen när jag skulle ställa mig. Läraren Ljunghammar sa:

- Gösta får sitta och svara i fortsättningen.

Det var ett privilegium det!

Jag hade sedan förra hösten börjat läsa för prästen. Då ingick i utbildningen inför konfirmationen att man skulle vara på högmässan varje söndag. För min del var det i Eggby kyrka. Jag hade problem med att vara närvarande vid dessa högmässor, bl.a för att det var svårt för mig att få låna cykel. Dessutom var det problem med de kläder jag behövde vid läsningen, som också var vid Eggby kyrka, 5 km från Ölanda.

På våren 1934 var jag bara på högmässan en enda gång. Då fick jag låna Iris cykel och passade naturligtvis på att hälsa på mor som nu äntligen hade fått komma till sanatoriet i Stora Ekeberg. En av anledningarna till att jag besökte henne var också att jag hade sökt till Skeppsgossekåren i Karlskrona och behövde ha mors tillåtelse till detta. Vår s.k "gode man, farbror Gustav i Västtomten, hade gett sin "välsignelse". Mor tyckte att jag skulle vänta tills jag hade läst fram för prästen. Jag förklarade för henne att prästen inte skulle tillåta mig att läsa fram eftersom jag inte gick i kyrkan om söndagarna. Det var bara idag som jag varit där! Men mor ville att jag skulle vänta med skeppsgossekåren och se tiden an.

När jag såg på henne där hon låg i sin säng var det inte svårt att besluta sig även om jag så gärna ville stå på egna ben och komma ur eländet på något sätt. Senare i livet har jag förstått att jag knappast hade överlevt där. Trots min tuffa mask som tonåring var jag egentligen ganska "blöt".

Detta var enda gången jag besökte mor på Stora Ekebergs sanatorium och det visade sig senare att det också var sista gången jag såg henne i livet ...

Senare på våren var jag med vid sådden, bl.a på "Slätterna", gården som var nästan 1 km långa. Rättaren körde med tre hästar och en stor såningsmaskin med s.k förställare. Han stod framtill på en plank och finstyrde med en lång spak medan han också körde hästarna. Jag skulle se till att inga så-billar blev täppta av jord och kvickrot. Jobbet var tröttsamt och skitigt. Det gällde att springa fram och tillbaka i den lösa mossjorden och med en specialkäpp kroka i ett hål på billarna och snabbt lyfta upp dem så de blev fria från det som släpade. Efter en sådan dag var man också skinnflådd i skrevet av allt spring i den torra jorden som dammade rejält. Kortkalsonger var då en okänd lyx.

Några veckor före konfirmationen 1934 meddelade prästen att jag också fick vara med. Prästen hade nog fått reda på hur vi hade det. Jag hade helst velat slippa konfirmationen men då hade jag inte fått några kläder och det var ju oerhört mycket viktigare i min situation. Därför fick jag en dag följa med tant Emelia till Skara för att handla. Tant Emelia var med i barnavårdsnämnden och barnavårdsnämnden skulle genom fattigvården betala mina kläder och skor. Emelia blev senare min fostermor.

Vi besökte två affärer innan jag fick en någorlunda passande svart kostym. Det fanns nämligen ingen konfirmationskostym som passade min längd, då jag nu var hela 174 cm lång. Jag fick nöja mig med en vanlig kostym. Den kostade hela 45 kronor! Emelias egen son Arvid fick en kostym för 29 kronor. På Oscaria köpte hon mina första skor. Ett par svarta

lågskor för 5,85 kronor.

Konfirmationen ägde rum under pingsthelgen. Det var väldigt nervöst och ceremonin var pinsam. Som kuriosas kan nämnas att prästen som förrättade konfirmationen, Daniel Andrae, var son till den präst som döpte mig i Essunga. Efter konfirmationen blev vi fotograferade på grusgången utanför kyrkan och även jag beställde kort som togs på oss, men kunde aldrig skaffa fram de 2 kronor som kortet kostade.

Även denna sommar (1934) kom hästarna från K 3 i Skövde till Ölanda på grönbeta, med Karl Rydmark och Andersson som skötare.

En sommarlördag fick jag, Harry och Bertil konstigt nog följa med Harald och Gustav i Hultet på en resa till Alvastra kloster. Robert, en bror till Gustav, körde oss i sin Packard till Hjo där en stor färja tog oss till Hästholmen. Vi vandrade till Alvastra och undersökte klosterruinen lite. Vid återtåget till Hästholmen hade det blivit sena kvällen och vi fick lov av en bonde i närheten att sova över i hans lada. Innan vi somnade delade vi på den matsäck som vi hade med oss. En påfågelstupp störde oss när vi försökte somna. Han var grann att skåda när han slog ut stjärtfjädrarna.

Nästa morgon vandrade vi trötta och hungriga vidare mot färjan för återresan till Hjo. Gustav tog kort på oss fyra med sin kamera. Konstigt nog har jag nu det kortet i min ägo.

Vi fick vänta i Hjo en stund innan Robert kom och hämtade oss. Då var även Evert och Rune samt ytterligare två pojkar med i bilen, dvs totalt 9 personer i bilen! Jag satt i knät på Evert där fram med Rune stående framför. I baksätet var de andra fem inklämda. Det var ingen rolig resa. Fjädrarna slog ideligen i botten när vi stänkade hem över Billingen.

Förstår inte idag hur en sådan dåligt förberedd resa blev av. Gustav i Hultet fick nog stå för alla utgifter, vilket han gärna gjorde, för att få vara vän med Harald och särskilt Iris som han var förtjust i trots att hon sällskapat med Karl Rydmark i ett år.

En annan lördag den sommaren åkte jag ett ärende till Skara på Iris cykel. Väl framkommen till Skånings-Åsaka bröt ett rejält åskväder ut. Det började spöregna när jag var mitt framför ett gärde med höhässjor. Först tänkte jag krypa in i den närmaste hässjan men fortsatte ytterligare ett femtiotal meter till Ranåkersallén. Där ställde jag mig under ett stort träd.

I nästa ögonblick slog blixten ner med en fruktansvärd knall just i den hässjan där jag först tänkte ta skydd! Av lufttrycket slogs jag mot trädstammen där jag stod! Hässjan for brinnande upp ett tiotal meter i luften. Den brann trots ösregnet. Blixten följde järntråden i hässjan och bildade en zig-zag rörelse. Allt detta skedde under ett mycket kort ögonblick. Den gången hade jag ånglavakt, samtidigt som jag kände min litenhet inför naturkrafterna.

Harry och jag åtog oss att hugga kastved av björkstockar som skulle blivit timmer men som blivit liggande sedan vintern och nu var halvtorra och sega. Vi slet kopiöst i värmen med våra usla verktyg. Till råga på allt hade Harry tandvärk. Till sist blev tandvärken så besvärlig att han tvingades åka in till en tandläkare i Skara. Jag följde med honom in.

Harry frågade vad det skulle kosta. Fem kronor med bedövning och tre kronor utan bedövning, blev svaret.

- Vi tar utan bedövning!

Det var inget svårt val eftersom vi bara hade 3,25 kronor med oss tillsammans. Tandläkaren tog tången och sa att han skulle räkna till tre innan tanden skulle tas. Men han räknade bara till två innan tanden slets ut! Det var tandläkarens metod att något förkorta plågorna då tänder drogs ut utan bedövning.

Jag gjorde denna sommar ett nytt försök att bli musiker, denna gång på K 3. Jag följde en dag med Karl Rydmark till Skövde, men fick snart beskedet att det var indragning av personal på K 3, så någon ledig musikerplats fanns inte.

En bonde i Lerdala behövde en dräng så Erik tog mig med dit för att undersöka om det fanns plats för mig. Bonden ansåg dock att jag var lite för späd, men jo, om jag gick gratis mot mat och husrum kunde jag nog få plats. På den tiden växte inte betalda jobb på träd.

Vid några tillfällen sparkade vi boll någon kväll på en mossäng invid ån. Då var även äldre pojkar med och sparkade och Harald tjavade omkring i sina gummistövlar och sparkade så pipgräs och mossjord yrde! Men bollen var sliten och behövde ideligen repareras och blåsas upp.

Jag jobbade med havreskörden när Iris kom cyklande till gårdet och talade om att man ringt från Stora Ekebergs sanatorium till patron (patron var den ende på gården som hade telefon). Mor hade blivit sämre löd meddelandet. Iris och Mimmie skulle cykla till sanatoriet snarast så jag fick klara mat och dylikt till kvällen. När jag sedan var på väg hem mötte jag Iris som kom för att tala om att mor hade dött innan hon och Mimmie hade hunnit ge sig iväg. Den akuta dödsorsaken var brusten bukhinna. Detta hände den 24 augusti 1934, den 6 september skulle hon fyllt 53 år.

När Mimmie senare ringde till fattigvårdsordförande Persson angående begravningen minns jag att han känslolöst hade svarat:

- Var ska liket begravas?

Det bestämdes att vi skulle samlas hos farbror Gustav i Västtomten, söndagen den 3 september. Faster Hilda, Mimmie och Iris hjälptes åt med de praktiska detaljerna och Robert tog oss dit i sin Packard. Vi promenerade sedan förbi Östtomten till Stenums kyrka, en sträcka på ca tre km.

Mina minnen från begravningen är inte så tydliga men jag tror att kistan redan var nedsänkt i graven när vi kom dit. Jag tog av mig kepsen när jag släppte ner den lilla blomman i graven. Till vänster om fars och mors grav fanns en pampig familjegrav med granitram omkring - patron Brolin på Östtomten. Han hade dött i strupcancer ca ett år tidigare.

Det var en fin sensommardag som begravningen ägde rum då begravningsföljet på ca tjugo personer promenerade tillbaka till Västtomten.

Samma dag pågick Saxtorpsloppet på motorcykel, som vi ungdomar med spänning lyssnade på i radion när vi var tillbaka från begravningen. Faster Hilda gillade inte vårt motorintresse just denna dag. Men bara man hörde vrålet, varje gång Ragge Sundqvist på sin Husqvarna och engelsmannen på sin Norton passerade farbror Svens mikrofon, glömde man en stund varför vi var där.

Efter mors död sa Iris att hon inte kunde hålla ihop familjen längre. Karl Rydmark skulle till våren sluta som stamanställd vid K 3 och då planerade Iris och Karl att bosätta sig i Hallsberg. Harry och Harald fick arbete på Bränningsholm, så jag, Bertil och Rune skulle in på något fosterhem.

När vi i oktober 1934 höll på med potatisupptagning kom en dag en man cyklandes på vägen, steg av, lade cykeln i diket och kom fram till oss på åkern. Det visade sig vara en resande fotograf som ville ta en bild av oss i arbete med sin fina kamera. Vi grupperade oss som han ville. Samtidigt undrade jag om vi någonsin skulle få se detta foto. Men där hade jag fel. Det visade sig att fotot dök upp ca 45 år senare via ett tidningsurklipp från Olga i Skara. Fotografiet finns med bak i denna skrift. Statare och statarbarn var då kuriosa i Skara-tidningen.

Vi barn fick flanelltyg av fattigvården som Iris lovade att sy till skjortor på mors gamla symaskin. Fast hon inte fått någon vidare utbildning i att sy, lyckades hon riktigt bra med skjortorna efter mycken möda. Flanell var ett tyg som värmdes så skönt!

Det bestämdes att jag, Rune och Bertil skulle bli fosterbarn hos Linus och Emelia Johansson i Kvarnen, från och med 30 november 1934. Emelia var den enda som ville ta oss samtliga tre syskon så att vi skulle få vara tillsammans över vintern. För till våren måste jag bli dräng någonstans.

Kvarnen, Istrum 30 november 1934 [12].

Det var med blandade känslor jag tog genvägen över Stjälkholmen och Bränningsholm till Kvarnen i skymningen, bärande på ett litet paket med mina få personliga saker. Iris följde oss tre barn dit.

Efter kaffet sa Emelia att vi fick gå in i stora stora rummet och spela "löjligen familjen" med hennes egna pojkar, Arvid och Yngve. När jag satt där med dessa larviga kort i händerna (spelade vi kort hemma så var det med en riktig kortlek) försjönk jag i grubbel över min situation och glömde var jag var och började småvissla. Efter en stund hördes Emelias röst från köket:

- Hör du Arvid! Du vet ju att du inte får vissla inne.

Då var jag hastigt tillbaka i verkligheten igen. Vi blinkade åt varann, Arvid och jag, vi förstod hennes vink. Men samtidigt blev jag påmind om att vi hade kommit till en religiös familj; Emelia var pingstvän.

Kvarnen var en liten gård, eller snarare ett större torp, med två hästar, en ung och en gammal, fem kor, höns och några grisar.

Bland det första jag var med om var just att slakta en gris. Detta gjordes med en hemmagjord slaktmask, en brädlapp med ett rör där en passande bult satt som man slog in i skallen på grisen med en liten slägga. Jag fick försöka hålla grisen med en rem om halsen med hjälp av Linus som också höll slaktmasken. Arvid slog men missade. Det var ett svårt jobb att få grisen lugn igen, naturligtvis! Nästa slag blev en fullträff. Grisen kunde stickas i halsen på vanligt sätt. Av blodet blev sedan fint paltbröd.

Det var trångt i vårt sovrum där vi nu låg sex stycken, men vi låg bra i egna sängar. Förutom jag, Bertil och Rune, låg även Arvid, Yngve och Verner där. Verner var en avlägsen släkting till Emelia och Linus och han hade också växt upp i Kvarnen och hade sin skomakareverkstad i en skrubbe intill sovrummet. Han sällskapade med Ruth, 25 år, som var äldst av de fyra barnen. Elov, 18 år, var mejeridräng i Vinninga.

En förmiddag strax före jul 1934 kom den 17-årige drängen i granngården Orrbacken springande till oss i upplösningstillstånd. Det tog en stund innan han lugnat ner sig. Till sist fick han fram att han hittat husbonden Dahlström död i brygghuset. Bondens fenixlykta hade stått där en lång stund på morgonen, berättade han, och när han var färdig i lagården gick han dit. Det var en hemsk syn för drängen att se bonden med söndertrasat huvud i en blodpöl. Bonden hade begått självmord. Han hade bundit trådar från båda hanarna på sitt hagelgevär till högerfoten, stoppat piporna i munnen och sparkat till!

Det visade sig senare att orsaken till självmordet var att bonden var konkursmässig (han var också kreaturshandlare). Han såg väl ingen annan lösning, hellre död än skammen. Dahlström var ogift.

Linus hade skrivit på en borgen på 3000 kronor till bonden. Det var mycket pengar då. Emelia fick ordna både begravning och andra detaljer. I ett brev ville bonden också att Emelia skulle ta hand om hans blinda mor! Men det var ju omöjligt. Däremot tog vi hand om deras hund, en spets. Den visade sig vara urstöv på att bita hjäl mängder av råttor vid tröskningen. Han högg dem, bet till och kastade iväg den, innan det var dags att ta nästa som dök upp allt eftersom nekarna lyftes upp i ladan. När vi kom mot botten kryllade det av råttor överallt!

Arvid och jag fick order om att göra den gamla märren fin för transporten av den döde till kyrkan. Vi höll på länge utan bra resultat. Han ville inte att vi skulle ta den unga fina märren. Efter ytterligare "puts" på den gamla märren var vi och tjtade på Linus än en gång. Då brast hans tålmod och han fräste:

- Tror i att ja kör en självspilling mä e dräktig märr!

(Självspilling = död för egen hand). Då förstod vi i alla fall varför: Han var skrockfull. Fölungen som hon bar skulle vara i fara.

Den julen såg jag för första gången flera maträtter. Emelia och Ruth var duktiga på att laga mat. Där fanns syltor, aladåb, ölsupa och t.ex rödbetssallad som såg särskilt god ut, röd och grann. När det gäller rödbetssalladen blev jag besviken. Fick tvinga i mig det jag tagit. Vi fick även någon julklapp, t.ex näsdukar, strumpor, ja sådant som vi måste ha ändå. Jag kände mig lite utanför, fast Emelia nog gjorde så gott hon kunde och allt gick lugnt tillväga.

Linus och Emelia var ett omaka par. Hon kom som 19-åring till hans hem som piga och när hon var 20 år föddes Ruth, vilket mer eller mindre tvingade henne att gifta sig med honom. Linus var också betydligt äldre än henne och mycket barnslig, hon däremot var snabbtänkt och klyftig, förmågor som de tre äldre barnen ärvde.

Sista examen fick Arvid premie som bästa elev, medan Yngve fick sitta kvar i tredje klass, han kom aldrig längre i skolan! Idag (1990) är alla utom Yngve döda. Arvid dog i hjärtattack 1990.

Efter nyåret 1935 började jag och Arvid den sista femveckors fortsättningsskolan. Skolan lämnade inte några större minnesbilder mer än att jag kommer ihåg att jag i slutet hade svår klåda på mage och buk. Då det visade sig att Evert hade samma besvär, gick han till doktor Eld i Skara som konstaterade att vi hade skabb!

Evert bodde nu i Skara och arbetade vid järnvägen där. Vi hade delat säng innan vi kom till Kvarnen, därav skabben. Den 19 februari kom vi till Lidköpings lasarett, där vi i tre dygn var insmorda i en gul salva som sved som om man hade blivit rullad i nässlor! Fjärde dagen, hemresedagen, låg jag i halsfluss med 40 graders feber och Evert hade fått skäggsvamp! Jag fick ligga i ytterligare tre veckor på lasarett med hög feber och igensvullen hals utan att kunna äta riktigt. Fick med möda i mig saftsoppa och rinnande löskokta ägg. Det dröjde sedan ett årtionde innan jag kunde äta löskokta ägg igen! Till sist tog doktor Maja Morén och skar håll på halsmandeln, då sjönk febern snabbt.

Under sjukhusvistelsen minns jag att det kom in en snäll farbror, 73 år, från Faleböjda (Falköpingstrakten). Han hade ramlat tre alnar från en stege och brutit ett ben. Han hade aldrig tidigare varit på sjukhus. När sjuksyster tog tempen på honom frågade han:

- Va då 46 eller va va då?

På bordet stod ett glas med hans gurgelvatten med karlsputersalt. Han frågade oss:

- Va ä då däringa för någet?

Vi sa gurgelvatten, men det hade han inge begrepp om vad det var för något utan tog glaset och drack.

- Usch, då va la inge gött då däringa!

Ja, det var en härlig naturmänniska!

På den tiden skulle det nästan vara militärisk ordning på sjukhusen. Som när doktor Waller med sitt följe gick den dagliga rondan. Det gällde att stå givakt om man var uppe, eller om man låg så skulle lakanen vara sträckta och man skulle bara svara på tilltal. En gång hade Evert glömt två snusdosor på sitt bord och jag trodde nog att han skulle få skäll. Doktorn såg bister ut när han lyfte den ena och det skramlade i den och frågade:

- Vad är det här!

Evert fann sig som vanligt och svarade:

- Det är mitt dyrk- och brandfria kassaskåp!

Doktorn kom av sig i sin bistra rutin och log en aning innan han hastade vidare. Evert hade ingen portmonnä, snusdosan fick duga till detta, i den andra dosan fanns Stockholmsettans snus.

När vi den 25 mars äntligen fick åka hem visade det sig att våra kläder nästan var helt förstörda av för hög värme vid bakteriedödandet i ugnen. Min konfirmationskostym hade dubbla pressveck och fodret på rocken var grönt, svettremmarna på våra kepsar var nedsmälta, en kam som Evert hade haft i en rockficka såg ut som en grankotte! Ett biträde fick hasta iväg till en klädaffär. Kom tillbaka med var sin reamössa, storlek 58, för två kronor styck. Mössan vilade på öronen! Det var allt vi fick i ersättning. Fy, så vi såg ut när vi lämnade sjukhuset!

Jag hade under sjukhusvistelsen magrat fyra kilo och var allmänt svag och fick därför lite grädde av Emelia ibland efteråt. Efter någon vecka följde Emelia mig till Skara där hon, genom fattigvårdens försorg, köpte mig en ny grårandig kostym. Hon gjorde vad hon kunde för mig.

Då vi var samlade till frukost, eller vid kaffedags, låg brödkakorna ofta hela i brödfatet och Linus bröt dem då i bitar och delade ut till oss. Jag minns att han då brukade lukta på händerna och sedan ibland torka dem lätt mot sin blåblus innan han tog i brödkakan. Det såg konstigt ut men jag trodde han försökte vara renlig.

Långt senare fick jag av min bror Rune veta sanningen om hans "renlighet". Rune och Yngve fick nämligen ibland vanlig folkskit på sina kläder, till sist fann de orsaken. De hade rengöringen av svinstian på sin lott och där på stolpar och väggar fanns ibland skit! De grubblade över varför, men då de såg att Linus gick dit ibland utan orsak, smög de iväg och tittade. Han satt då i stian och bajsade, rakade av det värsta i ändan med handen, som han sedan torkade av på trävirket där han satt! Bajset blev snabbt blandat i stian av grisarna.

Det var alltså när han kände skitlukten på händerna som han gned dem lite lamt mot blåblusen. Tvätta händerna före maten gjorde ingen av oss utan speciell orsak.

I slutet av april 1935 följde Emelia mig till arbetsförmedlingen i Skara, för nu var det dags för mig att bli dräng. Efter besöket på arbetsförmedlingen fortsatte vi förbi Stenum till Ekås där en bonde ville ha en drängpojke. Det var ett litet ställe, två hästar och ~~en~~ ^{några} kor, ungefär som Kvarnen.

Det bestämdes att jag skulle börja 1 maj. Min lön skulle bli 25 kronor i månaden och jag fick 5 kronor i s.k städja, som sedan drogs från första lönen. En städja motsvarade då dagens kontrakt, när man mottagit den var man bunden. Den som svek var genom arbetsförmedling och djungeltelegraf nobbad av alla bönder runt omkring i trakten.

Efteråt blev vi bjudna på kaffe av bonden. Jag tänkte då att jag helst skulle vilja slippa det här drängjobbet, det var något i atmosfären som jag inte gillade. Men jag ville inte göra Emelia ledsen. Under cykelturen över Axvall tillbaka snurrade tankarna över hur fortsättningen för mig skulle bli.

När jag nu senare summerar vintern och våren 1935 som fosterpojke i Kvarnen, kan jag

konstatera att den förlöpte skapligt. Vi behövde aldrig gå till sängs hungriga, fick ligga i egen säng och jag fick vara tillsammans med mina bröder Bertil och Rune. Emelia är en av de få religiösa personer som jag respekterat, mer ju äldre jag blivit själv. Hon försökte inte påverka mig eller tjata om småsaker och hon fann alltid på råd i alla lägen.

Men jag hade också tur som kunde klara mig själv redan efter den korta tiden på fosterhem. Det var nog annat för Bertil och Rune, de blev märkta på ett helt annat sätt för livet. De åkte aldrig dit och hälsade på sedan de en gång kommit därifrån.

DEL 3: 1935 - 1945

Ekås, Stenum 1 maj 1935 [13].

Så var det alltså dags för mig att bli dräng...

Den första maj cyklade jag till Ekås. Jag hade lyckats få köpa Gustav i Hultets gamla cykel för 20 kronor när han köpte en ny. Jag skulle betala senare när jag fick egna pengar.

Bondparet hade en dotter på 18 år som enda barn. Hon var lungsiktig och hade nyss kommit hem från Stora Ekebergs sanatorium. Flickan hade också bacillskräck och detta var ibland beklämmande att skåda. Vid måltiderna t.ex satt hon ofta och petade i maten och letade efter bakterier!

Mitt nattlogi var en gammal träsoffa i en skrubb innanför tvättstugan (bryggghuset) där vägglössen gjorde allt för att störa sömnen. Jag hade ju nästan glömt hur de rackarna såg ut efter en vinter hos Emelia i Kvarnen. Detta, plus att jag kände mig totalt ensam och utlämnad, gjorde att jag fick hemlängtan fast jag egentligen inte hade något hem att längta tillbaka till. Jag insåg emellertid att jag inte kunde stanna här längre.

Efter bara en vecka hade jag min plan klar. Jag började hosta och harkla mig och sade till bondmorän, när jag grävde i hennes trädgårdsland, att jag fått ont i halsen igen! Då blev hon rädd och sa:

- Då är det väl bäst att Gösta åker hem.

Samma sak sa också bonden när han kommit hem från åkern. Han sa åt dottern att gå in efter två kronor som jag skulle ha plus fem kronor som jag fick i städja. När hon kom ut stannade hon på några meters avstånd och kastade pengarna till mig! Hon var dödligt rädd att bli smittad av mitt halsonda och jag fick respass på stubben!

När jag hade plockat upp pengarna ur gruset var det bara för mig att ta det lilla jag hade, stuva det på pakethållaren och trampa därifrån. Det blev en snabb sorti och det var ju lite snöpligt att komma tillbaka till Kvarnen igen men Emilia tog det lugnt.

Nästa dag cyklade jag till Bränningsholm där Harald, Harry och Iris nu bodde. Iris följde mig dagen efter till Skara där jag fick hänvisning om ett jobb hos Josef Nilsson på gården Nääs i Eggby. Vi åkte dit och jag blev anställd som lagårdsdräng, kanske tack vare att jag kunde mjölka. Lönen var 30 kronor i månaden och anställningen började några dagar senare, den 15 maj.

De återstående lediga dagarna var jag kvar hos mina syskon. Jag minns att Rune, Bertil och även Evert kom till Bränningsholm på söndagen. Detta var sista gången vi var så många syskon samlade, bara Mimmie saknades. Jag tror att det var Gustav i Hultet som tog kortet på oss den gången, det kort som jag faktiskt har i min ägo!

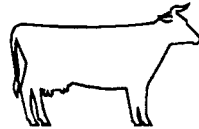
Bara någon vecka senare flyttade Iris med sin Kalle (Rydmark) till Hallsberg. Efter bara någon månad ledsnade Harry och Harald som statare när de inte hade någon som skötte hem och hushåll längre. De lämnade det lilla av möbler och övrigt bohag som fanns kvar åt sitt öde. De fick arbete på Grönbergs Gröpkvarnsfabrik i Öttum, där de även fick mat och husrum.

Bonden på Bränningsholm ställde upp våra möbler i ett spannmålsmagasin, där allt av värde snart försvann, bl.a en väggklocka och en spegel. Jag var dit en gång under sommaren för att söka efter några egna småsaker och minnen. Det var verkligen med blandade känslor jag såg det slitna men kära möblemanget ligga huller om buller. Detta möblemanget som vid vår mors bouppteckning värderades till 82 kronor!

Näås, Eggby 15 maj 1935 [14].

Den 15 maj cyklade jag till Näås för att börja som lagårdsdräng. Gården låg bara ca 4 km från Kvarnen, vid sjön Skärvalången, mitt emellan Skärvs kyrka och Foxerna egendom, som då ägdes av Fritjof Domö (Domö blev året efter högerpartiets partiledare). Där Näås hade sin kohage vid sjön finns numera det fina badet Näsbadet.

Gården hade ca dussinet kor samt kvigor, kalvar och även några grisar i ett särskilt grishus. Grisarna skulle dagligen ha en stor korg "svinkål" som växte i den stora trädgården vid strandkanten. På det sättet fick jag lära mig använda lie.

Vid första mjölkningen lärde mig bonden hur de två mjölkmaskinerna, av fabrikat Manus, skulle användas. Jag minns att när jag sedan skulle eftermjölka tvekade jag på vilken sida om kon jag skulle sitta. Det blev rätt sida och bonden kunde inget annat tro än att jag hade mjölkat mycket sen tidigare! När jag sträckte ut benen under kon sa bonden att jag skulle vara rädd om dem så de inte blev söndertrampade. Detta var svårt för jag hade vid den tiden väldigt ont i knäna och kunde bara med stor möda resa mig upp när jag hade suttit lågt eller hade hukat mig. Eftersom jag hade en kusin som 16 år gammal fått reumatism, var jag hemskt rädd en lång tid att jag hade fått samma sjukdom själv. Senare förstod jag att det var växtvärk!

Min bostad var på andra våningen i bondgården där jag delade rum med stalldrängen Klasson. Han var i 60-årsåldern och något egen, en s.k kuf som man säger numera, men vi kom för det mesta bra överens.

Som lagårdsdräng började jag redan klockan 5 på morgonen med mjölkningen. När den var klar vid 7-tiden drog jag mjölken på en kärra till mejeriet i granngården. Som återfrakt fick jag vassla till kalvar och grisar. För att få vasslan från karet till flaskan använde mejeristen ett galvat tvåtums rör, ca 1,5 meter långt, som var böjt i hästskoform. Han höll tätt för ändarna på röret, lade den ena kanten i karet och den andra placerades i flaskan. När han tog bort

händerna rann vasslan till flaskan genom vacuumeffekten. Jag var väldigt imponerad innan jag förstod hur detta var möjligt.

Först vid 8-tiden åt vi frukost och då var jag fruktansvärt hungrig. Men redan andra morgonen började jag att dricka av den härligt spenvarma mjölken så fort jag silat ner den första spannen. Det hjälpte mig i den värsta växtåldern.

Bonden Josef Nilsson och hans fru var i 45-års åldern och de hade en son på 6 år. De var hyggliga mot mig och maten kunde jag inte heller klaga på. Efter några dagar hade jag växt in i min roll som lagårdsdräng. Mellan mjölkningarna fick jag vara med om alla andra göromål som ju inte var nya för mig. Men även här fick jag en släng av hemlängtan, men nu förstod jag att det var lönlöst att ge efter. Däremot kunde jag ibland hälsa på farbror Ivan i Skärv som bodde i sin lilla stuga med fru och mina yngsta kusiner Tage och Ingrid.

Var tredje söndag var jag ledig och då kunde jag någon gång också få ledigt efter morgon mjölkningen på lördagen. En sådan lördag cyklade jag till marknaden i Skövde. Där köpte jag ett fickur i nickel för 12 kronor. Jag var mycket stolt, ända tills jag på hemvägen upptäckte att klockan inte gick som den skulle. Den stannade utan orsak när jag hade den i fickan för att sedan skaka igång igen. Då var jag ledsen! Nästan en halv månadslön var bortkastad!

Under midsommar 1935 var det en stor lantbruksutställning på Axvalla hed, med tusentals besökare, varav några övernattade i vår lada.

Till Runes 9-årsdag, den 5 juli, hade jag på min fritid "yxat" till en segelbåt i snickarboden, som jag var till Kvarnen och överlämnade på hans födelsedag. På båten hade jag ristat in "Rulle 9 år". Rune blev glad åt presenten men jag märkte redan då att han inte var som förr. Han höll på att bli kuvad men vad kunde jag göra åt det?

Sommaren 1935 kom ASEAs första 6-volts generator för cykelbelysning till affären i Eggby. Eftersom jag inte hade något lyse på cykeln beslöt jag att köpa den. Den kostade hela 23 kronor! Det var vansinnigt spännande när jag monterat den och skulle prova. Men ack och ve! Det kom ingen ström till lampan! Med gråten i halsen åkte jag tillbaka till handlaren och klagade. Handlaren följde mig ut och drog åt den lilla jordningsskruben och vips så lyste lampan! Jag blev jättenöjd!

Så gick den sommaren. Framåt hösten var jag till Skara och köpte en fiskbensmönstrad överrock för 65 kronor på avbetalning. Jag köpte också en klarblå s.k Garbotröja med hög krage för 6 kronor. Så nu hade jag något mot vinterkylan när jag skulle vara finklädd.

Det kanske kan vara intressant att visa vad några matvaror och annat kostade på den tiden:

1 kilo bitsocker	38 öre	1 liter mjölk	10 öre
1 kilo strösocker	33 öre	arbetsskor	6 - 10 kr
1 kilo margarin	1,30 kr	arbetsstrumpor	65 öre
1 kilo potatis	ca 10 öre	arbetskjorta	4 - 6 kr
1 kilo kaffe	3 - 4 kr		

På hösten ville bonden pruta min lön till 20 kronor i månaden över vintern. Det tyckte jag var i minsta laget, för mitt jobb var i stort sett detsamma på vintern som på sommaren. Jag beslutade mig då för att sluta på Näs den 1 november.

På arbetsförmedlingen i Skara fick jag hänvisning till ett drängjobb i Gångarebo i Vättnäs, ca 3 km sydost om Götene. Men där skulle jag bara få 15 kronor i månaden! Då jag inte vågade chansa på att hitta något bättre jobb, med högre lön, inför den kommande vintern var jag mer eller mindre tvingad att anta budet.

Gångarebo, Vättnäs 1 november 1935 [15].

När jag kom dit den 1 november visade det sig att jag skulle ligga i en träsoffa i köket. Jag insåg därför ganska snart att så här ville jag ju inte bo en längre tid än nödvändigt. Men under vinterhalvåret fanns det inte mycket jobb att välja på för en pojkspoling i min ålder (16 år).

Som vanlig drängpojke hade jag nu skötseln av de två hästarna Lyxen och Bläsen. Gården hade inte elström, så det var besvärligt att jobba med en fenixlykta som man ofta stod i vägen för och därigenom skuggade sig själv, samtidigt som alltid eldfaran fanns. Eftersom elström saknades hade korna inget vatten i lagården. Morgon och kväll fick de, året om, vandra i flock till en bäck i närheten för att dricka. Det gick i regel utan problem då allt blir rutin med tiden.

Efter några veckor lyckades jag få låna en fiol i granngården Stengårdsslätten. Men då jag bara hade köket att vara i när jag spelade kunde jag inte träna som jag ville. Det blev dock lite omväxling på fritiden. Eftersom det fanns många höns på gården satt jag ofta på kvällarna och runstämplade ägg för att ha något att göra. Det fanns också många gäss och kalkoner, så tiden före jul var bråd, många gäss och kalkoner skulle slaktas för att bli julmat åt hugade köpare.

Bondparet var i 45-års åldern. Han hette John Larsson och var arrendator på sin morbrors gård. Morbrodern, som var pingstvän, bodde själv i en stuga intill med en hushållerska som var ogift men hade tvillingar, pojke och flicka i 12-års åldern. Hos dom var jag ibland för att få kvällarna att gå. Efteråt har jag förstått att hushållerskan inte hade det lätt. Att vara ogift och ha barn var skandal på den tiden och då fanns bara pigjobb åt gamla gubbar att tillgå. Hon hade bara religionen att ty sig till.

Efter nyår var det fullt jobb ute i skogen både med huggning och utkörning. Utan någon träning fick jag köra ut ved med parhästarna en gång och tyvärr gick det inte så bra. Det var trångt emellan träden och en dragsvängel kom i kläm och gick av. Då fick jag sannerligen veta av bonden hur oduglig jag var:

- Det blir allri nån hästakar utå däk,

sa han och svor över min drumlighet. Den vintern fick jag ofta höra hur duktig förra drängen hade varit, men han var ju 21 år (gjorde nu rekryten) och dessutom var han brorson till bonden!

I februari 1936 skrev jag till Iris i Hallsberg och berättade hur jåkligt jag hade det med bonden och med jobbet. Hon skrev tillbaka och berättade att en bonde som Kalle Rydmark kände ville ha mig som dräng till våren.

I slutet av februari bad jag om ledigt en lördag. Jag hade inte varit ledig någon lördag sedan jag började hos bonden i november förra året och ville nu åka till Istrum och Bränningsholm där det var kreatursauktion. I nåder fick jag ledigt. Eftersom jag hade tre månadslöner inestående bad jag också att få ut lite pengar.

- Va sa du mä pengar te? Sa du köpe e kviga eller he-he.

- Nej, men jag har ju pengar att fordra.

Till sist fick jag en 2 krona.

Jag cyklade iväg. Efter att ha varit på Bränningsholm en stund och pratat med några skolkamrater åkte jag till Kvarnen och frågade Emelia om jag fick vara där över natten. Det fick jag. Minns att när jag skulle åka därifrån på söndagen tog jag fram min 2 krona och räckte till Emelia som tack för mig. Då sa hon:

- Nej Gösta, det får vara till en annan gång. Än har du inte mer än du behöver.

Och det var nog så sant.

När jag sedan kom tillbaka efter en svår cykeltur på igensnöade vägar i snöyra, fick jag en rejäl utskällning av bonden för att jag varit borta över natten. Han stod ansvarig för mig enligt tjänstelagen, sa han. Hade han vågat hade jag fått stryk också, enligt lagen om husaga. Den lagen hade dock upphört 15 år tidigare.

På dagarna var det skogshuggning för min del. Jag minns vintern 1935 - 1936 som en lång plåga, dels för att jag hade så dåliga kläder mot snö och kyla, inte minst gällde detta skodonen. Med utslitna kängor var jag ständigt blöt och kall. Dels var det besvärligt för att mina tänder började bli illa medfarna och jag plågades ofta av värk och ilningar som blev än värre vid temperaturväxlingar. Som när jag gick ut i kylan eller kom in i stugvärmen. Men värst var det vid måltiderna, mellan varm och kall mat.

En dag klöv jag meterved av alar medan bonden var till Götene med ett vedlass. Jag slet hårt med klyvningen i töväder och vattnet rann ut och in i kängorna. Jag försökte verkligen att hinna bli färdig innan han kom tillbaka, för att om möjligt kunna få beröm för att jag varit duktig. Just som jag lyft yxan för att klyva den näst sista biten stod han, utan att jag märkt det, bredvid mig och sa:

- Är du inte färdig än?

Jag blev så fruktansvärd arg och besviken att jag bara var en hårsman från att hugga yxan i skallen på honom! Och då sa jag till honom:

- Till påsk slutar jag!

Det var nu bestämt att jag på långfredagen skulle ta tåget från Skövde och tillsammans med Gustav i Hultet åka till Hallsberg. Gustav ville hälsa på dem så därför fick jag sällskap.

När bonden fick klart för sig att jag verkligen skulle sluta, blev det fart på honom! (Han kände troligen redan till det då jag är säker på att han tjuvläst mina brev från Iris som jag hade förvarat i en låda i köksskänken). Han försökte först skrämma mig med stryk, men då jag väl bestämt mig för att sluta kunde han inte skrämma mig till att ändra mig. Sedan hotade han med att stämma mig inför tinget! Han påstod att jag lovat att stanna över sommaren, vilket jag inte alls gjort!

Nästa lördag cyklade han iväg för att tala med en advokat som han sa! När han kom hem framåt kvällen var han betydligt mjukare i sitt ordval. Han försökte till och med muta mig med att om jag stannade till hösten så skulle det nog kunna bli nån tia extra! För att få lugn den månaden som var kvar till påsk så svarade jag inte mer på hans prat. Så han visste nog inte riktigt var han hade mig. Långt senare fick jag veta av Emelia att bonden på lördagen hade varit till Kvarnen för att få henne på sin sida. Men hon hade förklarat för honom att nu var Gösta så gammal att han fick bestämma själv. Hon hade nog förstått min belägenhet.

Trots allt så gick dagarna, en och en, och påsken närmade sig. Påsken var i början av april detta år och bondfolket började nog tro att jag ändrat mig eftersom det varit tyst angående att jag skulle sluta.

Jag minns så väl sista kvällen hos dem. Jag hjälpte till med att runstämpla ägg som så många kvällar förut, då bondmoran inte kunde hålla sig längre. Hon frågade plötsligt:

- Tycker Gösta om ägg?

Jag kunde knappt hålla mig för skratt trots det allvarliga läget, för jag förstod ju varför hon frågade.

- Jovisst,

svarade jag. Hon frågade vidare:

- Hur många ska Gösta äta i påsk?

- Kanske 6 - 8 stycken!

- Det ska han visst få!

Hon verkade glad och lättad över mitt svar och för att få lugnt även sista natten ville jag inte säga att mitt beslut att sluta hos dem stod fast, så jag teg.

När så bonden kom ut i köket på skärtorsdagsmorgonen sa jag till honom:

- Nu flyttar jag härifrån och jag vill ha mina pengar.

- Du får inga pengar förrän du tagit ut prästbetyget!

- Nähä, då åker jag väl till en advokat då,

försökte jag skrämma honom med. När bondmoran kom ut i köket stod jag och tvättade mig. Hon sa hånfullt:

- Har han blivit så högfärdig att han tvättar sek på morron!

- Ja, ja flyttar ju idag!

- Dä ä hemskt va han ä dummer,

sa hon och försvann en stund. När jag torkat mig kom hon tillbaka med min flanellskjorta som hon lagt i blöt kvällen innan. Den slängde hon i ansiktet på mig så vattnet stänkte omkring!

När jag klätt mig tog jag mina få saker i min slitna lilla väska och cyklade därifrån. Då jag kommit till Lundsbrunn tänkte jag att "kan jag få mina pengar om jag tog ut prästbetyget så vore det ju enklast", för jag var ju helt utan pengar. Så jag åkte mot Götene där kyrkoherde Warholm bodde och hade tur att han var hemma. Men han kunde inte skriva ut något betyg då jag inte visste adressen till bonden i Hallsberg. Adressen fick jag ju inte förrän jag kom till Iris!

Det var hemskt snopet, men jag vände åter mot Gångarebo och hade turen att snart köra ifatt bonden som var på hemväg från Götene efter vedkörning. Han verkade att skämmas något och när vi kommit till gården gick han faktiskt in efter pengar! Jag hade ju hela 40 kronor innestående! Han kom ut med 35 kronor! 5 kronor drog han av för ett par svarta stickade vantar som jag fått i julklapp. Han sa:

- För det var ju ingen sum trodde då sulle bli så häringa!

Jag trampade sedan iväg till Gustav i Hultet där jag skulle övernatta. Det var kväll när jag kom dit, trött och framförallt hungrig efter en hel dag utan mat.

Jag blev väl mottagen av Gustav och hans mamma Hilma. Nästa morgon cyklade vi de ca 3 milen över Billingen till Skövde, tog tåget till Hallsberg och framåt kvällen var vi framme i Hallsberg där Iris och Kalle väntade. De tog oss med till Sannahed där de bodde.

Minnet av den vinterns usla behandling av mig som ung dräng gnagde i mitt sinne i många år. Så när jag sommaren 1960 gjorde en mopedtur till Skara, från Kristinehamn, kände jag mig nästan tvingad att åka förbi Gångarebo för att få klarhet i om bonden var likadan fortfarande.

När bonden fått klart för sig vem jag var, tycktes han bli tyst och blek och ursäktade sig med att han måste ut på åkern för att fortsätta med skördarbetet. Bondmoran däremot trugade att jag skulle komma in och få mat och till sist gick jag med in. Men äta det kunde jag inte förmå mig till fastän jag var hungrig! Jag lyckades till sist få i mig ett glas mjölk. Det var mycket jag tänkt säga dem, men det blev inget sagt som sårade dem. Tiden hade inte stått still, även de hade fått sina törnar genom åren. Och jag fick på något vis en distans till det hela efter detta möte och kände mig lättad efteråt.

Alm, Hallsberg 15 april 1936.

Den 15 april började jag som dräng hos Arti och Alma Johnsson i byn Alm, ca 4 km nordost om Hallsberg. Arti och Alma var unga, 33 respektive 31 år, och hade två flickor som var 8 och 10 år. De hade några år varit statare i Vretstorp men hade nu övertagit hans föräldragård på ca 50 tunnland, med två hästar och ett tiotal kor. Fast de redan bodde trångt fick jag eget rum. Jag behandlades väl och kände mig nästan som en familjemedlem. Maten var bra och jag minns än idag Almas mannagrynspudding med sirap!

Här fick jag lära mig köra hästar, så när hösten kom klarade jag all plöjning själv. Och jag fick dessutom beröm när jag gjort något bra. Detta var man inte bortskämd med. Sånt sporrar och gör att man trivs och jobbar ännu bättre! Min lön var nu 35 kronor i månaden, dvs mer än dubbelt så mycket som jag haft tidigare under vintern.

Söndagen den 10 maj åkte jag till Iris och där träffade jag Kalle Rydmars bror Gustav, 18 år. Gustav var dräng på en gård utanför Kumla. Han föreslog att vi skulle cykla till Mariestad. Jag tyckte det var väl långt att cykla så tidigt på våren, fast det var en fin söndag.

- Asch, det är ju bara 10 mil!
sa Kalle.

- Det är 10 mil hem också poängterade jag!
- Ja, men hem är inget att prata om, för hem måste ni ju!

Klockan var 10 på söndagsförmiddagen när vi startade. Jag hade nyligen köpt en ny turistracer för 165 kronor på avbetalning, så det var spännande att pröva. Till Mariestad tog det 4 timmar. Vi strosade omkring i stan, bl.a i hamnen. Men på hemvägen senare blev det jobbigt! Vi hade inga pengar till något ätbart. Jag köpte en läsk, det var allt. När man är trött och hungrig blir man också frusen och när vårsolen dalade blev luften betydligt kyligare än vad vi hade tänkt oss. Vi åkte i bara skjortorna! När vi plågat oss till Hallsberg var klockan 10 på kvällen. Den 20 mila turen glömmer jag aldrig!

Till midsommar 1936 ämnade Iris och Kalle cykla till Istrum och Ölanda. När Arti fick höra det gav han mig ledigt så jag kunde göra dem sällskap. Vi startade vår 15 milafärd kvällen före midsommarafton i fint sommarväder. Då jag efter en stund tyckte det gick lite väl makligt, åkte jag före nästan till Finnerödja, där jag lade mig att invänta Iris och Kalle. Jag låg och sov när jag hörde deras röster. De stannade och Kalle gjorde upp eld och kokade kaffe i sin sotiga panna. Men det piggade upp.

Nedanför Mariestad vilade vi ett par timmar i soluppgången. Vi skiljdes i Istrum för jag åkte till Kvarnen och hälsade på.

Vid hemresan på midsommardagen hade vi turen att få åka gratis i en splitter ny Volvo-taxi som en gammal bekant ägde. Han hade en hämtning i Dalarna och skulle därför köra förbi Hallsberg. Det kan man kalla tur!

Genom att Kalle varit tävlingscyklist, fick också jag lust att försöka mig på tävlingscykling när det var märkesåkning i Kumla. Jag startade därför en augustikväll för bronsmärket, dvs jag skulle klara av att åka 5 mil på 1 timma och 45 minuter. Minns att jag var hemskt trött sista milen och tänkte "aldrig mer tävling"! I mål blev min tid 1 timme och 38 minuter! Inte dåligt med tanke på att jag arbetat hårt hela dagen med en brådslande rågskörd.

Sommaren 1936 gick mycket fort och Arti beklagade mycket att han inte hade råd med dräng över vintern eftersom han inte hade någon skog att avverka. Förut fanns mjölktransporter över vintern men nu gick dessa med lastbil. Då även kompisen Gustav fick sluta sitt jobb, gjorde han och jag sällskap till Örebro. I Örebro fick vi anvisning om jobb på två gårdar norr om Fellingsbro.

Finnåker, Fellingsbro 1 november 1936.

Den 1 november började vi som lagårdsdrängar på var sin gård i Finnåker. Efter en kort tid ledsnade dock Gustav på sitt arbete och ville därifrån. Då även jag tyckte att vi hamnat i en trist avkrok, med mycket jobb i en lagård med ett tjugotal kor, så var jag inte svår att övertala. Fast det ska sägas nu efteråt, att det var illa övertänkt att sluta drängjobbet mitt i vintern!

Väl i Hallsberg fick jag hjälpa några bönder i Alm med olika jobb, bl.a som utkörare av gödsel till komposter på åkrarna. Då också Kalle Rydmark var utan arbete och nu hankade sig fram som skrothandlare, hjälpte jag honom ibland. Jag skulle ju själv få börja arbeta hos Arti igen till våren.

I mars 1937 kom Harald upp till Iris i Hallsberg. Han var också utan arbete. En dag cyklade Harald och jag till Motala och sökte jobb, men utan resultat. Det var för tidigt på våren ännu, bara mitten av mars, men vi fick oss en nätt dagstur på ca 16 mil i vinterväglag!

Sedan ville Harald att jag skulle följa honom till Tibro för att söka jobb. I Tibro bodde nu Mimmie och Erik, där Erik jobbade på en stolfabrik i Hörnebo, utanför Tibro. Jag hade oroligt statarblod i mig och kunde därför inte motstå frestelsen att få se nya delar av Sverige. Annandag påsk åkte därför Harald och jag i snömodd söderut till Tibro.

Efter bara två mils cykeltur gick axeln av på mitt framhjul, så det började verkligen riktigt illa! Till råga på allt blev Harald sur på mig på grund av det som hände. Men jag kunde ju inte rå för att axeln gick av! Jag fick gå de ca 3 km fram till Askersund där jag så småningom hittade en cykelreparatör. Det var helgdag. Men cykelreparatören bodde rakt ovanför sin verkstad och han var vänlig nog att komma ner och hjälpa mig. Han hämtade en axel från affären som jag själv fick montera. Efter en stunds arbete kunde jag så åter starta min långa cykeltur igen.

Harald hade åkt ifrån mig. Jag började förstå att som kamrat var han inte mycket att hurra för. Han var lika barnslig nu som jag mindes honom från förr. När jag kom till Karlsborg framåt kvällen, kom jag i alla fall ikapp honom. Vi hade sedan sällskap till Hörnebo och då var det sena kvällen.

Pökan, Hörnebo, Tibro påsken 1937.

Vi fick båda jobb på gården Pökan, där Mimmie och Erik var hyresgäster och bodde i en f.d tre-vånings statarkasern. Pökan var en stor gård med lagårdskarl, tre drängar samt tre bröder som ägde gården. Jag vill minnas att jag hade två kronor om dagen för arbetet samt mat och logi. Erik lovade att senare försöka skaffa jobb på någon fabrik åt mig.

Jag trivdes rätt bra med jobbet som var ganska omväxlande. Fick bl.a vara med om att måla om kasernen till "brevlådegult", där jag var ensam om att våga måla högst upp på gavlarna.

Men vid timmerkörning med heta unghästar höll det på att gå verkligt illa en gång. När drängen Karl och jag var på väg till skogen satt vi på en planka med benen dinglande. Utav skakningen gled plankan av bakaxeln och vi föll handlöst ned på vägen! Det hårda trähjulet med järnring gick över både min rygg och mitt lår, medan hästarna satte av i sken genom hela Hörnebo samhälle. Hade hjulet gått över min hals hade jag knappast överlevt. Efter någon kilometer lyckades en rådig lastbilschaufför stoppa hästarnas framfart och vi kunde fortsätta när vi väl linkat ikapp!

En söndag i början av juli 1937 cyklade jag till Skara, där Harry nu hade drängjobb. Han trivdes emellertid inte så bra där, så han föreslog att vi skulle åka neråt Skåne för att eventuellt ta arbete i betfälten. Jag var inte svår att övertala för Harry såg jag upp till. Han var både klok och sansad, en verklig motsats till Harald. Vi bestämde att träffas hos honom nästa lördag för vidare färd söderut.

När lördagen kom, tog jag mina få saker jag ägde, stoppade dem i den lilla väskan och åkte till Harry i Skara. Framåt kvällen startade vi sedan vår långa resa mot okända öden i fint högsommarväder. Det kändes spännande på något sätt och var något av semester, fast ordet semester var okänt för mig då. Som reskassa hade Harry 55 kronor med sig och jag hade 45 kronor. Inte dåligt, så vi kände oss ganska säkra! Vi skulle åka över Göteborg för att få en uppfattning om "storstaden", därefter skulle det bli Hallandskusten söderut mot Skåne.

När vi vid midnatt var strax nedanför Alingsås, lade vi oss i en höstack en bit från vägen för att sova. Men det blev dåligt med sömn, då drängar och pigor tjoande och skrattande cyklade förbi på hemväg från festplatser och andra nöjen.

Nästa dag gick vi omkring i Göteborg och tittade. På kvällen var vi på Liseberg och det var sannerligen en upplevelse. Men vi var väldigt aktsamma om våra pengar så det blev inte alls så stora utsvävningar. Jag har aldrig varit på Liseberg sedan dess.

Borgås, Särö juli 1937.

Den natten låg vi i en lada strax utanför Kungsbacka. Dagen därpå fick vi ett infall att söka skördearbete på förmedlingen. Jodå, vi fick hänvisning till en gård som jag tror hette Borgås, ute på Särö. Där hjälpte vi till med höskörden i fyra dar mot en ersättning av 2,50 kronor om dagen, plus mat och husrum. Där var arbetstakten inte särskilt hög. Vi hade därför riktiga "goddagar".

Där fick jag också uppleva den första nazisten på nära håll. Det var rättarens son. Han var dräng där och han hade full utrustning i sitt rum. Bruna stövlar, brun skjorta samt stor hakkorsfana med mera. Jag visste redan då tillräckligt om Hitler och hans anhang, så jag kände stor olust.

Lördag morgon fortsatte vi förbi Varberg och Falkenberg på vår cykelresa söderut. Vid Åsa strandbad stannade vi för att bada. På natten låg vi i en ödelada utanför Falkenberg.

Fortsatte nästa dag genom Halmstad och Laholm till Ängelholm. Där låg vi och vilade under en träbro några timmar vid midnatt. Eftersom vi inte hade någon tältutrustning, sov vi istället några timmar i solvärmen mitt på dagen.

Nästa kväll hade vi kommit till Landskronatrakten. Där frågade vi en bonde om vi fick ligga i höladan. Jo, det fick vi visst det, men inga stickor, sa han! Till sist förstod vi att han menade tändstickor, dvs ingen eld eller rökning. Det var ganska förståeligt. Vi väntade att det skulle bli en skön natt i det härligt doftande höet. Men höet var nyinkört och dåligt torkat och därför hårt saltat, så efter en stund kände man den ångande värmen med saltdoft. Så inte blev det mycket sömn den natten. På morgonen var vi inpyrda av salt, kläderna kändes nästan glaserade.

Vi tyckte skånska språket lät hemskt illa, så vi började redan fundera på om vi skulle stå ut härnere. Vi kom överens om att istället för att fortsätta söderut, skulle vi istället vända om och ta oss till Östergötland, genom Småland, där det också fanns betfält. Vi led verkligen inte av någon beslutsvanda!

Vid Åstorp hade vi turen att få åka på flaket med en lastbil som skulle till Strömnäsbruk i Småland. I Markaryd gick de två i förarhytten in på ett kafé. Då passade vi på att köpa oss en limpa och en falukorvbit som vi delade broderligt på. Under hela cykelturen hade vi varit ytterligt sparsamma, för utan pengar var det också slut med friheten. Under resans gång levde vi mest på mjölk, bröd och ibland någon korvbit, dvs sådant som vi kunde köpa i affär och utan tillgång till spis, äta direkt. När vi kunde, åt vi också vilda bär.

Strax innan Strömnäsbruk släppte chauffören av oss från flaket som överenskommet var. Vi lastade av cyklarna strax bredvid en fin tältplats vid Lagan. De trodde säkert att vi hade ett tält i den potatissäck som Harry hade på sin pakethållare. Vi skämdes för att tala om att den endast innehöll hans personliga saker.

Vi fortsatte till en liten gård där vi fick ligga över natt på logen. Inte heller där blev det särskilt mycket sömn, då hönshuset låg vägg i vägg.

När vi nästa eftermiddag, efter ca 12 - 13 mils åkning kom till Jönköping, hade vi redan bestämt oss för att söka tillfälligt jobb där. Vi fick således adressen till två gårdar i Rogberga, mellan Jönköping och Tenhult. En av gårdarna sökte en lagårdsdräng och det jobbet tog jag. Det var 17 juli 1937.

På kvällen sa bonden att jag fick äta så mycket jag ville i jordgubbslandet eftersom det var i slutet av säsongen. Det smakade härligt. Jag kunde också konstatera att jag bara gjort av med 7 kronor, av de 45 kronor jag hade haft när resan började, plus det jag tjänat på Särö. Kan också nämna att vi under cykelturen mötte flera campande turister, som ofta vinkade och hejade glatt. De kunde ju inte veta att Harry och jag bara var vanliga arbetssökande!

Backegården, Bogla juli 1937.

Så var jag plötsligt lagårdsdräng i Småland! Gården hade 12 - 14 kor samt många grisar. Vi var tre drängar på gården: Bernhard Nilsson från Härnösand, Sven Nyman från Bogla som bodde hos sina föräldrar (han var lite efterbliven, men snäll) och så jag. Bonden på gården, Filip Carlsson, var en hygglig ungtkarl på 37 år. På gården fanns också pigan Viola Pettersson från Stockaryd, samt Filips mamma, som var änka.

Jag fick 75 kronor i månaden, medan Harry fick 55 kronor som vanlig dräng i Hyltans by, drygt 1 km från Bogla mot Jönköpingshället. Fast Harry och jag bara tänkt stanna en kort tid i Bogla och Småland, blev det till sist nästan ett och ett halvt år!

Ungefär varannan vecka hämtades en kull grisar till slakteriet medan nya småkultingar kom istället, en del från egna sugor. Två gånger i veckan hämtade vi ett tjugotal stora trätunnor avfallsmat från Ryhovs sinnessjukhus i Jönköping. I början användes häst och vagn, senare blev det bil och släpvagn, som även jag fick träna på och köra. På sjukhuset var det olustigt att befinna sig och se och höra alla dessa sjuklingar.

Jag minns en flicka, hon kanske var 20 år eller så, som satt i gruset i en högt inhägnad rastgård. Hon hade en sko i handen som hon slog hårt i gruset. När hon såg mig ropade hon, gång på gång:

- Kom ska vi kn---a!

Då kände jag mig både generad och ledsen.

Det var verkligen fin mat till grisarna i de stora trätunnorna. Inte så sällan fanns matbestick och dylikt i tunnorna, även guldringar, som vi lämnade tillbaka vid nästa tur.

I augusti såg jag en annons i Jönköpingsposten angående märkeskörning på cykel, så jag tog min turistracer och åkte till Jönköping för att åka för silvermärket: 5 mil på 1 timme och 33 minuter. De garvade cyklisterna som var där vid den gemensamma starten, smålog lite nedlåtande åt mig och min cykel och förklarade hur jag skulle åka när jag blev på efterkälken. När jag sedan hängde med hela gruppen längs hela banan och dessutom blev så bra som 5:a i spurt, på tiden 1 timme och 20 minuter, blev jag plötsligt godtagen av dem! De visste ju inte att jag var ganska vältränad av alla mina cykelturer senaste tiden. Jag fick lova dem att börja tävla nästa år.

Då bonden spelade schack frågade han om jag kunde och det nekade jag inte till. Jag hade lärt mig att spela schack av Arvid i Kvarnen och när jag var i Hörnebo blev det hårda duster mot Erik, som då var mästare i Hörnebo.

En söndag bjöd bonden Filip Carlsson in mig på ett parti. Jag spelade avspänt, eftersom jag inte hade en tanke på att jag kunde vinna. Men till min stora häpnad så vann jag över bonden! Då måste vi ta ett parti till, tyckte han snopet. Jag vann även det partiet! Nu var han märkbart

irriterad och ville ha revansch. När jag även vunnit det tredje partiet var det slut på hans spelintresse. Han nämnde aldrig ordet schack till mig mer efter den nesan, tråkigt nog.

Vår badplats var en liten sjö vid Riddersberg, just där det stora åbäket "Myteriet på Bounty" nu för tiden står, och är väl synligt från vägen.

I slutet av september fick jag brev från Erik i Tibro, där han berättade att han skaffat jobb åt mig som bildhuggarlärling på en möbelfabrik i Tibro. Jag var inte överdrivet glad att åka dit, men tyckte att jag måste i alla fall pröva. Innan jag åkte sa jag till bonden att jag prövar på jobbet en vecka, trivs jag inte där kommer jag tillbaka. Filip sa att jag var välkommen tillbaka.

Tibro september 1937.

Det blev en ganska svår vecka. Att komma till en helt ny miljö med nya rutiner och en massa okända yrkesmän, där just ingen brydde sig om en, var besvärligt. Hela veckan gick utan en antydning om att jag skulle få lära mig något. Fick bl.a göra hål i en tjock cementvägg för ett kaminrör, med en hammare och en dålig mejsel, samt städa och elda. Min lön var 15 kronor i veckan, varav Mimmie skulle ha 10 kronor för mat och husrum.

När jag efter en veckas arbete på lördagen fått ut min lön och ätit hos Mimmie, tog jag snabbt min cykel och åkte de dryga 10 milen tillbaka till Backegården i Bogla. Nästa dag fick vi ta bondens Ford och hämta resten av mina saker i Tibro. Min drängkompis hade körkort. Harry var också med på den resan.

Backegården, Bogla oktober 1937.

Den hösten kunde jag äntligen gå till tandläkare. Tyvärr fick han dra ut flera tänder som var för trasiga. Räkningen var på hela 78 kronor, dvs mer än en månadslön!

Vintern 1937 - 1938 förlöpte lugnt. Till julhelgen tog vi tåg och buss för att fira jul hos Evert i Skara.

Från Smålands musikvaruhus i Nässjö köpte jag ett femradigt dragspel för 80 kronor. Nu fick jag äntligen försöka på allvar med att lära mig spela dragspel. Rätt snart insåg jag att jag inte skulle bli någon större förmåga i det gebitet. Senare på våren 1938 köpte jag även en ny fiol för 36 kronor.

Hos Hässleby-Eriksson i Jönköping köpte jag en riktig racercykel för 190 kronor, naturligtvis på avbetalning. Harry köpte då en s.k lättviktare för 450 kronor.

Jag skulle egentligen arbeta var tredje söndag, men från tävlingssäsongen i maj till i slutet av augusti, jobbade jag bara någon enstaka söndag. Pigan Viola och bonden Filip gjorde arbetet åt mig utan knot.

Jag lyckades bra på cykeltävlingarna. Blev aldrig sämre än 7:a bland ca 30 - 35 tävlande i flera juniortävlingar runt om i Småland, bl.a i Jönköping (2 tävlingar), Nässjö, Habo, Eksjö, Nybro (2 tävlingar), Vetlanda och Värnamo. Jag var bland de tre jämnaste cykeljuniorerna i Småland sommaren 1938.

Före start i Nässjö minns jag bl.a att jag ställde mig på en våg i gymnastiksalen, klädd i min cykeldress. Jag vägde 67 kilo! Inte mycket med tanke på att jag redan då var 1,86 meter lång, dvs jag var smal som ett spett!

Jag tog även guldmärket på 5 milen med tiden 1,16,40. Jag hade nu möjlighet att få börja på cykelavdelningen vid Huskvarna Vapenfabrik, med fri cykel och träningstid. Men då kände jag att tvånget fanns i bakgrunden och mitt oroliga statarblod gjorde att jag ville flytta igen, nu till Närke!

Harry och jag var överens om att han skulle åka till Örebro på sin lättviktare för att skaffa jobb åt oss, helst på samma gård. Vi fick jobb i Härrvesta, Hackvad i Edsbergs socken, ca 1 mil söder om Fjugesta. Jag tog tåget från Tenhult till Hallsberg där bonden Edlund hämtade oss i sin gamla "Fordloppa", modell 1927. Jag hade nu lite mer pinaler att frakta, bl.a två cyklar. De gick som fraktgods.

Härrvesta, Hackvad hösten 1938.

Gården ägdes av ett barnlöst gammalt par. På gården bodde även en bror till bonden, en pensionerad fjärdingsman, samt Stig, en yngre släkting till bondfolket. Jag skötte lagården och dess tjugotalet kor. Harry och jag bodde i ett rum i en f.d statarkåk. Rummet var svårt att hålla varmt. Harry och jag var snart eniga om att vi bara skulle stanna på gården över vintern för att sedan försöka få något annat än drängjobb till våren. Jag hade nu 80 kronor i månadslön, jag tror Harry hade 60 kronor.

Den vintern läste jag ganska mycket böcker som jag lånade från biblioteket i Hallsberg. Några lediga helger cyklade Harry och jag och hälsade på Iris och Kalle i Hallsberg. Spelade också rätt mycket schack med både Harry och Stig.

Jag var nu på mitt tjugonde år och fick på våren 1939 kallelse om att mönstra i Fjugesta. Vid mönstringen ville de ha mig som kusk, vilket jag inte själv tänkte bli!

- Men du är ju jordbruksarbetare!

- Jag är lagårdsdräng och har aldrig kört hästar,

svarade jag. Det lyckades. Jag blev placerad som Livgrenadjär vid I 3 i Örebro (ska läggas ner 1991) med nummer 180 40/39, Fjugesta, tillhörande Kristinehamns rullförlingsområde.

Den 15 april slutade vi våra jobb och åkte då och sökte fabriksarbete, bl.a i Fellingsbro, Kvarntorp och på gasbetongfabriken i Yxhult, utan att lyckas. Efter någon dag fick jag arbete som plankbärare vid en såg, medan Harry åkte till Skara, där han så småningom fick jobb som byggnadsarbetare. Så skildes Harrys och mina vägar.

Kyrkbyn, Hallsberg april 1939.

Jag var nu inneboende hos Iris och Karl Rydmark.

Att vara plankbärare blev en ny och hemsk upplevelse. Jag var både för ung, vek och lång för att med "puta" på axeln bära långa 8x8 tums sparrar eller 5x10 tums furuplank, s.k Holländsk slipers, vägande 100 kilo eller mera! Trodde aldrig jag skulle klara den första arbetsveckan. Kände mig helt sönderbruten och kunde bara med stor möda ta mig ur sängen på morgnarna. Skulle tro att detta jobb var grundorsak till att min rygg 15 år senare måste opereras för diskbräck.

När jag efter några veckor både började bli tränad och van, var sågningen färdig för den våren och jag blev åter utan arbete. Hade då turen att få jobb som snickarlärling hos byggmästare Hjalmar Karlsson i Alm, som jag kände sedan min drängtjänst där 1936. Fick vara med om uppbyggnad av en nerbrunnen lagård i Kyrkbyn, som bondens 6-årige son bränt ner! Fick också vara med att hyvla spånor till taket.

Jag åkte två cykeltävlingar för Kumla Cykelamatörer den våren, en tävling i Örebro och den andra i Lindesberg. Sedan högg jag mig illa i höger ben då jag yxade "laskar" till hammarband. Eftersom jag inte kunde träna cykelåkning på en tid, blev dessa två tävlingar mina sista.

I augusti 1939 var byggnationen av lagården färdig och jag var återigen utan arbete. Som kuriosa kan jag nämna att 25 år senare blev denna lagård också nerbränd, nu av den förres son! Nu står där istället ett garage.

Nu plockade jag ner några av mina pinaler i väskan för att pröva min lycka i Skara över vintern, för sedan började rekryten i Örebro. Men jag åkte inte raka vägen till Skara, utan runt Vänern, för att få se litet av Dalsland också. Första dagen cyklade jag ca 20 mil över Kristinehamn och Karlstad och låg i en lada neråt Säfte över natten. Nästa natt låg jag över vid Vargön efter en dag med häftiga åskregn. Sedan var det bara 8 mil kvar till Skara.

Skolgatan, Skara hösten 1939.

Bodde här tillsammans med mina bröder Evert och Harry i en lägenhet med ett rum och kök. Evert arbetade då på Svalövs spannmålsmagasin och Harry med nybyggnad av kontor åt Slakteriföreningen i Skara.

Jag fick tillfälliga jobb. Var några dagar med en lastbil som samlade in s.k sortförsök åt Svalöv, som fanns på åtskilliga gårdar på Varaslätten. Just vid denna tidpunkt, 3 september 1939, angrep Hitler Polen och det andra världskriget hade startat.

Ytterligare tillfälliga arbeten jag hade var på byggen, bl.a valvgjutning på slakterikontoret i Skara. Jobbade med asfätläggning i drygt en månad och fick då köra en motordriven vält som man styrde med en lång stång. Då fick man vara på alerten så inget skadades.

I november 1939, då också Harry blev utan jobb, åtog vi oss upptagning av betor hos en bonde i Händene, ca 1 mil mot Lidköping. Där bodde vi i en ödestuga som vi hade väldigt svårt att hålla varm. Det enda kvällsnöjet vi hade, då vi saknade radio, var att spela schack.

När betskörden var klar, började vi med skogshuggning lite närmare Skara, så vi kunde cykla till jobbet från stan. Vi fick många hårda törnar i kylan och blåsten den vintern, som var både lång och kall. Vi hade dåliga kläder och usel huggutrustning. Vi kämpade med stora vresiga björkar som stocksågen knappt räckte igenom i en dalgång där en bäck rann längst ner.

Men även den vintern hade ett slut, och jag skulle nu börja rekryten i Örebro den 12 april 1940.

Till Hallsberg blev jag erbjuden att åka med en lastbil som skulle till Borlänge med slaktade grisar. Först begav vi oss iväg med lastbilen till Stentorps slakteri, där vi lastade i grisarna den 10 april. På hemväg över Billingen, på isiga vägar och med meterhöga snödrivor, blev vi påkörda av en Töreboda-lastbil. Jag var nära att få fötterna krossade då min sida av lastbilen blev intryckt. Efter bärgning och omlastning var det sena kvällen innan vi kom iväg mot Borlänge, omskakade och genomfrusna.

Jag följde med till Borlänge, dit vi kom på morgonen, sömniga och trötta. På eftermiddagen steg jag av i Hallsberg.

Nästa morgon hade jag hög feber och påssjuka och det var omöjligt för mig att inställa mig vid regementet. Men på TT-nyheterna klockan 8 meddelades det att samtliga rekryter i hela landet inte skulle inställa sig idag, utan invänta nya order! Tyskarna hade tre dagar tidigare, den 9 april, ockuperat både Danmark och Norge, så Sverige hade viktigare saker att brottas med än att ta hand om en massa rekryter! Alla kaserner var fulla av mobiliserade mannar.

Det blev en oviss och svår tid eftersom ingen visste hur länge man skulle få vänta på inryckning. Kalle Rydmark var redan inkallad, så Iris ville att jag stannade och hjälpte henne med hennes tre barn på 1, 2 respektive 4 år. Jag fick ta de jobb som fanns i Kyrkbyn, t.ex vedhuggning, grävning av trädgårdsland etc. Fick senare jobb vid en såg i byn, nu som framrullare.

Efter nästan tre månaders väntan kom så slutligen inryckningsordern mitt i stekheta sommaren: 8 juli skulle jag inställa mig.

I 3. Örebro 8/7 1940 - 19/1 1941.

Vi fick snabbutbildning för att efter bara tre månader kunna vara klara att försvara landet. Jag blev uttagen till kulsprutegevärsskytt, KG-skytt, som hade vissa förmåner mot att det var dubbelt så tungt att bära som ett vanligt gevär.

Fortfarande var det mycket folk på regementet, bl.a malajer som inte tycktes ha något att göra. De satt för det mesta på kaserngården med ryggarna mot varandra och köade, så vi rekryter fick svårt att hinna få mat i oss på den korta matrast vi hade. Några gånger hände det att man blev utan mat.

Turligt nog fanns inga uniformer till oss "att harva i", så vi fick vanliga blåkläder, blus och byxa, vilket var luftigt och skönt i den ofta stekande solen. Efter tre månader fick vi några dagars permis. Då passade jag på att åka till Skara och bl.a visa upp mig i min fina permis uniform, s.k modell ä (äldre), som vi var sista årskurs att få bära.

Efter avslutad permis fick vi rekryter fortsätta med vår utbildning fram till jul, då vi var klara. På permissionen över julhelgerna reste jag till Iris.

Efter inryckning igen den 8 januari 1941, insjuknade ca 2/3 av alla på bataljonen i en svår influensa, med hög feber. Vi fick då ligga kvar i kasernen i två veckor för att kurera oss. Det var en besvärlig tid. Den som inte orkade till matsalen blev utan mat om ingen frisk kamrat förbarmade sig att på "markan" eller i affär köpa något ätbart till den sjuke. Sista dagarna, då vi var på bättringsvägen, minns jag att vi fick lämna uppgifter om våra kropps mått och skonummer. Dessa mått är grunden för dagens mera passande kläder för både militärt som civilt bruk.

Då jag skrev dagbok under hela den tid jag var inkallad har jag en hel del information från den tiden. Det jag kommer att nämna i denna skrift är endast en kort resumé av de viktigaste händelserna i mitt krigarliv. För eventuellt mera detaljer hänvisas till mina dagböcker.

Jag var långt ifrån frisk när vi den 19 januari äntrade vår halmströdda godsfinka för att, likt djur i bur, fraktas iväg mot norra Värmland.

Hara. Ekshärad 20/1 - 28/3 1941.

När vi vid midnatt lastade ur i Torsby, trötta, hungriga och sjuka, visade kvicksilvret - 36 grader. Där stuvades vi in som sardiner i en iskall gengasbuss. Klockan 3 på morgonen var vi framme vid Hara missionshus, ca 3 km norr om Ekshärad. Missionshuset skulle bli vår förläggning de närmaste 2 månaderna. Huset låg alldeles vid Klarälven.

Så fort jag någonsin kunde lade jag mig ner på golvet i min päls, för att försöka sova. Hade nästan somnat när någon sparkade mig och sa att jag skulle ut och lossa 2 trossbilar!

De närmast följande veckorna var minst sagt besvärliga. Jag tålde inte luften i den starka kylan och fick närmast astmaliknande hostanfall, i övrigt kände jag mig allmänt krasslig. Doktorn kunde tyvärr inte hitta något (större) fel på mig.

Här uppe i norra Värmland fanns det gott om snö, så nu fick jag lära mig att åka skidor. Skidåkning utan last är en sak, men med en tung vapenarsenal kan det ibland gå åt pipan i nedförslöpporna. T.ex när man skulle svänga med skidorna, då man hade KGt på axeln, då ville liksom inte skidorna svänga, trots att jag ville och då gick det som det gick! Man stod på huvudet i meterdjup snö och efter kom kulsprutegeväret och slog en i skallen!

I slutet av mars pågick en 8 dagars manöver, då vår bataljon var fördelningsreserv. Då var vi ständigt i rörelse, ofta utan vare sig kokvagn eller tält. Dessa kom ofta på villovägar, tyvärr. Fram i mars hade jag så äntligen blivit av med den plågsamma hostan.

Värnäs. Stöllet 28/3 - 10/5 1941.

Efter manövern fick vi flytta till Värnäs, strax norr om Stöllet, som också låg vid Klarälven. Vår grupp på 11 man låg i ett rum på andra våningen i en gammal stuga.

Den 6 april lyckades jag få 14 dagars s.k krigstjänstledighet. Jag åkte då till Vintrie i Limhamn, strax söder om Malmö, där Inga Karin Silov bodde i sitt föräldrahem. Jag hade sällskapat med henne sedan hösten 1939 då hon arbetade på ålderdomshemmet i Kyrkbyn. Hon hjälpte nu sin gamla mor. Fadern, en f.d fanjunkare, vårdades på Lunds lasarett.

Resan tog över ett dygn med ett s.k permittent tåg. I Kil och Sävenäs fick vi kaffe och bullar av lottorna.

Under tiden i Lund var vi bl.a till hennes far på Lunds lasarett samt till hennes 6 bröder som bodde i Limhamn och Malmö. Flera av hennes bröder hade varit duktiga brottare så det gällde att se upp! Sista dagen gick vi länge på museet i Malmö. När vi sedan skiljdes vid Malmö central, var det för sista gången ...

Efter återkomsten till Stöllet i Värmland, hade vi drygt två veckor kvar innan hemtransport. Under den tiden hade vi diverse övningar som avslutades med en manöver under marschen till Torsby. Då fick vi slåss mot Hälsinge Regemente, som hade "heta" gubbar. En av dessa gubbar försökte rycka till sig mitt KG, men aj-aj, han brände sig svårt på händerna då pipan var glödhet. Jag hade nämligen avlossat flera magasin i snabb följd strax före. Till sist började någon skjuta skarpt mot en stenbro där stridsdomarna stod och "bedömde" slaget. Det var otäckt att höra när kulorna smattrade mot stenarna. Snart blåstes det därför eld upphör, fastän det egentligen var tänkt att manövern skulle pågå hela natten. Vi fick sätta upp tälten och vila några timmar innan vi fortsatte vår marsch mot Torsby.

Efter en sömnlös natt i godsfinckan var vi i Örebro nästa eftermiddag. Vi marscherade ca 1 mil till Esplunda gård, vid Glanshammar, där vi efter en vecka i tält på en lerig åker, muckade den 17 maj 1941.

Jag visste att jag snart skulle göra en månads vaktjänst i Glanshammar, så jag var mycket tveksam till vad jag skulle göra tills dess. Hade inget arbete att återgå till heller. Så jag stannade i Hallsberg och tog de småjobb som kom i min väg.

Den 12 juli började min vaktmånad. Det betydde att man fick gå vakt, samtidigt som man gjorde allehanda arbeten, typ rengöring och underhåll av all material, från hästkärra och kokvagn till strumpor och skor. Allt förvarades i den stora ödelagården och logen. Den 9 augusti muckade jag.

Under tiden i Glanshammar hade jag lyckats få jobb i Karlskoga, med kabelgrävning åt Televerket. När jag kom dit visade det sig omöjligt för mig att få tag i logi! Det var febril verksamhet inom alla områden, inte minst inom byggbranschen. Bl.a vid Bofors i Karlskoga och Björkborn (där flera personer fick sätta livet till vid en stor explosion året innan).

Eftersom jag inte ville åka tillbaka till Hallsberg, fortsatte jag på vinst och förlust till Staverön i Visnums-Kil, där Robert Johansson var bonde. Robert var andre ersättare vid mitt KG under beredskapstiden i Värmland. När vi skiljdes åt sa han att jag var välkommen till honom som dräng om jag inte hittade något annat arbete.

Han var västgöte från Broddetorp i Stenstorp där även AGAs uppfinnare Gustav Dahln växte upp en gång.

Efteråt kan man lugnt konstatera att slumpen styr det mesta här i världen. I 20 år blev jag sedan kvar i Värmland som en följd av detta arbete. Jag började få ro efter många oroliga år. Hade säkerligen ännu varit kvar i Värmland om inte andra orsaker kommit in i bilden.

Staverön, Visnums-Kil, Kristinehamn augusti 1941.

Gården som Robert och en kamrat hade köpt året innan var ganska misskött. Den låg några km från Väneren, vid sjön Noret. Roberts kamrat hade ledsnat på gården och tänkte flytta till Stockholm. Robert och hans fru Olga var i 35 års åldern, hade 3 barn; Sture 9 år, Kent 2 år och Kerstin 1 år. På gården fanns också en "piga" på drygt 17 år som hette Gladys Nilsson. Hon skulle något år senare bli min fru!

Staverön var ganska stor, med åkrarna spridda mellan skogsområden. Dessa skogar höll vi ständigt på med avverkningar i, mellan de andra göromålen, för att få pengar till alla skulder Robert hade att klara av. Gården saknade på den tiden elström, men det drogs fram året därpå.

Redan den 5 december var det dags för en ny beredskapsperiod. Denna gång för att försvara Bråviken.

Graversfors 5/12 1941 - 18/2 1942.

Vår förläggning var i Graversfors skola, nordväst om Åby. Vid det här laget var jag ganska rutinerad i lumpen, t.o.m på att åka skidor.

Från julen 1941 har jag en upplevelse som jag tänkt på många gånger genom åren. Att jag, som hellst ville försvinna i mängden, den julaftonen för jämnt 50 år sedan vågade handla självständigt!

Dagen före julafton påbörjade jag ett dygns vakttjänst. Mitt sista pass var mellan klockan 16 - 18 på julafton. Klockan 17 var det samling i stora lektionssalen för en s.k kompaniafton, där några lottor i byn skulle servera. På skolgården stod sedan dagen före, tre tält med en arrestant i varje. Där skulle de vara på sin fritid i 6 dygn som straff för olika saker t.ex för fylleri.

Medan timmarna gick malde mina tankar över de som satt i arresten och inte skulle få vara med på kompaniaftonen på kvällen. När jag blev avlöst klockan 18 hade jag fattat mitt beslut. Jag gick till tälten och bad arrestanterna följa mig in. De var tveksamma, men när jag sa att det var en order följde de med. Väl inne, ställde jag mitt gevär och vi gick in i salen. Där blev det dödstyst.

- Här kommer jag med arrestanterna!

Jag såg att kapten bleknade. Han sa:

- Vet Apèll vad det kan kosta?

- Jag har tänkt både mycket och länge men tar risken, svarade jag. Efter någon sekund sa kapten:

- Det är julafton, var så goda, hoppas att lottorna har något till er!

Han var märkbart lättad och alla applåderade! Vi fick risgrynsgröt och efter underhållning av egna förmågor fick vi senare kaffe och tårta.

Under julaftonskvällen bestämde jag mig för att nästa morgon ta "bondpermis" och försöka åka till Kärrs skola där Gladys bodde då. Mina kamrater lovade att hjälpa mig om de kunde. Efter en snabb frukost hann jag precis med 8-tåget. Efter tågbyte i Hallsberg kom jag till Kristinehamn vid 15-tiden. Då visade det sig att det inte gick någon buss på juldagen! Efter mycket besvär fick jag låna en cykel av Karl Engström och trampade de tre milen i bara uniform och båtmössa i 15-gradig kyla! Inga affärer eller kiosker var öppna på juldagen.

Det var otroligt skönt att få komma in i stugvärmen och få mat. Därefter cyklade Gladys och jag till Staverön, då vi kom fram var det sena kvällen.

Redan klockan 8 nästa morgon startade jag återresan med bussen till Kristinehamn. Vid tågbytet i Hallsberg träffade jag Georg (han var gift med Karl Rydmarks syster) och han gav mig 10 kronor! Framåt kvällen var jag åter i Graversfors efter min i särklass mest händelserika julhelg!

Jag minns också med obehag den meningslösa skidmanövern till Östra Husby, den 25 januari 1942. Just denna dag räknas numera som den särklassigt kallaste dagen i hela Sverige under de senaste 100 åren! Nästan 4 mil att åka på skidorna, i 34 gradig kyla! Och inte nog med det! Det blåste upp till 18 sekundmeter i byarna! 105 man av bataljonen förfrös en eller annan kroppsdel eller blev magsjuka vid den hemska manövern. Själv förfrös jag vänster handled svårt, efter att ha hållit upp pälskragen med handen mot stormen, utan att tänka på att det blev en glipa mellan ärm och handske.

Den 18 februari var åter vår utrustning inlämnad i Glanshammar och jag återvände till mitt jobb på Staverön.

Staverön, Visnums-Kil, Kristinehamn februari 1942.

På våren blev Gladys hembiträde hos lärarinnan Magnusson i Medhamn. Jag själv stannade på Staverön till hösten. Eftersom Robert kunde klara sig själv över vintern, tog jag jobb som skogshuggare i Granbergsdal fram till jul.

Granbergsdal, Karlskoga hösten 1942.

Granbergsdal låg ca 1 mil norr om Karlskoga. Här bodde 6 - 7 man samt en kock, i ödetorpet Jungfrubodarna, ca 5 km in i skogen!

Jag tjänade rätt bra genom hårt slit med rätt verktyg. Jag lämnade inte torpet på 6 veckor, och under den tiden fick både hår och skägg växa. Jag mötte Gladys vid tåget i Karlskoga och vi firade julen tillsammans med Iris och Kalle i Hallsberg. På julafton 1942 var Gladys och jag in i Örebro och köpte våra förlovningsringar!

Efter nyår fortsatte jag med skogsarbete, nu i Järle, mitt emellan Örebro och Lindesberg. Detta arbete höll jag på med tills i mitten av februari, då jag återvände till Staverön för mer skogsavverkning.

Staverön, Visnums-Kil, Kristinehamn februari 1943.

Redan den sista februari fick både Robert och jag genom radion en s.k snabbinkallningsorder som sade att vi redan nästa dag, 1 mars, skulle infinna oss på Tekniska gymnasiet i Örebro.

På Tekniska gymnasiet i Örebro utrustades vi och transporterades sedan till Fogdhyttan, Nordmark, ca 1 mil norr om Filipstad, där vi låg i tält hela tiden (4 veckor). Sista veckan avslutades med en hård manöver, men den 30 mars avrustade vi vid Lillån, norr om Örebro. Fortsatte sedan med jobbet på Staverön, dvs avverkning i skogen och vårbruket.

I juni 1943 beslutade jag att försöka få jobb på något bygge i Kristinehamn, för nu var det full fart inom byggbranschen. Gladys var redan i stan som jungfru åt ingenjör Mats Larsson.

Men som f.d jordbruksarbetare var det omöjligt att bli byggnadsarbetare utan att bluffa. Arbetsförmedlingen i Kristinehamn gav mig faktiskt det rådet! Jag åkte till Hallsbergs förmedling och bad om ett intyg. Jag hade ju trots allt varit på ett lagårdsbygge där! Utan minsta krångel fick jag mitt papper och nu fick jag genast jobb i Kristinehamn.

Kristinehamn sommaren 1943.

Jobbet gällde uppbyggande av den nerbrunna lager- och jäskällaren vid Kristinehamns bryggeri. Första veckan bodde jag på Gamla Kyrkogatan, sedan på Tegelslagaregatan, där jag delade rum med en arbetskamrat från Ambjörby, Gustav Karlsson.

Den sommaren och hösten funderade jag mycket på att börja läsa på NKI, till verkmästare, sedan eventuellt till byggnadsingenjör. Men de osäkra tiderna med alla inkallningar, och min egen rädsla för att misslyckas, gjorde att inget blev av.

Gladys och jag hade redan beslutat att gifta oss, så vi sökte efter en lämplig lägenhet i stan. Men det visade sig nog så svårt att hitta en nu när folk från landet strömmade till stan.

På nyårsaftonskvällen klockan 18.00, 1943, vigdes Gladys och jag i Visnums-Kils prästgård av kommunister Mjörning. Det var bister kallt när vi, tillsammans med Gladys syster Linnea och kusinen Ellen Engström som vittnen, vandrade den dryga kilometern till prästgården.

Efter vigseln bjöd prästen på kaffe och när vi var tillbaka till Kärr, vankades kaffe och tårta tillsammans med en bekant familj till Gladys mor, Hilda. Dessa tillsammans med Hilda var pingstväänner. Hilda var vaktmästare och städerska vid skolan i Kärr och hade en liten enrumslägenhet i skolans gavel.

Framåt våren 1944 hade Gladys mage "växt" så mycket att hon måste sluta hos ingenjör Larsson i Kristinehamn och flytta hem till sin mamma i Kärr. Den 24 maj såg sedan vår son Mats dagens ljus. Han föddes ca en månad för tidigt.

Bara drygt två veckor efter Mats föddes, fick jag en ny snabbinkallningsorder. Min hyresvärd kom cyklande till Kärr med expressbrevet, som hade kommit strax efter att jag cyklat ner till Kärr en lördag eftermiddag. Det var bara för mig att ta bussen tillbaka till Kristinehamn och sedan fortsätta på tåget. Denna gång skulle jag infinna mig på en kombinerad bevaknings- och arbetsbataljon, den s.k Köpings bataljonen.

Vi blev utrustade på gården Husta, strax utanför Köping. Vi var några stycken ungdomar på varje kompani som skulle "sätta fart" på resten av manskapet, dvs "gubbar" mellan 40 - 47 år. Iris och Kalle bodde vid den här tiden i Köping, så jag kunde ligga där två nätter innan det återigen bar av till Värmland.

Billtegen 10/6 - 2/9 1944.

Vi låg i tält en bit från Billälven, ca 3 km från norska gränsen, väster om Helgebodafors, drygt 1 mil norr om Charlottenberg. Uppgiften var att bevaka gränsen samtidigt som vi skulle bygga nya värn och tankshinder och förstärka de gamla befästningarna.

Det var verkligen hårt att åter ligga i det militära, nu när jag hade både familj och ett bra arbete, dessutom till råga på allt var det ju sommar! Ett stort plus var att vi emellertid hade tillgång till cyklar, så vi slapp allt meningslöst traskande, mil efter mil. På min cykel fanns det en särskild ställning för mitt kulsprutegevär, så jag kunde åka relativt löst och ledigt. Och cykla hade jag ju inte svårt för!

Genom ett intyg från prästen i Visnums-Kil, lyckades jag få 2 dagars permis och 2 resdagar, för att närvara vid dopet av Mats. Söndagen 16 juli bar en nervös mormor Hilda fram Mats till dopet.

Det blev en lång och seg tid innan vi fick återvända till Husta för avrustning och muck. Mucken kom till slut, 2 september 1944.

Nu var "mitt bygge" i det närmaste färdigt, så det gällde att skaffa nytt jobb innan vintern. Jag och bohuslänningen Arne Karlsson cyklade till A 9 i Kristinehamn, som då var under uppförande. Där fick vi jobb med att uppföra 4 stora varmgarage, 2 kallgarage samt stor tvätt- och smörjhall.

Östra Haaf, Kristinehamn oktober 1944.

I oktober lyckades jag äntligen få hyra en gammal knektstuga vid Haaf, intill järnvägen söder om stan. Gladys, Mats och jag flyttade in på min 25-årsdag, den 29 oktober. Vi hade en liten kombinerad inflyttnings- och födelsdagsfest för ett par kamrater som hjälpt till vid flytten.

Det blev sannerligen inte någon lyxtillvaro i knektstugan, kallt och dragigt som det var. Jag steg många nätter upp med jämna mellanrum för att hålla fyr i vår lilla plåtkamin i kammaren. Lille Mats kunde sällan vara på golvet då temperaturen ibland var så låg som + 10 grader.

Den 10 februari 1945 blev jag åter inkallad. Nu till en pluton på 44 man, s.k fria jägare eller "partisaner", som Örebro området uttagit att tillsammans med en pluton från Karlstad och en från Falun, utbildas vid I 13 i Falun. Vi blev de första soldater med den utbildningen i Sverige. Skulle tro att nutidens fallskärmsjägare och kustjägare är en fortsättning på vår utbildning. Det ingick en toppenfin utrustning, allt var nytt! Jag blev uttagen till pionjär (sprängare) i min grupp och hade nu automatgevär (AG).

I 13 Falun 10/2 - 9/3 1945.

Det var hårda övningar med idel elitsoldater som året innan gjort rekryten. De var idrottsmän på ett eller annat sätt. Ganska underligt, men förra året var jag yngst i Köpings batajon, nu var jag bland de äldsta av dessa 44 uttagna män och uttagen bland så många tusen!

Månaden avslutades med en dryg veckas manöver kring Siljan, den största och hårdaste manövern dittills i Sverige. Ca 50000 man deltog i manövern och vår pluton skulle luftlandsättas på Siljans is. Men genom mildvädret just då, kunde flygplanen inte landa, så vi fick åka lastbil dit istället och det kändes snopet. Om vi hade landsatts av flygplanen, skulle vi varit den första meniga truppen i Sverige som flygtransporterats. Hade det varit krig hade vi fått hoppa i fallskärm!

Vid återkomsten till Örebro fick vi avrusta i Hagaby. Avrustningen tog bara en dag.

Världskriget upphörde så äntligen i maj 1945.

Fortsättningsvis ska jag fatta mig väldigt kort i denna skrift och endast sammanfatta det som inträffat, då mina upplevelser även till stor del finns hos mina barn.

Vi flyttade till andra sidan järnvägen om Haaf i februari 1947, till det f.d prästbostället Västra Haaf. Där föddes Silvy i augusti 1948 och Gert i februari 1950.

I september 1954 blev jag inkallad en sista gång. Jag var då en månad i Örebro. Även denna gång avslutades militärlivet med en veckolång manöver i Dalarna. Jag var då degraderad till ordonans vid Battstaben i Söderbärke folkets hus.

I slutet av november 1954, då Rune var nyfödd, flyttade vi till Smedbyvägen i Kristinehamn. Redan då hade jag svåra besvär med min rygg. Ryggbesvären kulminerade sommaren 1955, då jag gick sjukskriven 2 månader innan jag opererades för diskbräck i oktober.

Strax före jul 1956 flyttade vi in i villan på Andersforsvägen 18, Kristinehamn, som jag hade byggt på min fritid under sommaren, trots dålig rygg!

På våren 1957 hade Gladys klara symptom på reumatisk värk, som 1958 bröt ut med full kraft. Två månader under 1958, maj och september, var hon på sjukhus. Dessa sjukhusvistelser följdes av många fler under de återstående 24 åren av hennes liv.

Till sist något om de större jobb jag hade under den tid vi bodde i Kristinehamn:

Ny lager- och jäskällare vid Bryggeriet (efter brand)	1943 - 1944
Bygga av garage samt tvätt- och smörjhall vid A 9	1944 - 1945
Om- och tillbyggnad av gamla Furu Plywood	1946 - 1947
Bygga av 3 st HSB-hus vid Västgötagatan	1947 - 1948
Nybyggnad av Furu Plywood efter branden	1948 - 1949
Ölutkörare vid Kristinehamns Bryggeri	1949 - 1952
Lastbilschaufför hos Tekniska Byggnadsbyrån	1952 - 1954
Olika jobb vid Cementgjuteriet, Albinmotor, utbyggnad vid Slakteriet, förstärkning av järnvägen mellan Degerfors och Svartå	1954 - 1957
Ombyggnad av stadshotellet, nybyggnad vid lasarettet samt renovering av 2 banker	1958 - 1961

Torsdagen den 27 april 1961 flyttade jag med hela familjen till Silverdalen i Småland, där jag fått jobb som murare på Pappersbruket. Även Mats och Silvy fick snart jobb där. Jag var murare på pappersbruket till 1973, då ryggen sa definitivt stopp. Återstående tiden till min pensionering 1984, var jag portvakt vid Pappersbruket. Som pensionär flyttade jag sedan till Ankarsrum där jag bl.a författat dessa rader.

Ankarsrum i februari 1992

Gösta Apell

VAR JAG HAR BOTT MELLAN ÅREN 1919 - 1945

<u>Uppehållseort</u>	<u>Från</u>	<u>Till</u>
Torpet Nybygget, Essunga [1]	29 oktober 1919	1920
Torpet Träshagen, Bäreberg [2]	1920	hösten 1923
Götala herrgård, Skara [3]	hösten 1923	oktober 1924
Stora Lund, Lundsbrunn [4]	oktober 1924	oktober 1925
Tomten, Sil, Götene [5]	oktober 1925	oktober 1926
Haggården, Kinnemalma [6]	oktober 1926	våren 1927
Godset Ölanda, Istrum [7]	våren 1927	oktober 1928
Ranåker, Skånings-Åsaka [8]	oktober 1928	oktober 1929
Östtomten, Stenum [9]	oktober 1929	1 november 1931
Bockaskede, Öglunda [10]	1 november 1931	juni 1932
Godset Ölanda, Istrum [11]	juni 1932	30 november 1934
Kvarnen, Istrum [12]	30 november 1934	1 maj 1935
Ekås, Stenum [13]	1 maj 1935	15 maj 1935
Näås, Eggby [14]	15 maj 1935	1 november 1935
Gångarebo, Vättilösa [15]	1 november 1935	15 april 1936
Alm, Hallsberg	15 april 1936	1 november 1936
Finnåker, Fellingsbro	1 november 1936	december 1936
Hallsberg	december 1936	april 1937
Pökan, Hörnebo, Tibro	april 1937	juli 1937
Borgås, Säro	juli 1937	juli 1937
Backegården, Bogla	17 juli 1937	hösten 1938
Härrvesta, Hackvad	hösten 1938	15 april 1939
Kyrkbyn, Hallsberg	15 april 1939	augusti 1939
Skolgatan, Skara	augusti 1939	april 1940
Kyrkbyn, Hallsberg	april 1940	juli 1940
I 3, Örebro	8 juli 1940	19 januari 1941
Hara, Ekshärad	20 januari 1941	28 mars 1941
Värnäs, Stöllet	28 mars 1941	10 maj 1941
Esplunda gård, Glanshammar	10 maj 1941	17 maj 1941
Esplunda gård, Glanshammar	12 juli 1941	9 augusti 1941
Staverön, Visnums-Kil, Kristinehamn	augusti 1941	hösten 1942
Graversfors	5 december 1941	18 februari 1942
Granbergssdal, Karlskoga	hösten 1942	december 1942
Järle, Örebro	januari 1943	februari 1943
Staverön, Visnums-Kil, Kristinehamn	februari 1943	juni 1943
Fogdhyttan, Nordmark	1 mars 1943	30 mars 1943
Gamla Kyrkogatan, Kristinehamn	juni 1943	juni 1943
Tegelslagaregatan, Kristinehamn	juni 1943	29 oktober 1944
Billtegen, Charlottenberg	10 juni 1944	2 september 1944
Östra Haaf, Kristinehamn	29 oktober 1944	februari 1947
I 13, Falun	10 februari 1945	9 mars 1945

Not: Siffrorna inom hakparentes [] hänför sig till samma siffror på kartorna i bilaga 3.

Bild 1. Mormor Anna Petronella, född Ax, (1852 - 1924) och morfar Andreas Ahlkvist (1847 - 1936). Fotografiet är taget i Harburg, Tyskland, vid deras förlovning år 1878. Deras enda barn var min mor, Anna Maria (Maja) Karolina (1881 - 1934), född i Harburg.

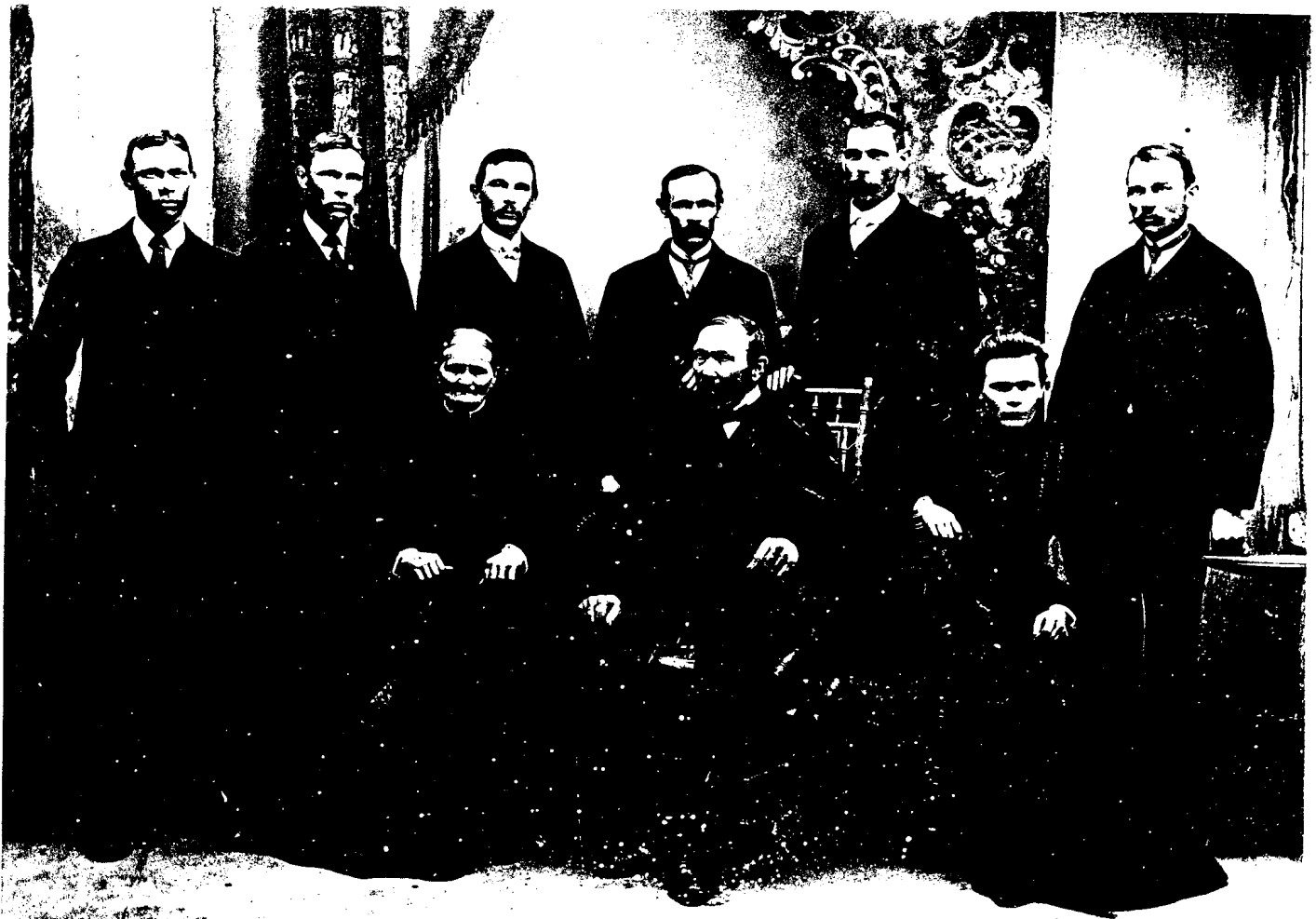

Bild 2. Min fars syskon fotograferade på min farfars 70-årsdag 1911 i Axvall. Stående från vänster: Ivan (1890 - 1975), Gustav (1887 - 1985), Hjalmar (1883 - 1975?), min far Albin (1877 - 1929), Karl (1873 - 1948) och Alfred (1875 - ca 1960). Sittande från vänster: Min farmor Anna-Kajsa (1847 - 1921), farfar August Apell (1841 - 1930) och faster Mathilda (1885 - 1978).

Bild 3. Fotografiet är taget på familjen Albin Apell, vid torpet Träshagen, Bäreberg sommaren 1923. Från vänster Maria (1881 - 1934), Bertil (1921 - 1989), Albin (1877 - 1929), Mimmie (1904), Harald (1908 - 1982), Iris (1912), Evert (1910 - 1975), Gösta (1919) och Harry (1917). Kläderna som vi barn bär på har mor sytt.

Bild 4. Broder Evert och min son Rune vid ödetorpet Träshagen 1967.

1927

Bild 5. Från min far Albins 50-årsdag den 3 juni 1927, på Ölanda, Istrum. Stående från vänster: Farbror Gustav Apell, Evert, faster Mathilda, Iris, Mimmie, faster Hilda, farbror Ivan. Sittande från vänster: Farbror Karl, far Albin, Bertil (i knät), mor Maria, Rune (i knät), morfar Andreas Ahlkvist, Gösta och Harry (i gräset) samt en flicka utanför familjen från Mimmies pigttjänst.

1927

Bild 6. Foto från min far Albins 50-årsdag den 3 juni 1927, Ölanda, Istrum. Från vänster (högst upp på stenen): Iris, Evert och Mimmie. Längre ner: Harry, Gösta, Bertil samt en flicka från Mimmies pigttjänst.

Bild 7. Foto från min far Albins 50-årsdag den 3 juni 1927, Ölanda, Istrum. Bakre raden från vänster: Iris, Evert, Mimmie. Främre raden: Gösta, Bertil, Albin, Maria, Rune och Harry.

STENUMS SKOLA 1930

Bild 8. Stenums skola 1930. Jag står helt i skuggan längst upp till vänster.

Bild 9. Iris och Karl Rydmark
vid Nätekulla, Ölanda 1933.

Några lantarbetare på Ölanda som just plockat upp sin egen stat med potatis och poserar för fotografen framför vagnen. Bilden togs på 1930-talet. 1934

Bild 10. Tidningsurklipp från Skaratidningen från slutet på 1970-talet. Bilden är från Ölanda gård 1934. Knästående i mitten är Gösta Apell och broder Rune finns på lasset.

Bild 11. Utanför Alvastra klosterruin 1934. Från vänster: Bröderna Harald, Bertil, Harry och Gösta.

SYSKON APPEL 1935 BRÄNNINGSHOLM

Bild 12. Bränningsholm, Istrum 1935. Från vänster: Syskonen Evert, Harry, Harald, Gösta, Rune, Iris och Bertil.

Bild 13. Gösta vid Klevarp, mitt mellan Tenhult och Jönköping 1938.

1938

1938

Bild 14. Gösta med 1938 års cykelpriser. Backegården, Bogla.

Bild 15. Gösta på vakt vid Graversfors skola, julafton 1941.

Bild 16. Gladys och Gösta vid
Medhamn, Visnums-Kil 1942.

1942

Bild 17. Mats och Gladys utanför knekt-
stugan, Östra Haaf, Kristinehamn 1945.

1945

Bild 18. Mats, Gert och Silvy utanför Västra Haaf, Kristinehamn 1951.

Mats

Gert

Silvy

1951

Bild 19. Silvy, Mats (med Rune i knät) och Gert med kusinerna Pelle och Lasse bakom. Kortet är taget på Smedbyvägen, Kristinehamn 1955.

02-18

1955

Statarna – jordens fördömda

Bilaga 2, sida 13

En gammal statare minns sin barndom:

”Mor fick värk så hon inte kunde mjölka. Far sade då till förvaltaren hur det var med mor. Jaha, sade han, kan hon inte mjölka är du också fri. Avskedad med detsamma. Mor gick upp och förödmjukade sig och bad, att vi skulle få stanna. Nej, har jag sagt, blev svaret hon fick. Följden blev, att vi en kall vinterdag stodo utanför vår stuga med vårt lilla bohag.”

Västerriks-
tidningen

24 juli 1990

Händelsen utspelades på Bol-
lerups gods i Skåne i januari 1880
– en bild från ett svunnet Sveri-
ge. Men upplevelsen av för-
ödmjukelse, fattigdom, slit och
kulturell torftighet går igen i den
mängd skildringar som finns om
statarnas liv intill den dag syste-
met slutgiltigt förpassades till hi-
storien.

En del statare hade tur, de
kom till bra gårdar. Men för de
flesta förblev tillvaron ett tröst-
löst kretslopp av årliga flyttning-
ar och tungt arbete för andras
räkning utan stort hopp om för-
ändring. Statarna var landsbyg-
dens proletärer.

Tjänstehjon

Statarväsendet hade rötter i
den medeltida lego- och tjäns-
tehjonsstadgan men växte fram
på allvar under 1700-talet. Med
1800-talets befolkningstillväxt
och brist på jord befästes det yt-
terligare.

Särskilt utbredd var det i Syd-
och Mellansverige där de stora
godsen och gårdarna låg. Runt
1920 fanns omkring 26 800 man-
liga statare. De allra flesta hade
hustru och barn varför klassen
som sådan var fyra-fem gånger
större. Under 30- och 40-talet
minskade antalet relativt snabbt
men ännu 1945 var över hälften
av lantarbetarna i Sörmland och
Östergötland avlönade med stat.

Statarsystemet innebar att gif-
ta män årsanställdes för jord-
bruksarbete. Hustrun förutsattes
ha mjölkningsplikt. Författaren
Ivar Lo-Johansson såg i detta en
rest från den uråldriga träldomen
då mannen såldes med hela sin
familj.

Lönen bestod till största delen
av naturaförmåner, stat. Följden
blev att stataren knöts hårdare
till sin arbetsgivare än andra ar-
betare. Staten var densamma
oavsett familjens storlek.

Statarbarn blev vanligen själva
statare. Andra kom från bonde-
och torparhem men hade tving-
ats till detta sociala kliv neråt ef-
tersom det inte fanns plats där-
hemma. Att skaffa eget torp kos-
tade pengar.

Kaffepaus i vårbruket, Lovö socken i Uppland 1938. Statarna, skrev Ivar Lo-Johansson, föll in djurens, jordens och årstidernas långsamma rytm. Sällan fanns bland dem några brushuvuden.

Oskummad mjölk

Naturalön var det vanliga före pengahushållningens tid men för ingen grupp levde systemet kvar

så länge som hos statarna. Oxen och hästen ersattes av traktorn men för statarna stod tiden still.

När kollektivavtalet slöts 1944–45 såg staten ut som följer: 500 kg råg, 400 kg vete, 100 kg korn, 300 kg blandsäd, 50 kg ärtor och 1 460 liter oskummad mjölk. För detta förutsattes de hålla egen gris. Tidigare ingick ofta sill varför ett öknamn på statare blev "sillklippare".

Bostaden skulle vara minst 35 kvm, dessutom tillkom 20 kvm ved, förvaringsutrymmen, tvättstuga, torrdass, ett litet potatissland, hönsbarn och vatten. Skjuts var gratis vid sjukdom och begravning.

Till detta kom en liten kontantlön. Vid krigsutbrottet 1939 värderades den totala årslönen, pengar plus stat, till 1 462 kronor för den största och lägst betalda gruppen.

Men ofta försökte husbonden schacka. En statarhustru minns hur det gick till vid Nortuna gård i Västmanland på 1920-talet:

"Patron J. skulle först se hur stor skörden blev för att veta vad han kunde betala. När han så fått grödan inbärgad måste han vänta för att höra hur högt priset blev på säden. När arbetarna väntat så länge var det nästan för sent att få ny plats och så kunde patron betala precis efter behag."

Löss och trångboddhet

Kvaliteten på livsmedlen var ofta dålig. Veden sur. Men det var de usla bostadsförhållandena i statarlångor och ruckel som väckte mest upprördhet när statarnas situation blev mera allmänt känd. De bostäder som erbjöds de vanligen barnrika familjerna var många gånger råa och kalla kyffen, sällan större än ett rum och kök. Där fick ibland upp till nio personer tränga ihop sig.

Lössen var ett gissel. Statarhustrun från Nortuna igen:

"Lägenheten var så full av vägglöss att de ramla ner rakt på bordet i maten många gånger. Hela byggnaden var lika full av ohyra men ingen ville säga något till arbetsgivaren. Då det blev sommar blev det alldeles olidligt att kunna bo där. Det myllrade av miljoner vägglöss. Männan

flyttade ut på foderskullen. Men vi fruntimmer och barn fick vara kvar bland krypen."

"Käre oxen, gå sakta"

Statarlivet reglerades av vältingklockan som kallade till arbete och vila. Från Ösmo finns en ramsa som sjöngs till klockans rytm:

Käre oxen gå sakta/Jag fick välting å inge brö/Du fick halm å inge hö/Käre oxen gå sakta.

Arbetsdagen varade tio till fjorton timmar och började ofta vid 4–5-tiden på morgonen. Kreaturen krävde ständig skötsel. Åttatimmarsdagen infördes 1919 men gjorde undantag för jordbruksarbete. Först 1936 begränsades arbetstiden – till tio timmar.

Ändå var det kanske statarhustrun som slet mest ont. Att hon åtog sig mjölkning var en förutsättning för tjänst. Mjölkningssplikten, den vita piskan, innebar total bundenhet året runt. Arbetet skulle utföras tre gånger om dagen med början i ottan. Varje kvinna kunde ha upp till femton kor på sin lott och varje pass tog runt två timmar. År 1939 betalades 1,4 öre litern eller 60 kronor i månaden.

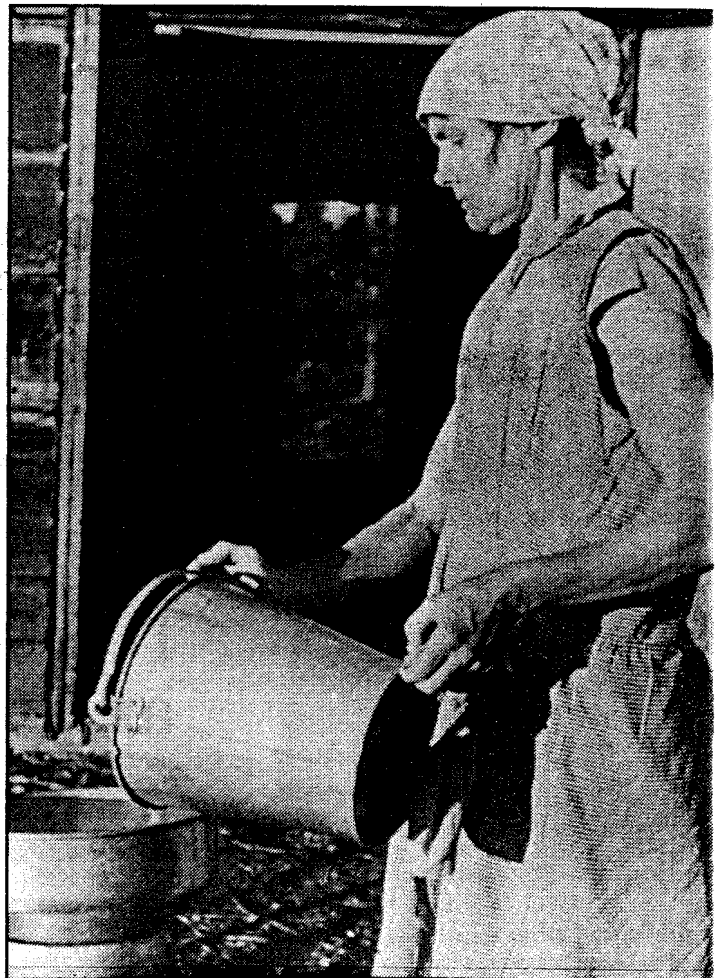
Därtill skulle hustrun ansvara för barn och hushåll utan några som helst bekvämligheter. Statarkvinnorna slet ut sig i förtid.

Att byta plats i hopp om bättre villkor på en annan gård var i stort sett vad som stod statarna till buds. Bara så kunde de protestera mot sin situation och ge sig själva illusionen av att kunna påverka sin tillvaro.

Varje år i slankveckan, sista veckan i oktober, skakade de torftiga flyttlassen fram över leriga vägar, kanske längs det klassiska statarstråket över Hjulsta färja mellan Uppland och Sörmland. Det fanns statare som flyttade ett 50-tal gånger under sin livstid, ofta för att finna det nya stället lika trööstlöst som det förra.

De stora jordbruken krävde många händer. Det är höst och rovarna skall skördas. Statarna vid Österbodarne gård utanför Alingsås har grupperats framför fotografens kamera. Ögonblicket därpå skingras de för att fortsätta sitt tunga arbete. Bilden från 1916.

Statarkvinnorna var kanske de som slet mest ont. Över sig hade de den vita piskan, mjölkningssplikten, flera gånger om dagen, året runt med början i ottan. Med knappa resurser skulle de an-

Med mössan i hand

Men statarlivet präglades inte bara av svåra yttre villkor. Ivar Lo-Jhansson pekar i sina uppmärksammade reportage från 30-talet på den kulturella torftigheten, den känsla av maktlöshet och liknöjdhet som var spridd bland jordens och ladugårdarnas folk. De var vana att stå med mössan i hand.

I ett Sverige där politisk agitation och social medvetenhet ställde krav på ett värdigare liv förblev statarna länge en eftersatt grupp. De var spridda på många håll, genom sin löneform var de hårdare bundna till sin arbetsgivare än industriarbetarna och det tog längre tid för nya tankar att få fotfäste på landsbygden.

När den första stora lantarbestrejken bröt ut i Skåne 1907 ansågs den oerhört ansvarslös. Fosterlandets försörjning vara i fara. Studenter och importerade galiziska arbetare ryckte ut på betfält och åker till nationens försvar. Strejken varade i två

månader och gav rätten att teckna lokalt avtal.

Lantarbetarförbundet bildades 1918 men arbetsgivarna motarbetade i det längsta all facklig aktivitet. Vräkning var en vanlig metod att bli av med de uppstudsiga. Först på 30-talet fick organisationen verklig styrka. Dess ordförande 1938–45 var Gunnar Sträng, med tiden finansminister.

"Ett inferno"

Ivar Lo-Johansson, själv statarson, blev genom sitt sociala patos statarnas litterära ombudsman i böcker och reportage. Ofentliga rapporter avslöjade under vilka bedrövliga förhållanden många lantarbetarfamiljer levde.

Allt bidrog till den opinion som innebar att statarsystemet

avskaffades 1 november 1944 med ett års avveckling. Men in i det sista oroade sig många äldre statare för hur man skulle klara sig med "köpmat"...

En gammal statare från Sörmland sammanfattade sin syn på systemet:

"Innan organisationen blivit stark har det varit ett inferno. Ofriheten har tryckt mig hårdare än den dåliga ekonomin. De täta flyttningarna har haft sin orsak i att optimisterna hoppats få det bättre. Pessimisterna har stannat kvar och blivit så kallade trotjänare, fått medalj att bäras om halsen ungefär som om de varit på hundutställning och fått pris."

THOMAS LINDROTH/TT

Källor: Ivar Lo-Johansson/Gunnar Lundh: Statarna i bild. Nordiska Museet/Sveriges Radio/Lars Furuland: Statarklassens historia i ord och bild.

I slankveckan, sista veckan i oktober, rullade de torftiga flyttlasten fram över vägarna. I hopp om en bättre gård, ett anständigare liv. Men förväntningarna kom ofta på skam. Bilden från Sörmland 1945, statarväsendets sista år.